

VIGILIA

Tóth Tihamér: Mikor meggyújtjátok a karácsonyfát
Farkasfalvy Dénes: Jegyzetek a karácsonyjé evangéliumához
Dino Buzzati: Karácsonyi történet

A magyar katolikus értelmiségről

Nyíri Tamás, Nagy J. Endre, Gereben Ferenc
és Paskai László tanulmánya
A katolikus értelmiség műhelyei

Boros László: A csend ünnepe

1993/12

LUKÁCS LÁSZLÓ: Virrasztók	881
TÓTH TIHAMÉR: Mikor meggyűjtjátok a karácsonyfát	882
FARKASFALVY DÉNES: Jegyzetek a karácsonyjé evangéliumához	887
DINO BUZZATI: Karácsonyi történet (<i>elbeszélés; Parcz Ferenc fordítása</i>)	892

A MAGYAR KATOLIKUS ÉRTELMIÉGRŐL

NYÍRI TAMÁS: Az értelmiségi és az egyház	895
Kerekasztalbeszélgetés a keresztény értelmiségről (Békés Gellért, Maróth Miklós, Pásztor János, Szépe György és Varsányi Ferenc részvételével)	903
NAGY J. ENDRE: A keresztény értelmiség szociológiájához	916
GEREBEN FERENC: „Imádkozzál és dolgozzál” (Adalékok a bencés öregdiákok társadalomrajzához)	926
A katolikus értelmiség műhelyei:	
A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Levelező Tagozata	937
A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara	938
Egyetemi Lelkészség	938
A Sík Sándor Piarista Egyetemi Kollégium	939
A Szent Ignác Katolikus Egyetemi Kollégium	940
A Katolikus Egyetemisták és Főiskolások Egyesülete	941
A Barankovics Alapítvány	943
A Katolikus Társadalomtudományi Akadémia	944
A leányfalui lelkigyakorlatos ház	946
A szombathelyi Katolikus Továbbképző Intézet	946
A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége	947
A Magyar Piarista Diákszövetség	948
A Zsinati Kör	950
A pécsi Keresztény Értelmiségi Műhely	951
PASKAI LÁSZLÓ: A keresztény értelmiség szerepéről	952

MAI MEDITÁCIÓK

BOROS LÁSZLÓ: A csend ünnepe (<i>Harmathné Szilágyi Anna fordítása</i>)	956
NAGY GÁSPÁR: Égi lábjegyzet (<i>vers</i>)	960

Virrasztók

Jézus néhány tevékenységet, magatartásformát különösen is figyelmébe ajánl tanítványainak. Ilyen kulcsszava a virrasztás. Krisztus követőinek tudniuk kell virrasztani: akkor is, amikor mások alszanak vagy önfelédten mulatnak, akkor is, amikor a környezet, a világ ezt fölöslegesnek, sőt értelmetlennek mutatja, akkor is, ha erejük-reményük fogytán a virrasztók maguk is elbóbiskolnának. Az okos szüzek éberren és felkészülten várják a vőlegényt, a hűséges szolgák éppen azáltal tudnak szolgálatkészen és figyelmesen gondoskodni a háznépről, hogy virrasztva várják urukat.

A virrasztás a Biblia világában nemcsak a világ fölötti gondosabb és állandóbb ügyeletet jelent, hanem találkozásra készülést is. A bölcs ember nemcsak ismeretekben gazdagabb a többiekénél, hanem mert a Bölcsességet keresi. Márpedig „a bölcsesség ragyogó és hervadhatatlan, könnyen felismerik, akik szeretik, és megtalálják, akik keresik”. Sőt: nemcsak nekünk kell keresnünk a Bölcsességet, hanem az is keres bennünket: „maga megy és megkeresi azokat, akik méltók rá, és barátságosan megjelenik nekik az utakon”. (Bölcs 6, 12–16.) Az Ószövetség megszemélyesíti a bölcsességet, személyes vonásokkal ruházza fel. Ő az, aki az idők teljességében Krisztusban valóságosan is megjelenik köztünk — a példabeszédek eljövendő ura, vőlegénye.

Az advent a várakozás, a virrasztás ideje. Az egyház megeleveníti számunkra az emberiség vágyakozását a boldogságra, az üdvösségre, beléhelyez bennünket az ember istenkeresésébe. Sőt: felidézi számunkra „a másik oldalt” is: az ember-szerető Isten vágyakozását arra, hogy velünk egygyé válhasson, fölemelhessen szeretetének közösségébe.

Az adventi várakozás beteljesedik karácsonykor, a Megváltó születésével. Emmánuel: velünk lesz az Isten. Az emberiség várakozása mégis szünet nélkül folytatódik, hiszen minden egyes emberben létre kell jönnie ennek a találkozásnak, meg kell születnie a Jelenlétnek, az Emmánuelnek. Az emberiség addig él, ameddig keresi a boldogságot és az igazságot, keresi az őt kereső Istent: azt, aki megosztotta velünk történelmünket Jézusban, s aki megosztja velünk a maga boldogságát az üdvösségben; aki osztozott emberségünkben azért, hogy mi osztozhassunk vele istenségében.

Karácsonyi számunkat minden évben meglepetésnek és ajándéknak szánjuk olvasóinknak. Igyekszünk az ünnephez illő, gondolkodásra, elmélyülésre készítő olvasnivalót nyújtani. Ebben az évben a keresztény értelmiség mibenlétéről, helyzetéről, feladatairól gyűjtöttünk össze adatokat, szempontokat. Hogyan válhat ez karácsonyi ajándékká? - kérdezhetik. A választ az adventi virrasztás adhatja meg.

Az értelmiséginek is virrasztó embernek kell lennie, „őrzőnek”, mint Ady, a „világítótoronny” emberének, mint Babits. Az értelmiségi nem foglalkozást választ, hanem sajátos létformát vállal el: a közvetlen adottságot kritikusan szemlélő, a jelenből a múltba és a jövőbe tekintő, a többet, az újat, a teljesebbet kereső ember gondolkodásmódját és életét.

Az Ószövetség ígérete szerint nemcsak mi keressük a Bölcsességet, hanem az is minket. Jézus pedig arra kér, hogy virrasztva várjuk a Vőlegényt, aki útban van hozzánk. A keresztény ezért tudja igazán és egészen magáévá tenni az értelmiségi reflexióját és erkölcsi tartását. Keresztény voltunk és értelmiségi voltunk egységet alkot egymással.

Advent várakozása, karácsony nyugalmas ünnepe alkalmat adhat rá, hogy eltűnődjünk önmagunkon, mi, keresztény értelmiségiek.

Lukács László

Mikor meggyújtjátok a karácsonyfát...

Mikor meggyújtjátok a karácsonyfát, szeretném elmondani annak a kínai embernek esetét, aki tavalyelőtt ilyenkor érkezett meg a nagy európai világvárosba.

Derült, napsugaras, hideg korai délután volt... A hatalmas gépmadár még kettőt körözött a repülőtér fölött, aztán nyugodt biztonsággal suhant le a földre... A motor elállt és kilépett a gép egyetlen utasa, egy kínai férfiú, aki az óriási birodalomnak messzi, eldugott kis falucskájából most került először hosszabb tartózkodásra Európa földjére. Pár perc múlva már a hotelszobában öltözködött, rendezkedett..., majd kilépett a szálloda portáján, s megállott a nyüzsgő világvárosi élet lármás zajában...

Karácsony előnapjának délutánja volt...

Az utcákon óriási sürgés-forgás, minden embernél kisebb-nagyobb csomagok, mindenki siet. Vajon mi van itt készülöben?... ötlük fel az idegen fejében. Megkérdem a sarki rendőrt, mi készül itt? — A rendőr nagyot néz: Talán uraságod Kínából jött, hogy nem tudja, hogy ma van karácsony estéje?

— Karácsony? Mi az a karácsony?

A rendőr most még nagyobbat csodálkozik: — No de ilyen! Hát a gyermekek ünnepe, az ajándékozás ünnepe!

— De hát mégis miért éppen ezen a napon van ilyen nagy öröm? Mit jelent maguknak a karácsony?

A rendőr most már bosszúsan felel: — Tessék csak mástól megkérdezni! Uraságod miatt már úgyszólván sokáig fenntartottam a forgalmat... ezzel kitarja fehér kesztyűs kezét, s megnyitja az átkelést.

A mi emberünk azonban csak annál kíváncsibbá lesz: Most már csak azért is meg kell tudnom, mi az a karácsony!

Elegáns autók állnak egy kórház előtt, selyembe, prémbe öltözött hölgyek sietnek be az ajtón, szolgálak nagy csomagokat cipelnek utánuk. Velük együtt a kínai is bemegy. Az egyik kórteremben díszes fa, sok-sok ajándék, tömérdék beteg... mindenki vár, nézeget és izgul. Most beszélni kezd egy úr a gyűjtők nevében; beszél szeretetről, humanizmusról, amely nem ismer korlátokat, emberi szolidaritásról... néhányan szavalnak ... a beszéd után ... aztán mindenki megkapja ajándékát, és boldogan szétoszlanak.

A kínai pedig csalódva megy ki; még mindig nem tudja, mi az a karácsony.

Közben egészen besötétedett... Az utcán egyre fogy a nép, de egyre nagyobb lesz a tömeg a kávéházakban. Az egyik nagy tükörelakon óriási betűkből ez a felírás: „Ma kápráztató karácsonyest! Siessen helyét elfoglalni!” No, végre jó helyen vagyok! — gondolja a kínai. Itt már csak meg fogom tudni hitelesen, mi az a karácsony!

Belép a pompás melege fűtött kávéházba. Minden asztal elfoglalva. Kis piros villanylámpák a terített asztalokon; mélyen dekoltált hölgyek, ünnepi ruhás urak... borok ... pezsgők... szivarfüst... zene. A nyüzsgő hangáradatból

csak néhány szó érthető: részvény... autó ... színház... üzlet... divat... parfüm. Szegény kínai csak áll egy ideig, aztán kimegy: még mindig nem tudja, mit jelent a karácsony...

Érzem, itt valaki szeretne közbeszólni: „Hát persze, nem ide kellett volna mennie a kínainak, ment volna el egy keresztény családhoz!”

Bizony, nem merném akármelyik családhoz elvezetni. Mert ott is könnyen rosszul járna! Hogy valami nagy ünnep készül, azt ugyan látja az óriási sürgés-forgásból. Még csak délelőtt van, de a konyhán már nincs nyugalom. Készül a sok sütemény és estére a jó vacsora... jaj, oda ne égjen az a rántott harcsaszelet!... A gyermekek meg alig várják, esteledik-e már... Izgatottan ül az egyik szobában az egész család: nagyszülők, szülők, unokák... végre besötétedett... ezüstös kis csengő szólal meg s a gyermekek, mintha ágyúból lötték volna ki őket, rohannak az elzárt szoba felé, melynek most föltáruul az ajtaja, s előttük áll a csillagot szóró, színes gyertyákkal égő, aranyos-ezüstös karácsonyfa.

Egy pillanatig szótlantul, megilletődéssel nézik... aztán nekiesnek a sok ajándéknak, ami szabadon áll a fa alatt! Mindenki kap valamit. A szülők is. A nagyszülők is. Nézegetik, örvendenek... Most beszél a háziasszony: Tessék vacsorázni jönni! És mi minden van az asztalon! Diós-mákos patkó, cukorka, datolya, olasz szőlő... Vacsora vége felé már a zongoránál ül valaki. Az első darab: „Mennyből az angyal”... El is éneklük a gyermekek az első versszakot. A szülők csak dúdolnak hozzá, mert a szöveget nem tudják. A második strófát már a gyermekek sem tudják, hát inkább mást kezdenek zongorázni, amit mindenki tud: „32-es baka vagyok én...” Ezt már mindegyik tudja. És így megy éjfélig. Akkor boldog ünnepeket kívánnak egymásnak s lefekszenek.

És a szegény kínai még mindig nem tudja, mi is az a karácsony.

Ma ugyan már tudja, hiszen két éve, hogy tanulmányozza a kereszténységet. S mikor a napokban találkoztam vele, két hete már keresztény is volt. Szavából csak úgy ömlött az első keresztények meggyőződésének tüze.

— Látja, kérem — szolt hozzám —, mióta itt járok-kelek a nagy európai városokban, és elolvastam sok gyönyörű alapvető könyvet a kereszténységről s nemrég magam is azzá lettem, azóta egy megoldhatatlan rejtély áll előttem.

— Hát hogy? — kérdem, van kifogása a kereszténységgel szemben?

— Sőt! Annyi nagyszerű gondolatot találtam benne, oly értékes kincseket, hogy nem értem, hogy Önök 2000 év óta *csak ilyen keveset tudtak a kereszténységből megvalósítani!*

— Pardon! — szoltam közbe. — A krisztusi élet elsősorban is az egyén benső lelki alakítása, mindenkinek benső, egyéni ügye, amivel nem áll ki hivalkodni a piacra. Senki sem láthatja, hogy a lelkek milliói mint nemesülnek és finomodnak ma is a krisztusi tanításokon.

— Úgy gondolom, ebben nincs egész igaza — válaszolta a kínai. — Ne vegye zokon, ha meg merem állapítani, hogy itt Európában kevés a kereszténység még az egyénekben is. Mert, ha valóban keresztény életet élnek az egyének egyéneként, akkor ennek ki is kellene verődnie a társasági élet, a tudományos, művészi és állami élet minden megnyilvánulásain is. Márpedig az a két év, mit az európai metropolisokban eltöltöttem, éppen az ellenkezőjéről győzött meg.

És itt az én kínai barátom felsorolt néhány adatot. Én közbe-közbe egy-egy ellenvetéssel próbáltam gyöngíteni adatainak súlyát, de mit tagadjam — bensőmben el kellett ismerni: Igaza van! Sajnos, teljesen igaza van!

— Hát itt van először is Krisztus gyönyörű tanítása az emberszeretetről, amit szóval maguk 2000 éve vallanak is, hogy mindnyájan egy mennyei Atyának vagyunk a gyermekei, hogy mindnyájan testvérek vagyunk... és mondja, mit csináltak maguk 1914–18 közt ebből a testvériségből?

— Kérem, az egyes országok háborús felelőssége... próbáltam közbevágni, de nem engedett szóhoz jutni.

— Nem, nem egyes országokról van most szó! Az emberi vér kiontásáért mindenki egyénileg is felelős oly mértékben, amily mértékben nem tartja meg a kereszténység nagyszerű tanait. Minél keresztényibb lenne a tömegek élete, annál ritkább lenne köztük a háború. De most megint csak fegyverző-rejttől hangos egész Európa. Minden vállalat, gyár, részvénytársaság küszködik, részvényeik árfolyama lezuhant, csak a fegyvergyáraké emelkedik: nézze csak meg az angol Vickers, a francia Schneider-Creusot és a cseh Skoda-Werke részvényeinek börzei árait! Nem hallott semmit a francia erődgyűrűk lázas építéséről? Nem hallotta, hogy Franciaország 1930-ban több mint egymilliárd pengővel költ többet a hadseregére, mint költött 1913-ban? És ilyen fegyverzőrejt közt akarnák Önök meghallani a békéről éneklő betlehemi angyalok hangját? A karácsonyi angyalok ezt énekelték: „Dicsőség az Istennek és békeség a földön a jóakarató embereknek!” Amiből az következik, hogy az a nemzedék, amely nem adja meg Istennek a dicsőséget, nem nyeri el Istentől a békét sem.

— Hát ez már valóban így van — voltam kénytelen igazat adni a kínainak.

— Pedig már láthatnák — folytatta —, mire tudnak menni komoly kereszténység nélkül! Van maguknak nagyszerű technikájuk, vannak gyáraik, gépeik, vonat- és telefonhálózatuk, de *nincs nyugodt, emberies életük*. Maguk ma nem félnek semmitől, villámtól, esőtől, tengeri orkántól, semmitől — csak az embertől. Nem is a műveletlen, félvadaktól, hanem a civilizált, keresztény embertől. Nem döbbenetes megállapítás-e az, hogy az embernek ma nyugta van a tigristől és oroszlántól, ma már csak az embertől nincs nyugta az embernek. Mondja, kereszténység ez!?

— Ugye, most milyen rettenetes gazdasági ínség szakadt a világra! Mindenki keresi az okát. Azt hiszem, nem járok messze a valóságtól, ha azt mondom, hogy a világháború szörnyű tékozlásának van most a nagybajtja. Éppen a napokban olvastam, hogy a világháború kiadásai kereken 3200 milliárd pengőre rúgnak. Ez olyan szédületes összeg, amit az emberi ész hirtelen átlátni nem is képes. Kissé szemléltetőbben kifejezve, ha Krisztus születésének pillanatában valaki 1000 pengőt tett volna félre, és attól kezdve minden egyes percben ugyanannyit (értse meg: minden egyes percben újabb 1000 pengőt), a mai napon a világháború költségeinek még csak egyharmada volna együtt, és csak Kr.u. 6000-ben jönne össze a 3200 milliárd! Hát ennyi elpusztított értéket csak meg kell sýnylenie az egész emberiségnek! És látja, ha az emberek valóban keresztények volnának, nem volna többé háború. Mert a kereszténység szeretet, igazságosság, megbocsátás és béke.

— Önök szédületes kincseit halmozták fel évezredek alatt az emberi civilizációnak, kápráztató épületeit emelték a tudás és művészetnek! — de látják, hogy ezek magukban mégsem elegendők, mert mindezek kellős közepén is

éjszakai sötétségben kell tapogatózniok. Mint nagyszerű ívlámpa emelkedik gépük fölött a civilizáció épülete, mégis sötétben vakoskodnak, mert a lámpa nincs bekapcsolva áramforrásba. Az egyetlen áramforrás, mely a sötétből ki-vezető utat megmutatná, a betlehemi csillag fénye.

— Volt-e valaha annyi iskola, mint ma? Annyi könyvtár? Annyi művelő-
dési eszköz? Soha! És mégis: volt-e valaha annyi gonosztevő, mint ma? Volt-e
a világban nagyobb erkölcsi süllyedés, mint ma? A tudás, könyv, műveltség
még nem minden! Nem a legelső! Nem az az angyal bukott-e legmélyebbre
— Lucifer —, aki legtöbbet tudott? És nem olvassuk-e lépten-nyomon, hogy
a legtöbbet tudó, legügyesebb, legravaszabb emberekből lesznek a legna-
gyobb gonosztevők? Hiszen tudnak maguk — mit? Felhőkarcolókat építeni.
Tudnak — mit? Bányát kitermelni... lumpolni... zülleni... De nem tudnak:
becsületesnek lenni, kitartani, boldognak lenni, emberhez méltóan élni.

— Pedig, kérem — folytatta lelkesen —, ha meg akarnak menekülni a
pusztulástól, csak egy gondolat menti meg önöket: A lélek több, mint a test!
Az erkölcs több, mint a tudás! A templom több, mint a gyár! Az imádkozó
ember több, mint a dárídózó...

A kínai itt rövid szünetet tartott, majd új témára tért át.

— Csak így tudtam megérteni sok furcsaságot is maguknál, meg Ameri-
kában, mert ott is jártam időközben. Mikor először olvastam rólok a lapok-
ban, előbb a fejemet csóváltam és mosolyogtam, de most, ha kissé elgondol-
kozom rajtuk, nyomukon igen érdekes vonásra jövök rá az önök arcán.

— Ki hinné el például, hogy a mulatók, kabarék, orfeumok nyüzsgő vilá-
gában — külön szervezni kell önöknél a mosolyt, a jókedvet, a vidámságot?
Önök rengeteget mulatnak, és mégis mily kevés az örömük! S magukra akar-
ják erőltetni. A New York-i földalatti villamos bejárójánál a pénztárnál ezt
olvastam kiírva: „Keep smiling!”... „Maradj mosolygós!” No igen, ha ezt így,
parancsszóra erőltetni lehetne! A New York-i telefonos kisasszonyoknak ki
van adva, hogy a „mosolygós hang”-ban gyakorolják magukat. A berlini
nagy áruházak kiszolgáló hölgyeinek szintén trenírozniok kell magukat „a
finom mosolygás”-ban. És nézze csak meg a hirdetőoszlopokat: különféle
fogpaszta- és parfümplakátokon mennyire erőltetik a széles mosolyt a
reklámfejek!

Pedig a mosolyt nem lehet erőltetni, mert grimasz lesz belőle. A mosoly a
harmonikus, nyugodt, boldog lélek természetes kivirágzása. És hiába adják
ki a mosolyparancsot annak az embernek, akinek lelke mélyén az Istentől
elfordulás nyugtalankodik.

— Igen, hiányzik a mai emberből a mosoly — mert hiányzik az eleven
összeköttetés a szent Istennel. Nem Krisztus a fontos, nem vallási ellágyulás,
nem túlvilági ábrándozás, hanem: villany, gép, szén, vonat, autó, technika...

— Ezt hallom egész Európában. Csak vigyázzanak, vigyázzanak! Igen:
fontosak ezek is, de — higgyék el — Krisztus nélkül kialszik minden villany-
fény, megáll minden gép, a föld mélyén marad minden szén, rozsdá mar szét
minden gyárat! Hogyan? Úgy, hogy Krisztus nélkül egymást felfaló vadál-
lattá válik az ember.

— Az európai embernek ma csak egy istene van, egy bálvány: a munka.
Pedig gondoljanak a bábéli torony építésére. Mennyit dolgoztak azon az em-
berek! Mily veritékes munkával építették a tornyot. De a végén összezava-
rodtak a vezetők s ezzel minden félbemaradt: nem tudták egymást megérte-

ni. Pedig dolgoztak sokat, akartak volna is továbbépíteni, de kiesett kezükből a minden munkát összetartó szervező erő.

— Nem úgy dolgoznak-e önök is? Nem hull-e a veríték a mai ember arcáról, mint talán még soha az előbbi korokban? De megint csak bábeli torony épül, mert hiányzik a minden egyéni kezdést összetartó szervezőerő. Az emberek közt nagy a temperamentumkülönbség, az érdekkülönbség, az idegek feszültségének különbsége, mindebből fájdalom, súrlódás, szitkozódó harag és gyilkos háború robban ki, ha nincs, aki feloldja az emberek közt azt a feszültséget. Enélkül mit ér minden emberi munka, minden gyár, minden technika? Lesznek nagyszerű gyáraik, de azok tankot, gránátot, srappellét, bombavetőt fognak gyártani. Lesznek kiépített utaik, vasúti hálózataik, amelyek arra lesznek jók, hogy az ellenséges seregek minél hamarabb szembe találkozhassanak. Lesz társadalmuk, ahol egyik ember a másikat eltűnni nem tudja, ahol senkinek semmit megbocsátani nem tudnak.

— És — ne csodálkozzék rajtam — mikor mindez kétévi komoly elmélkedés, olvasás és kutatás után világossá vált előttem, akkor kértem felvételemet a Krisztus vallásába. De nem akarnám csak a statisztikát szaporítani: nem akarok eggyel több lenni azok közt, akik karácsony estéjén csomagokkal szaladgálnak, nagyot vacsoráznak s boldog ünnepeket kívánnak, de nem tudják okát adni az ő nagy örömüknek, s nem tudják életükben bemutatni a kereszténység áldott erőit. Ne nehezteljen rám, ha kimondom, hogy igen sok keresztény ember élete rossz reklámja a krisztusi vallásnak.

— Az egyik német város könyvkiadásában szemembe ötlött egy könyv címe: „Die Agonie des Christentums”, „A kereszténység haldoklása”. Ma már látom, hogy az egész cím egy nagy hazugság, és épp az ellenkezője igaz. Európában nem a kereszténység haldoklik és nem az mondott csődöt, hanem haldoklik és csődöt mondott a kereszténység külső színezetét még viselő, de lelke mélyén megint pogány Európa.

A beszélgetést itt abbahagyom az én képzelt kínai barátommal; csak ennyit akartam elmondani, mielőtt meggyújtjátok a karácsonyfát. Csak annyit, hogy Krisztus születésének méltó ünneplése nemcsak karácsonyfagyújtás, nem ajándékozás, nem ünnepi vacsora, nem sütés-főzés, hanem méltó ünneplése a szent elhatározás: Krisztusnak helyet készítünk a mi lelkünkben is, hogy életünk mindenben hozzá méltó legyen. Mert ha Krisztus bennünk meg nem születik, ha a mai egyén és társadalom életét, a mai magán- és nyilvános életet nem járta át Krisztus tanítása, akkor semmit sem ér nekünk az, hogy Krisztus 2000 évvel ezelőtt, azon az első szent éjszakán megszületett.

Ha Krisztus százszor is megszületett Betlehemben, de nem bennünk — írja egy régi német költő —, mit ér az nekünk: úgyis elvesztünk!

*„Ist Christus hundertmal in Betlehem geboren —
Und nicht in dir, du bist ewiglich verloren.”*

Így, Testvérek! Most halkán álljatok föl... gyújtsátok meg a karácsonyfát, és meleg szívvel imádkozzátok el: *Krisztus Jézus született, örvendezzünk! De szülessék meg bennünk is, a mi lelkünkben is!*

Jöjj, Uram, mert nélküled nem bírjuk! Nézd, milyen Betlehem a lelkünk! Jöjj... Uram... Jézus!...

Jegyzetek a karácsonyēj evangéliumához

Az a kép, amit az elmúlt harminc év biblikusai Lukácsról megrajzoltak, legjobban I.H.Marshall 1971-ben megjelent könyvének címevel foglalható össze: „Lukács a történész és teológus”. E kép kialakításának egyik fontos eszköze volt Lukács evangéliumának és az Apostolok Cselekedeteinek mint két-kötetes műnek szerves összekötése, folyamatos olvasása. A két kötet története, használata, mondhatnánk „sorsa” annyira különböző volt, hogy nemcsak a mai bibliákban nem követik egymást, de — bármennyire is meglepően hangzik — nincs tudomásunk egyetlen olyan kéziratról, régiről vagy újról, latinról vagy görögről, vagy bármilyen nyelvűről, amelyben a Lukács-evangéliuma után rögtön az Apostolok Cselekedetei következnek. A Lukács-evangélium legrégebb fennmaradt papírusz kódexe a harmadik század elejéről való: már ebben is, akárcsak a mai bibliakiadásokban, ezt a könyvet nem az Apostolok Cselekedetei, hanem János evangéliuma követi.

Ezért hasznos, ha egy-egy alkalommal kizökkennünk az elmúlt 1800 év megszokott távlatából és Lukács első fejezeteit — ezekben Jézus születésének történetét — az egész lukácsi írásmű összefüggésében olvassuk.

Kezdjük mindjárt a történet elején. Jézus születésének idejét Lukács nem Heródes királyságához (ahhoz Keresztelő János születését fűzte: Lk 1,5), hanem Augustus császár napjaihoz kapcsolja. Ám a kétkötetes mű távlatában ő itt Jézus születésével olyan történetet kezd el, amely ugyan Betlehemben indul el, de Rómában végződik, és pedig azzal, hogy Pál programszerűen és végleges érvennyel kijelenti: „vegye tudomásul mindenki: Isten megváltó műve a pogányokhoz nyert küldetést, s közöttük meghallgatásra talál” (Csel 28,28). Ez Pál utolsó mondata s a kétkötetes lukácsi mű végső kicsengése. Isten „megváltó műve” (=szotérion) Isten üdvösségszerző üzenetét és tetteit jelenti, amelyek megvalósítására Jézus született. A „nagy öröm”, amit az angyal a betlehemi éjszakában a pásztoroknak meghirdet, nem más, mint az a tény, hogy „ma Megváltó (=szótér) született Dávid városában: az Úr Krisztus” (2,11). Lukács művében ez a tény amellet, hogy „az egész népnek”, vagyis Izrael egészének szól, az egész „Ökumené” számára — ahogy a római birodalmat akkoriban nevezték — sorsdöntő esemény. Róma magát a „nemzetek anyjának” szerette tekinteni, és valóban, Augustus korának idillikus emléke úgy áll a művelt római előtt, mint az a ritka történelmi időpont, amikor a birodalom egészében béke honolt, és Róma a nemzetek tarka sokaságát képes volt ebben a békében egybefogni és táplálni.

Lukács nem mulasztja el, hogy Jézus születéséhez egy másik — zsidó szempontból sorsdöntő — történelmi eseményt is hozzá ne kapcsoljon: a népszámlálást, amely a zsidóság emlékezetében Quirinius szíriai kormányzóságához fűződött. A biblikusok és történészek túvő tettek minden fellelhető adatot, hogy Jézus születését, Quirinius szíriai működését és a népszámlálást egy fődél alá hozzák. Talán nem kellett volna annyira igyekezni: a pontos

kronológiai egyidejűség nagyon valószínűtlen. A biblikusok egy része ezért úgy gondolja, hogy ezúttal Lukácsot tetten érték: tévedett. Csakhogy Lukács sokmindent tud, még ha nem is mindent úgy tud, mint mi. Ugyanakkor nagyon árnyaltan hozza tudomásunkra, hogy mit miért mond el. Itt megint műve második kötetéhez kell nyúlnunk, hogy gondolatainak mélyére lássunk.

Amikor az Apostolok Cselekedeteiben a zsidó hatóságok első keresztényellenes intézkedéseit elbeszéli, idézi a nagy tekintélyű Gamáliei felszólását, aki a főtanács gyűlésén a keresztényekkel szemben óvatosabb eljárást javasol. Gamáliei úgy gondolja, hogy minden vallási mozgalomnak időt kell adni, hogy kiderüljön, valóban Isten műve-e. Evvel kapcsolatban a Quirinius-féle népszámlálás tanulságaira is utal: „Később fellépett a népszámlálás idején a galileai Júdás és maga köré csábította a népet. Elpusztult azonban ő is és minden követője szétszóródott.” (5,37) Vagyis míg Augustus neve Jézus születésekor a „világtávlatot” és a nagy birodalommal szemben Isten kicsi mustármag-művét van hivatva képviselni, Quirinius említése a zsidóság tragikus negatív magatartásának jelképe.

Heródes király után fia, Archelausz egy évtizedig sem uralkodott. A rómaiak megfosztották uralkodói jogaitól, és Kr. u. 6-ban megkezdték Júdea „beolvasztását” — bekebelezését. Ezt a feladatot kapta Quirinius mint a megnagyobbított Szíria teljhatalmú legátusa. A bekebelezett terület adózását neki kellett megszerveznie. Ezért került sor a népszámlálásra. Hogy a népszámlálás pontosan mikor és hogyan indult meg, aligha fogjuk valaha is rekonstruálni; Lukács mellett szól az a tény, hogy Quirinius, akinek életét igazán jól ismerjük, már Heródes idejében (vagyis Jézus születésekor) Szíriában tartózkodott mint az akkori legátus tanácsadója. Tehát amit mond, részleteiben alighanem pontatlan, de egy fontos szempontból találó. Részünkről volna történelmi tévedés, ha nem vennénk észre ezt a szempontot.

A mai történésznek azt kell mondania, hogy Quirinius kormányzása — a népszámlálással — egy olyan eseménysor kiemelkedő része, amely éppen Jézus születése idején indult meg, és tulajdonképpen csak Jeruzsálem lerombolásával fejeződött be. Heródes élete utolsó éveiben — Jézus születése idején — elvesztette már a rómaiak bizalmát, de trónját haláláig megtartotta. Amikor azonban meghalt, Júdea látszatfüggetlenségének felszámolása visszavonhatatlanul elkezdődött. A Heródes-fiak csak „negyedes fejedelmek” lettek, apjuk királyságát osztották fel. Archelausz kapta Júdeát, de a római várakozásoknak nem felelt meg. Így Júdeát hamarosan Szíriához csatolták, a „kormányzó” (legátus) pedig Quirinius lett, aki rögtön — a római adórendszer bevezetése érdekében — végrehajtotta a népszámlálást. Flavius Josephustól tudjuk a történetet, ő mondja el azt is, hogy ekkor kezdődött a lázadás, amelynek élére a galileai Júdás, az úgynevezett „zelóta párt” alapítója állt. Josephus mindezt nagyon jól tudja, mert egy emberöltővel később ő is zelóta volt; ő is lázadt, csak okosabban: mihelyt elfogták, átállt a rómaiakhoz, majd öregkorában az egész folyamatról (Heródestől Jeruzsálem lerombolásáig) izgalmas történelmi regényt írt.

Quirinius neve a zsidóság szempontjából tehát fontos emlék, amit Lukács nem akart kihagyni. Jelzi, hogy a zelóta messianizmus, sőt egyáltalán a hivatalos messiásvárás szemszögéből, amely Jézust Jeruzsálemben és Pált Rómában visszautasította, az augustusi Pax Romana és a népszámlálásban tes-

tet öltő nagy világ-egység nem volt sem békés, sem üdvösségszerző kor. De az Isten szempontjai mások. Az ő terve szerint a Quiriniusban kifejeződő hatalomnak, amely a népszámlálást előírta, a Messiás már anyja méhében engedelmesen és alázattal fejet hajtott.

Lukács tehát az általa ismert adatok közt mélyértelmű összefüggést lát. Az egész hellenista világ békére áhítozik, a nagynevű Augustus ennek megvalósításában a legfényesebb személyiség. Születésnapja (szeptember 23.) Lukács korában sokhelyütt (például Kisásziában) az év első napjának számított, mert vele indult el az antik Róma nagy kísérlete, hogy egyetlen nép kötelékébe fogja össze a világot. Ő jelentette a „békességet a földön”, s ugyanakkor a birodalom népei mint megváltót („szótér”-t) dicsőítették. (Ezt bizonyítja egy Prienében megtalált korabeli felirat.) Ez ellen csak a zsidóság lázadt a maga nemzeti-történelmi öntudatának minden erejével. A maga kis területén Quirinius kormányzata alatt meg is bontotta a békét, mert fegyveresen lázadt. Ebbe a történelmi helyzetbe születik bele Jézus, a Megváltó, ugyanitt Júdeában, de nem mint a lázadás szimbóluma, nem mint a zsidóság elkülönülésének szószólója. Ő Isten terve szerint akarja Evangéliumával egybefogni a világot. Teljes szegénységben születik, kifosztottságban, barmok szállásán.

Augustus és Quirinius neve arra szolgál, hogy a Jézus által szerzett megváltást egyszerre állíthassuk szembe a „hatalom” világmegváltó álmaival s azok lázadásával, akik e hatalom ellen és a maguk szűkre szabott üdvösségterve szerint keresnek Messiást. Ha előretekintünk, akkor már itt, a jászol mellett meglátjuk és megértjük a történet végét. Pál mint ennek a hatalomnak a foglya és áldozata jut el Rómába, hogy éppen ott adja át az Örömhírt „urbi et orbi”: a fővárosnak s benne a népek legvegyesebb és legegységesebb gyülekezetének. Itt világlik ki a történetben megbúvó belső isteni logika. Az Isten a hellenista álmot (a világegységességet) és a zsidó álmot (a messiási beteljesedést) egyszerre húzza keresztül és valósítja meg. Keresztülhúzza, mert a római hatalomnak nem szekértolója, hanem áldozata lesz, és a zsidó zelóták minden várakozását kielégítetlenül hagyva „megadja a császárnak, ami a császáré”. De ő lesz az igazi „Szótér”, amikor mindenkiért feláldozza életét, a messiási áldásokat kiterjeszti a földkerekségre. Olyan országot alapít, ahol nincs görög és zsidó, nincs szabad és rabszolga: mindenki Isten gyermeke. Sorsát egyrészt a megalázottak és kiszolgáltatottak sorsához kapcsolja, másrészt életműve mindenkié: az egyetemesség ügyét szolgálja.

A pólyába göngyölt és jászolba fektetett csecsemő Lukács leírásában nemcsak tény (2,7), hanem jel, amit később az angyal a pásztoroknak is leír: „ez lesz számotokra a jel” (2,12). Az ókori és középkori egyházi kultúra „ezt a jelet” gazdag egzegézissel, szinte bőbeszédűen magyarázta. A modern bibliakritika, amely egy-egy igealakon vagy szófordulaton cikksorozatokkal tud elbíbelődni, e kérdésben meglepően hallgatag vagy semmitmondó. Lásunk egy-két példát.

A múlt ködébe vész az eredete annak a magyarázatnak, amely szerint a jászolban fekvő gyermek Izajás könyvének „nyitányát” testesíti meg:

*Az ökör megismeri gazdáját,
a szamár ura jászolát,
csak Izrael nem ismer rám,
népem nem képes felfogni semmit.*

Aztán ott van a „Beth-lehem” városnév számtalanszor megismételt népszerű (történetileg valószínűleg téves) szófejtése: „domus panis” vagyis: „kenyér háza”. Tehát: a jászolban fekvő kicsi gyermek Izrael házának táplálékként fekszik a barmok jászolában. Vagy egyszerűen így: az Isten, akit a lealacsonyodott ember, a „barommá vált” bűnös emberi lény se fel nem ismer, se nem kíván, se nem akar magának, íme azért fekszik jászolba, hogy jelezze, miért jött. Leereszkedett a mi nyomorúságos színvonalunkra, emberi formában, halandó, fogható-látható módon lép elénk, hogy testi-érzéki mivoltunkkal végre felismerjük, és megtanuljuk szeretni őt. Vagy a másik gondolat, amit a középkor ugyancsak szeretett: keze-lába pólyával átkötve jelzi, hogyan jött közénk: a hatalmat, az erőt, mindazt, ami isteni mivoltával együttjár, elrejtette, lemondott annak gyakorlásáról, hogy felbátorodva odamenjünk hozzá; és nem félelemből, hanem a kised íránti természetes érzéstől indítva bizalommal elfogadjuk, átöleljük. A pólyába takart, jászolba fektetett kised „jelmagyarázataival” tele vannak a keresztény hagyomány karácsonyi szentbeszédei, a Jézus gyermekségéről írt lelki irodalom, a karácsonyi művészet és poézis. Ám ha egy modern kommentárt kinyitunk, gyakran keveset vagy semmit sem találunk a kérdésről. Jerome Kodell, arkansas-i bencés apát újonnan magyarra fordított kommentárja (*Evangelium Szent Lukács szerint*) valóban egyetlen utalást nem tesz. Sajnos Joseph Fitzmeyer több mint ezeroldalas Lukács-kommentárja se mond sokkal többet: öt sorban közli, hogy az Ószövetségben milyen angyaljelenségek után van szó egy „jel”-ről, majd megjegyzi: „a pásztorok jelet kapnak, hogy az angyal híradásáról megbizonyosodjanak; a jel szokatlan, nem hasonlít semmi olyasmire, amit az eljövendő Messiásról várhattak volna” (*The Gospel According to Luke, I. The Anchor Bible, 28 Garden City, 1982. 410. o.*). Hát ez bizony nagyon sovány. Jogos, hogy tovább kutassunk, mert a „jel” gondolata a lukácsi gyermekségtörténetben újra felmerül, s másodszor még nagyobb fontossággal: „Sokak romlására és felemelkedésére lesz ő Izraelben; az ellentmondás jele lesz” (2,34). Az angyal szava a pásztoroknak azt látszik mondani, hogy ő, aki „az ellentmondás jele lesz”, már most, „pólyába csavarva és jászolba fektetve” jelként hirdeti azt, amit az angyal szava mond: a messiási beteljesülést, és pedig azon a módon, ahogy Isten akarta — s ahogyan csak hívő ember tudja elfogadni az ő megérkezését.

A „jelet” több szinten kell megértenünk. A pásztorok keresik azt a gyermeket, akiről az angyal beszélt. A jászolba fektetett, bepólyázott gyermek „jel”, erről felismerik, hogy ő az, akit keresnek, célba értek. De a „jel” szó mélyebb valóságra is utal. Ez a nagy szegénység, amelybe az „Úr Krisztus” (ezek az angyal szavai: „Christos Kyrios”) beleszületik, előre jelzi az egész történetet, az egész elfogadhatatlan üdvösségtervet, amely a keresztben csúcsosodik ki, s amely a zsidóknak botrány, a görögöknek nevetség tárgya, csak a hívőknek jel, amit elmélkedve újra és újra átkutat és átvizsgál, de sosem képes teljesen a logika kategóriáival kimeríteni. Hiszen az emberi értelmet ez a jel meghaladja. „Sajátos jelszerűség” ez, olvassuk az egyetlen újabb magyar nyelvű könyvben, amely a témával foglalkozik, „előre utal annak az Emberfiának életére, akinek nem lesz (tegyük hozzá: már most nincs!) hova lehajtania a fejét” (Liptay—Rózsa: *Krisztus Jézus született*). A pásztoroknak adott „jel” már itt, karácsony éjjelén bemutatja, hogy a megváltó Krisztus születése nem idill, nem pusztán megható történet, de egy számkivetetten, megalázot-

tan, kisemmizetten befejeződő élet stílusos módon elővételezett nyitánya. Tethetetlenül, barmok jászlában fekszik a világ, az Isten „Ökumenéjének”, birodalmának az Ura, akit az angyalok dicsőítenek, de az emberek kivetnek, és állatok társaságába kényszerül, „mert nem kaptak helyet a szálláson” (2,7).

Azt hiszem, hogy a modern egzegéták között a ferences Robert J. Karris került legközelebb a jászolban fekvő „jel” igazi értelméhez. Ő mutat rá arra, hogy a „jászol” említése (éspedig háromszorosan: 2,7.12.16) nem választható el „az eledel” gondolatától. A jászolban fekvő gyermek mint „táplálék” — ne féljünk a szótól: mint barmok tápláléka — fekszik a pásztorok szeme előtt. Ki más érti ezt a jelet jobban, mint a pásztorember, aki semmiképpen sem egyezhet bele, hogy a csecsemőnek oda ágyazzanak, ahonnét az állatok táplálkoznak? De lám, itt visszakanyarodunk a patrisztika meglátásához: Betlehem most lett igazán „domus panis” — a mennyből leszállott Kenyér háza. Ha ez a gyermek a Megfeszített szegénységét és kiszolgáltatottságát jelzi előre, akkor azt is jelzi, hogy táplálékává válik fizikai-állati mivoltunknak, hogy a maga élete színvonalára emelje azt. Erről beszél Lukács? Nem tud nem erről beszélni, amikor előrevetíti a végső órákat, beleértve a végső vacsorát, ahol ételként osztja szét testét, mielőtt a keresztben feláldozná.

Az utolsó évtizedekben divatosá vált a gyermekségtörténet, a karácsonyi „mitosz”, a Kisjézus-misztika leértékelése. Nem tartozik ide annak elbeszélése, hogyan vált Máté és Lukács első két fejezete „másodrangú” biblikus szöveggé, hogyan alakított ki a „történeti Jézus” körüli évszázados vita olyan légkört, hogy a Márk-evangélium, amelyben nincs szó Jézus születéséről, vált a „történetileg megbízható” adatok utolsó főhadiszállásává. „Még jöni fog, mert jöni kell egy jobb kor”, amely az evangéliumok egzegézisét nem tekinti csatatérnek, s felfigyel arra, hogy a legrégebb keresztény hitvallásformulák egyike a Római levél elején, éppen olyan fontosságot tulajdonított Jézus „Dávid magvából való származásának test szerint” (Róm 1,2), mint ahogy ezt Máté és Lukács műve teszi. Egy ilyen felismerés Jézus származását és születését visszahelyezi az ősegyház (jogos és elvárható) érdeklődési körébe. S ugyanakkor gondolnunk enged arra, hogy az apostoli egyházban Jézus rokonságának minden adat szerint fontos szerep jutott. (Ne csak akkor hangsúlyozzuk ezt, amikor „Jézus testvéreiről” folyik a csatározás!) Ha már a Dávid-fiúságot a Római levélben szereplő őskeresztény hitvallásformula is „Jézus Krisztus Evangéliumának” részeként kezeli (vö. Róm 1,1–4 egzegézisét a kommentárookban), akkor természetesnek kell tünnie annak is, hogy Jézus eredetét és születésének körülményeit megőrizte a hagyomány. Egy ilyen tárgyilagossá józanodott bibliakritika kénytelen lesz Lukácsot, a teológust, történészként is komolyan venni. Ha ez a szerző történész-ösztonével a gyermekségtörténet legfontosabb részleteit úgy zárja le, hogy „Mária szívében megőrizte” mindezt (2,29 és 2,51), hajlandók legyünk arra következtetni, hogy itt Lukács az adatok elsődleges szemtanú-forrását nevezi meg. Azt teszi, amit kétkötetes műve megírásához az előszó tanúsága szerint olyan fontosnak tart (vö. Lk 1,2). Evvel nem azt mondjuk, hogy műve megírásához Jézus anyjával „interjú készített” — ez a feltételezés naiv, történetietlen és anakronisztikus volna. De adatait Jézus rokonsága őrizte meg, amely Máriától kapta az anyag magvát.

Hogy a két kötet egységét ismét aláhúzzuk, hadd említsünk meg még egy sokszor elfelejtett tényt. Az Apostolok Cselekedeteinek elején Lukács ismét

felsorolja a jézusi hit tanúit, a tizenegyet, akiket a tanítványok tágabb köréből az Írások kedvéért ismét tizenkettőre kell kiegészíteni. Ezúttal azonban megemlíti azoknak az asszonyoknak a nevét is, akik Jézus életének tanúi voltak (ApCsel 1,13–14). S ezek között említi meg Jézus anyját, majd Jézus rokonságát („testvéreit”). Teszi ezt pedig nem pusztán kegyeletből vagy feleslegesen, hanem jó oka van rá: mielőtt az Evangélium hirdetése megindul, meg kell neveznie azokat, akik az egyházra hagyományozták az ígét, s akik így az egyházi hithirdetést szavatolják. Az első két fejezetet vajon ki szavatolja? Már ott is utalt rá, de most újra emlékeztet. Miért volna meglepő? Lukács műve teológiai gonddal, elmélyedéssel, a dolgok értelme szolgálatában készült. De minden mondata mögött ott áll a tárgyi valóságot rendező, rendszerező, forrásait gondosan követő — a maga kora korlátai közt működő, de Isten terveit becsülettel szolgáló történész.

DINO BUZZATI

Karácsonyi történet

Komorán emelkedik az égnek a régi püspöki palota, falain kiüt a salétrom, téli éjszakákon kínszenvedés ott lenni. Hatalmasan tornyosul mellette a székesegyház, egy élet sem elég, hogy bejárja az ember, és a kápolnák és a sekrestyék olyan összevisszaságban váltakoznak, hogy többszázados elhagyatottság után néhányuk még ma is feltáratlanul árválkodik. Vajon mit csinál majd karácsonyeste a tiszta életű, szikár érsek teljesen egyedül, amíg az egész város ünnepel? — kérdezik az emberek. Hogy tud majd úrrá lenni a mélabún? Mindenki talál örömet: a kisfiú vonatot és Pinocchio-bábut kap, a leányka egy babát, az agglegény hasonszőrűekre akad, a bebörtönzött a szomszéd cella foglyának hangját hallja meg. Hogyan tesz majd az érsek? Csak mosolygott a buzgó Don Valentino, őkegyelmessége titkára, amikor az emberek efféléket beszéltek. Az érsek úrnak ott van Isten karácsony estéjén. A hideg és elhagyatott székesegyház közepén teljesen egyedül térdepelni első látásra mintha büntetés lenne, de ha az emberek tudnák! Nincs teljesen egyedül és nem is fázik és nem is érzi magát elhagyatottnak. Karácsony estéjén Isten tölti be a templomot, az érsekbe száll, a hajók már valósággal repülnek, amikor a kapuk lassan-lassan becsukódnak, és bár nincsenek bent kályhák, olyan meleg van, hogy a régi apátok sírboltjaiban újra fölelevenednek a fehér őrzőkígyók, az altemplomból fölmásznak a szellőzőnyílásokon át, és okosan dugják ki fejüket a gyóntatószékekből.

Azon az estén ilyen hát a Dóm: Isten árad szét benne.

Tudja ugyan, hogy nem rá tartozik, Don Valentino mégis nagyon is szívesen maradt ott, hogy elrendezze az Érsek úr térdeplőjét. Karácsonyeste van. Don Valentino gondolataiba merül, de egyszer csak zörgetnek az egyik ajtón.

Ki kopogtat a Székesegyház kapuján karácsonyeste — kérdi magában Don Valentino. Nem imádkoztak még eleget? Miféle örület szállta meg ezeket? Így beszélt magában, de azért kinyitotta a kaput, és akkor egy szélroham egy rongyos szegény embert röpitett a templomba.

— Hogy szétáradott itt Isten! — kiáltott fel az ember mosolyogva, miközben körültekintett. — Milyen szép! Még kintről is érezni! Méltóságos úr, nem adna nekem belőle egy keveset? Gondolja csak meg, karácsonyeste van.

— Ez az Érsek úr őkegyelmességéé — felelt a pap. — Neki kell, néhány óra múlva. Őkegyelmessége már úgy él, akár egy szent, azt akarná, hogy még Istenről is lemondjon? És különben is én sohasem voltam méltóságos úr.

— Egy kicsikét sem, tisztelendő úr? Annyi van itt belőle! Őkegyelmessége észre sem venné!

— Mondtam neked, hogy nem... eredj utadra... a Székesegyház zárva van az embereknek — és egy ötlírás bankjeggyel útnak eresztette a szegény embert.

De abban a pillanatban, ahogy a szerencsétlen kilépett a templomból, eltűnt az Isten is. Don Valentino rémülten tekintett körül, kémlelte a sötét boltozatokat: Isten nem volt ott sem. Az oszlopok, a szobrok, a baldachinok, az oltárok, a ravatalok, a redőzetek bámulatos pompája, mely máskor titokzatos és hatalmas volt, egy szempillantás alatt kietlen lett, gyászos képet öltött. És néhány órán belül az Érsek úrnak itt kell lennie.

Don Valentino izgatottan kinyitotta az egyik külső ajtót, kipillantott a térre. Semmi. Bár karácsony volt, Istennek még nyoma sem volt odakint. Ezer kivilágított ablakon át nevetésfoszlányok, pohárcsörömpölések, zeneszólamok, sőt káromkodások szűrődtek ki a térre. Nem csengők és nem is énekek.

Don Valentino kiosont az éjszakába, sivár utcákon vágott át, féktelen lakomák örült zsvijában. Ő azonban ismerte a helyes utat. Amikor belépett a házba, a baráti család épp asztalhoz készülődött. Mindannyian nyájasan néztek egymásra és közöttük volt egy kicsit Isten.

— Boldog karácsonyt, Tisztelendő úr — szólt a családfő. Tartson velünk.

— Nincs időm, barátaim — felelte Don Valentino. Gondatlanságom miatt Isten elhagyta a Székesegyházat, és őkegyelmessége nemsokára megkezdí imádságát. Nem adnátok nekem a tiéteket? Ti úgy is együtt vagytok, nincs rá igazán szükségetek.

— Kedves Don Valentino — mondta a családfő. Azt hiszem, ön megfélemedezik arról, hogy ma karácsonyeste van. Gyermekeimnek épp ma jusson kevesebb Istenből? Csodálkozom magán, Don Valentino.

És abban a pillanatban Isten kiszökött a szobából, a jókedv hirtelen elapadt, és az ünnepi sült hal homokká vált a fogak között.

Újból ki az éjszakába, járta és járta Don Valentino az elhagyott utcákat, míg végül megint Istenre lelt. A városkapuhoz érkezett, és a sötétségben ott fehérlett előtte a nagy mező. A tisztások és eperfasorok fölött ott hullámozott Isten várakozóan. Don Valentino térdre borult.

— Mit csinál itt, Tisztelendő úr? — kérdezte tőle egy parasztember. Még megfázik ebben a hidegben.

— Nézz csak föl, fiacskám. Nem látod? — A parasztember nyugodtan körültekintett. — A miénk — mondta. Minden karácsonykor eljön, hogy megáldja földjeinket.

— Hallgass csak ide — mondta a pap. — Nem adnál nekem belőle egy kevéskét? A városban már nem maradt belőle, még a templomokban sincs. Adj nekem egy kicsit, hogy az Érsek úr legalább a karácsonyt méltón tudja ünnepelni.

— Kedves Tisztelendő úr, nem tehetem! Ki tudja, milyen szörnyű bűnöket követtek el városotokban. A ti bűnötök. Ti engeszteljétek ki Őt ezért!

— Bűn volt az, igen, bizonynal. És ki nem vétkezik? Sok lelket megmentehetsz azonban, fiacskám, csak mondj nekem most igent.

— Elég nekem magamat megmenteni — nevetett a parasztember, és abban a pillanatban Isten elhagyta a mezőket és sötétségbe burkolódzott.

Ment a pap tovább, tovább, keresett. Isten egyre ritkábban mutatkozott és ha volt is valakinek belőle egy kicsi, nem akart lemondani róla. (De abban a pillanatban, hogy nemet mondott, Isten eltűnt, szertefoszlott.)

Don Valentino végül egy határtalan kopár síkságra érkezett, és a messze-ségben, épp a látóhatár szélén hosszúkás felhő alakjában ott tündökölt Isten. A papocska letérdepelt a hóba. Várj meg, óh Uram — könyörgött. Bűnöm miatt az Érsek úr egyedül maradt és ma Szenteste van! Lábai átfagytak, úgy botorkált térdig süppedve a hóba, elesett és újból térdre rogyott. Meddig bírhatja még?

Végül csodálatos kórust hallott maga fölött, angyalok hangját, fénysugár szűrődött át a ködön. Kinyitott egy kis faajtót: hatalmas templomot látott, közepén kis olajmécsesek között egy pap imádkozott. És a templom maga volt a paradicsom.

Testvérem — nyögte Don Valentino utolsó erejéből. Ruháján, haján jégcsapok. Könyörülj meg rajtam. Érsek uram az én bűnöm miatt egyedül maradt, és szüksége van Istenre. Adj nekem egy kicsit belőle, kérlek! Az imádkozó lassan-lassan megfordult. És amikor megismerte, Don Valentino — ha lehet — még jobban elsápadt.

Boldog karácsonyt neked, Don Valentino! — kiáltott fel az érsek, és oda-lépett hozzá Istentől egészen átszellemülten. Áldott fiacskám, hát téged ki üzött? Mondd, mit kerestél kint ebben a farkasordító éjszakában?

Parcz Ferenc fordítása

Számunk szerzői:

Farkasfalvy Dénes ciszterci apát, Dallas
Gereben Ferenc tud. főmunkatárs, Teleki László Alapítvány,
Közép-Európai Intézet
Nagy J. Endre szociológus
Nyíri Tamás filozófus, ny. egyetemi tanár

A magyar katolikus értelmiségről

A karácsony az elcsöndesülés, a magunkba szállás, a reflexió ideje. Tematikus összeállításunk az ünnep nyugodt óráihoz kíván szempontokat kínálni. A szűkebb családi kapcsolatokon túl, tágasabb körben pillant szét. Szemhatárunk azonban nem fogja át a nemzet vagy az egyház egészét, csupán annak egy szűkebb körét, azt, amelyhez olvasóink tartoznak: a magyar katolikus értelmiségét. Karácsonyi ajándékként fogadják tőlünk ezt az összeállítást. Szeretnénk hozzájárulni ahhoz, hogy eltűnődhessenek rajta: kik is vagyunk, hol a helyünk a világban és az egyházban, melyek a feladataink itt és ott? Néhány nagyobb tanulmány s egy szerkesztőségi kerekasztalbeszélgetés ad szempontokat, kísérel meg válaszolni, talán újabb kérdéseket fölvetni, majd egy töredékes „regiszter” következik katolikus értelmiségi műhelyeinkről; végül Paskai László bíborostól, a magyar egyház prímásától kapunk eligazító útmutatást.

NYÍRI TAMÁS

Az értelmiségi és az egyház

Szabad-e egyáltalán beszélni az értelmiségi és az egyház viszonyáról? Nem kimeríthetetlen-e a téma? Nem torkollik-e felelőtlen fecsegésbe? Csak azt hozhatom fel mentségemre, hogy mások is rámerészkedtek már erre a tükörfégre, s nem is estek mind hanyatt.

Ki az értelmiségi?

„Értelmiség” szavunk 1843 óta használatos a „szellemi foglalkozásúak rétege” jelölésére¹. Ha a francia „*intellectuel*” megfelelőjének tekintjük, akkor régebbi nála, hiszen ez csak 1898-ban jelenik meg egy, a Dreyfus-ügyben kiadott tiltakozás címében.² Az értelmiségi feladata eszerint a nyilvános tiltakozás volna, ám maga ez a viselkedés jóval régebbi, mint a múlt század végén megalkotott kifejezés. Theodore Wiesegrund Adorno azon a véleményen van, hogy nemcsak nehéz az értelmiségi definíciója, hanem egyenesen lehetetlen, s nagyon eltér jelentése a különféle nyelvterületek szerint is.³ Golo Mann az értelmiség egy meglehetősen tágra s egy inkább szűkre szabott jelentéséről beszél. Tágabb értelemben ide tartoznának a tanultak, a diplomások, művészek, akik létfenntartásukat a „tudástermelésnek” köszönhetik. Szűkebb értelemben „a publicistákat sorolják az értelmiségiek közé, akik arról írnak, amit mások alkottak, a tárcaírókat, tollforgatókat, akik nyilatkoznak minden lehetséges és lehetetlen dologról, amit ők maguk nem is tanultak: politikáról, filozófiáról és kultúráról, a kákán is csomót keresve”.⁴

Elhangzott a Pax Romana Vép—Szombathely-i kongresszusán, 1993 áprilisában.

Az értelmiségi legfeltűnőbb tulajdonsága fejlett verbális készsége: a ki-mondott és leírt szóval dolgozik, hatásosan manipulálja a szavakat, s elősze-retettel fejleszt ki különféle gondolkodási modelleket. Társadalmi szimbólu-mot teremt és von újra kétségbe. Az értelmiségi sajátos jártassága és készsége nem biztosítja azonban egyúttal a belátást, a kellő judíciumot és az igazi kreativitást. Verbalizáló készségéből fakad különleges kísértése, hogy szókin-csét, fordulatokban való gazdagságát és hajlékonyságát összetévessze a józan ítélettel és alkotókészséggel. A ragyogó fogalmazás, a szavak varázsa és má-giája könnyen lesz fontosabb a hozzáértésnél vagy az igazságnál. Bizonyos értelemben műkedvelő: korántsem ragaszkodik szakterületéhez, a mondat-fűzés eleganciája és lendülete gyakran őt magát is meggyőzi arról, hogy érti is, amiről beszél. A szemléletes modell még akkor is lebilincselő, ha többszö-rösen igazolódik, hogy vajmi kevés köze van a valósághoz, amit le kíván írni. Azt szokták mondani, hogy az értelmiségi lábjegyzetek nélkül ír, és az sem hallgatható el, hogy a tökélyre fejlesztett kifejezőkészséghez gyakran társul gőg és arrogancia, éppen azok megvetése, akikhez szólni kíván, s a konflikt-usok megoldására irányuló szándék teljes hiánya.

Másik nagy kísértése, hogy ignorálja saját hagyományát, semmibe vegye tradíciójának gazdagságát s feláldozza egy elképzelt és absztrakt jövő ked-véért. Az elvont és egyetemes kultúra híveként többnyire elidegenedik kö-zösségétől, gyökereitől és történelmi sorsától, végeredményben önmagától. Maga mögött hagy mindent, hogy öröksége fölé emelkedve bírálhassa vagy éppen rombolhassa.⁵ Pedig a legelemibb pszichológiai tudás is megtaníthatná arra, hogy mindent elpusztíthat valaki, csak saját múltját nem. Hátat fordít-hat valaki katolicizmusának, de nem teheti meg nem történetté, hogy katoli-kusnak született, hogy szülei és tanárai katolikusnak nevelték. Megölheti va-laki vér szerinti apját, de soha nem irthatja ki magából az interiorizált apa értékrendjét és elvárásait. Az elidegenedett és gyökértelen értelmiségi önma-gát csapja be, ha azt hiszi, hogy a szabadság, egyenlőség, testvériség nevében elszakadhat népétől, hitétől és szokásaitól.

Szélsőségek között

Az értelmiséghez kapcsolódó asszociációkból — diplomás, teoretikus, kutató, tojásfejű, irodalmár, moralista stb. — egyértelműen kiviláglik, hogy fogal-munk a fent említett szélsőségek között ingadozik. Ez természetesen bosz-szantja a pedáns gondolkodókat, a pozitívizmus valamennyi képviselőjét. De ez még nem minden: tagadhatatlanul vannak jobboldali értelmiségiek is, nemcsak baloldaliak. A reneszánsz gondolkodók például a latin univerzaliz-musával szemben fordultak a népnyelvhez, s a pápaság univerzalizmusával szemben alakították ki a nemzeti egyházat. A nacionalizmus és internaciona-lizmus gyakran ütközött gondolkodásukban akkor is, ha Nicolaus Cusanus (1401–1464), Rotterdami Erasmus (1469–1536), Thomas Morus (1478–1535) vagy Philipp Melanchton (1497–1560) tulajdonképpen fölébe emelkedett a konfliktusnak. De a következő századokban is értelmiségiek léptek fel a nép-nyelvű liturgia, a Biblia olvasása és az egyház decentralizálása mellett. Mér-sékelt konzervatív szemléletűek voltak mind a romantika, mind a tübingeni iskola képviselői vagy a Pax Romana és a MIEC (Mouvement international des Intellectuels catholiques) alapítói. Legkésőbb 1980 óta, azóta, hogy a kommunista sztárgondolkodó, Luis Althusser meggyilkolta szintén párttag feleségét, az évtizedeken át bal szemére vak francia értelmiség kiábrándult a

baloldaliságból. A baloldali értelmiségieknek elakadt a szavuk, elhagyta őket a szellem, és a közvélemény alakítását át kellett engedniük a „nouvelle philosophie” képviselőinek (Jaques Lacan, Jean-Marie Benoist, André Glucksmann stb.), akik élesen bírálják a baloldali eszméket. Glucksmann szerint az értelmiségiek (a baloldaliak) abszolút illetéktelenek a valódi élet kérdéseiben.⁶ Mások továbbra is azon a véleményen vannak, hogy az értelmiségi csak baloldali lehet, hogy azon az oldalon van, „amelyen a szív dobog”, mert ha nem is a tagadás szellemének az elkötelezettje, de mindenképpen a vitatásé és a kritikáé.⁷ Ha a kritikára helyezük a hangsúlyt, beleértve a moralizáló-felvilágosító pátoszt is, akkor nagyjában és egészében ezen az oldalon áll az értelmiségi egész fogalomtörténete,⁸ még akkor is, ha néhány jobboldali értelmiségi fennakad a szitán. Persze mindenképpen jobb, ha tartózkodunk az ilyen besorolástól. A vitathatatlanul jobboldali-konzervatív Josef Pieper, a ma élő egyik legnagyobb katolikus filozófus szerint az értelmiség egyetlen esélye az egyház védelmében, az értelmiségi „nobile officium”, a megvetettek, az érdekeiket megfogalmazni nem tudók, a konfliktusokra képtelenek és a szenvedők oltalmazása.⁹ Mindenképpen jellemzi azonban az értelmiségit elkötelezettség, az állásfoglalás és ítéletalkotás, a társadalomkritikai tudat, mert enélkül nem beszélhetünk értelmiségiről. Érthető, hogy sokan tartanak tőle, kritikáját veszélyesnek érzik, vagy legalábbis rendbontónak tűnik azok szemében, akik „az élet ellenségének” tekintik a szellemet. Ez természetesen nem akadályozza, hogy alkalomadtán „kívánatos”, legalábbis „mutató” ápolni a kapcsolatokat az értelmiségiekkel, kiváltképpen politikai szövetségesekként.

De nem feledkezhetünk meg a régi és az új értelmiség megkülönböztetéséről sem: a régiiek a moralizáló-felvilágosító kritikusok, az újak a leleményes technokraták, akik a tudományos-célravezető hasznosság és a ragyogó szervezethez csábító eszméjének összeötvözésével kísérleteznek.¹⁰

Definíció helyett

Ki tehát az értelmiségi? Bizonyára nem lenne célravezető a fogalmi és tárgyi tisztázatlanságok láttán valamiféle arany középútra törekednünk. Ebben az aporetikus helyzetben — Heinz Robert Schlette nyomán¹¹ — a szűkebb értelemben vett definícióhoz közel álló körülírást választom: az értelmiségi moralista-humanisztikus gondolkodású, felvilágosító, a jövőbe tekintő kritikus elme, aki még maró gúnnyal előadott bírálatával sem szándékozik csak rombolni, illetékessége pedig nem *csak* moralitásából, elkötelezettségéből és „tudatából” fakad, hanem megbízható tárgyi ismeretéből is, valamint a tartós reflexióra való képességéből. Ebben a „formális”, de semmiképpen sem teljesen tartalom nélküli értelemben nem tekinthető tehát értelmiséginek minden egyes professzor, miniszter, püspök, természetesen minden író sem, még kevésbé újságíró, tévé-komentátor, műsorvezető vagy riporter. A médiák fényes glorioláival övezetten felettébb sok pseudo-, sőt akár lumpen „értelmiségije” is van a társadalomnak, úgynevezett tudósok, politológusok, művészek, szakemberek, akik tetszetősen villognak felemás tudásuk bűvkörében. Nagyon sokan vannak, akik túlságosan is heves meggyőződéssel és mérhetetlen hangsebességgel bódítják a rádió, a televízió, az írott sajtó csatornáin mákonnyal a tömeget, szemben a kevés hitelessel, kiknek hallgatása, nézése vagy olvasása perceiben a szellem jelenlétének csodája emeli fel azokat, akik ezt nemcsak hagyják, de tudják, merik és vállalják is.

Hol a határ? Milyen címen van jogunk, van-e bárkinek joga egy másik ember „értelmiségi” voltának megítélésére, kiváltképpen, ha nem hagyható figyelmen kívül a moralitás kérdése sem. Van-e jogcímünk, hogy a másik sorsának, eddigi életútjának akárcsak töredékes ismerete nyomán állítsuk: ez hamis, ez hiteles, amaz meg pszeudo-személyiségű, kivált moralitású? A „jobb” és „bal” kérdésének alig van jelentősége a megkívánt tisztázás érdekében, bár nem adható felmentés arra vonatkozóan, hogy az értelmiségi csakugyan igyekezzék megvalósítani legjobb szándékait a maga kultúrájában és társadalmában, mégpedig általában szóban és írásban. Magától értetődik, hogy ebben a perspektívában létezik olyasmi is, hogy sztárértelmiségi, s olyan is, aki kevésbé tűnik fel. Ami pedig az ítélezést illeti: ez nem választható el a szellem egyetemes tudásvágyától, hiszen a tudás az ítéletben válik teljessé, bár a konkrét emberről mint konkrétumról soha nem hozható egyetemes ítélet.

Az értelmiség tekintélye

És ha újra feltesszük a kérdést: milyen még az értelmiségi? Bizonyára hozzátelhetjük, hogy a szellem befogadásán és tolmácsolásán kívül ismeri saját határait is, tudja, hogy mit tud, de tudja és van mersze, hogy vállalja mindazt, amit nem tud. A valódi értelmiségi nem a már ismerthez, hanem a mindig nagyobb ismeretlenhez méri saját bizonyosságát. Ebben gyökerezik tekintélye, presztízse, erkölcsi súlya. Az értelmiségi tekintélye a társadalmi presztízsz, megbecsültség, a tárgyi kompetencia és a személyes integritás sajátos szövedéke, és nem pusztán a „hivatalos” rang, amit az intézmény, állam, egyház, akadémia vagy egyetem juttat valakinek.¹² A tekintély megkívánja, hogy elismerjék, elfogadják és kövessék, igényt tart az engedelmességre s nemritkán hajlik arra, hogy megfeledekezzenek kontingenciájáról és történelmiségéről a hatalom és a status quo érdekében. Nem kerültünk azonban ezzel furcsa csapdába? Abba, amit Julien Benda (1927) fogalmazott meg, és még inkább Babits Mihály (1928) *Az írástudók árulása* című nagy esszéjében?

Bármiként van is, csak azon a politikai és szocio-kulturális vonatkozási kereten belül lehet szó az értelmiség tekintélyéről, amelyen belül biztosított azonossága, azaz szabadsága. Szabadság — a szó, a vélemény, a lelkiismeret, a véleménynyilvánítás, az anyagi és politikai függetlenség szabadsága — nélkül meg kell fulladnia az értelmiségnek és a föld alá vonulnia. Az értelmiségi alapvetően liberális — nem a szó politikai, hanem emberjogi értelmében. Ha pedig moralizáló-humanisztikus, szabadon érvelő kritikus, akkor szükségképpen kell hogy legyen bizonyos fajta tekintélye mindazok előtt, akik nem nélkülözhetik bírálatát: az állam, a társadalom, az egyház, a pártok; mindazok, akik az intézmények működtetőként hatalmat gyakorolnak, és sokkal inkább az eszközök alkalmazásával vannak elfoglalva, mint a célok és hasznosságok legitimálására irányuló reflexióval.¹³ A „fenntartó egyének” a mindenkori kritika címezettjei. Elsősorban nekik, a minisztereknek, püspököknek, professzoroknak kellene az értelmiségiekre hallgatniuk, valahogyan úgy, ahogyan Kant a királyok és filozófusok kapcsolatát elképzelte. Bár „lekicsinyítőnek látszik (...) *alattvalóinál* (a filozófusoknál) keresni okulást,” azt mégis megteheti az uralkodó, „hogy hagyja őket szabadon és nyilvánosan *beszélni*” (...), ami „mindkettőjük számára, saját ügyeik megvilágosítására nélkülözhetetlen”.¹⁴

Ezzel aztán visszakanyarodtunk a Platón óta megoldatlan problémához, hogy van-e tekintélye az értelmiségnek mások előtt is vagy csak az értelmi-

ségek előtt? Joggal hangsúlyozzák, hogy — mivel döntéseket kell hozni — napjainkban sem helyettesíthető a politika tudománnyal, szakértelemmel vagy komputerrel. De honnan tudja egy miniszter vagy egy püspök, hogy mire hallgasson? Nem jelenti-e ez azt, hogy még mindig a vezetők jóindulatától, előrelátásától, bölcsességétől, tehát személyes kvalitásaitól függ, hogy csakugyan hagyják-e „nyilvánosan beszélni” az értelmiséget, hogy meghallgatják-e vagy csak „lehallgatják” őket? Másképpen kifejezve a tartós reflexió intézményesítéséről van szó, ezt pedig nem sajátíthatja ki a tudomány, a szociológia vagy a technokrata tervezés. A tartós reflexió lehetőségét csak a kritikus, nagykorú és toleráns nyilvánosság biztosíthatja.

Két példa

Az eddigiek után fölöslegesnek látszik kitérni a téma részletesebb történelmi ismertetésére. Ehelyett elégedjünk meg két kérdésfeltevessel. Értelmiséginek tekinthető-e Szókratész, a filozófia legnagyobb vértanúja, vagy inkább ellenfeleit, a szofistákat illeti-e meg ez az elnevezés? S hogyan állunk itt a tekintéllyel? Kinek volt nagyobb tekintélye — legalábbis, ami a személyes integritást s a szellem mélységét illeti — Szókratésznek-e vagy újságíró ellenfeleinek? De miképpen lehetett volna Szókratész tekintély saját társadalmi és kulturális kontextusa nélkül? S még akkor is — leszámítva hatástörténetét — csak nagyon kevesek előtt számított tekintélynek, csak azok előtt, akik megértették szüntelen kérdezősködését, iróniájának, abbaahagyási gesztusainak mélyebb értelmét.

Hasonlóképpen megkérdezhetjük, hogy Jézus — akinek tekintélye követőinek szűk körén belül vitán fölüll állt — értelmiségi volt-e, bár sokan szívesebben hallanák, ha prófétaként vagy legalábbis jámbor zsidóként kerülne szóba. Ám nem éppen prófétaként volt-e értelmiségi, s értelmiségiként próféta? Ha pedig gondosan kutatjuk a következő évszázadokat, akkor egyre nagyobb számban találkozunk értelmiségekkel. A középkorban hivatkozhatnánk Abélard-ra (1079–1142), Héloisra csak azért nem, mert a mindmáig érvényes csípős megjegyzés szerint az egyházban az értelmiségi ritkán laikusok, és szinte sohasem nők. Bár egy újabb filozófiatörténet¹⁵ szerint igazában Dante Alighieri és Eckhart mester az első értelmiségi, egyrészt mert velük vonult ki a filozófia az egyetemek falain túlra, másrészt pedig mert mindkettő anyanyelvén fordul laikus közönségéhez, sőt az utóbbi főként nőkhöz.¹⁶ A reneszánsz és humanizmus óta pedig egyre növekszik az értelmiségi száma és tekintélye.

Az értelmiségi szerepe az egyházban

Az egyházban is? Egyáltalán van-e tekintélye az egyházban, s ha igen, mi a szerepe? Az információk gyors terjesztése a médiák által újrafogalmazta az értelmiségi és a közvélemény viszonyát. Napjainkban nyilvános kérdés szinte minden kérdés. Az értelmiséget terhelő felelősség pedig sokkal súlyosabb, mint bármikor azelőtt. Ebbe a háttérbe kell elhelyezni a kérdést: mi az értelmiség szerepe az egyházban? Anélkül, hogy kitérnék a problémára, hogy egyáltalán kiosztható-e bármilyen „szerep” az értelmiségire, azt állítom, hogy az értelmiség szerepe abban áll, hogy tudatosan és közvetlenül szolgálja a keresztény közösségben tapasztalható szükségletek kielégítését.

De mit értek egyházon? Az egyház nép, s ez nem azonos kisorsolt részével, a klérussal. Azoknak a közössége, akik elfogadják Jézus örömhírét, és megkísérik, hogy ennek megfelelően Jézus tanítványaként éljenek. Az egyház azoknak a gyülekezete, akik saját életükben tapasztalták Isten szeretetének a hívását, s akik az Ő erejéből képesek a maguk szeretetével válaszolni erre. Az egyház azoknak a közössége, akik valamiként észlelik Isten működését ebben a világban, akik elismerik ezt a csodálatos valóságot, magasztalják és részesülnek belőle. Krisztus egyháza természetesen tevékeny is, önmagát juttatja kifejezésre az Evangélium inspirálta megnyilvánulásaiban, a liturgiában, a koinóniában és a diakóniában, vagyis az imádásban, a közösségben és a szolgálatban. A kérdések kérdése természetesen az, hogy: Fáradozásaival csakugyan megdicsőíti-e Istent ebben a világban? Felkelti-e — legalábbis hosszú távon — a közösségi szellemet? S elvezet-e az emberi közösségért teljesítendő szolgálathoz?

Az értelmiségi szerepe az egyházban — legalábbis egyik szerepe — abban áll, hogy gazdagítsa az egyház tapasztalatait, hogy artikulálja a tevékenységét motiváló hit valóságát. A tudásszociológia egyik legfontosabb felfedezése, hogy szavaink sohasem fejezhetik ki hiánytalanul tapasztalatainkat, hanem arra kényszerülünk, hogy állandóan újrafogalmazzuk azokat a mindenkori szocio-kulturális miliónek megfelelően. Az értelmiségi küldetése a keresztény hittapasztalat megfogalmazása úgy, hogy az egymást követő nemzedékek számára is megragadható és felfogható legyen. Az értelmiségi szolgálata a teológiai igazságok kifejtése az intellektuális környezet szintjén, hogy az első naivitást maguk mögött hagyók eljuthassanak a második naivitáshoz.

De csakugyan van-e helye az értelmiség eme szolgálatának az egyházban? Mindenképpen, még akkor is, ha az egyház vezetői nem mindig tartanak is igényt erre. Elgondolkodtató, hogy a karizmák páli felsorolásában (1Kor 12,28) a „tanítók” a harmadik helyen állnak, közvetlenül az apostolok és a próféták után. A tanítók ebben az értelemben — mondhatnók — nem mások, mint értelmiségiek, akik tevékenységüket szolgálatnak tekintik. Persze ilyen „foglalkozás” nincs az egyházban. A „hivatásos” értelmiségiek csoportja — exkluzivitásuk, izoláltságuk, elitgondolkodásuk, leereszkedő magatartásuk következtében — ellentmond az Evangéliumnak, amelyet állítólag szolgál. Talán megbocsájthatják az értelmiségiek — nem mint szakmai csoport, hanem mint egyének —, ha arra hivatkozom, hogy ebben a formában egyáltalán nem szerepelnek Szent Pál listáján, hacsak nem soroljuk őket azok közé, akik „érthetetlen nyelveken szólnak”, noha ezek is a hierarchia legelső fokán állnak.

A legitimálás kérdése

Szociológusok gyakran sorolják a katolikus egyházat a „totális intézmények” közé. A belső értelmiségi elhajlókat az egyházfegyelem eszközeivel rendszabályozza meg, a külsőkről pedig vagy nem vesz tudomást, vagy elítéli őket, ha fontos hittételeket veszélyeztetnek. Szociológiailag nézve az értelmiség feladata az intézmény legitimálása volt, a központi értékrend tartósítása — Flavius Justinus (II.század), a vértanú filozófus óta. A középkorban pedig a legitimáláson és az elítéléseken túlmenően olyan szintéziseket is konstruáltak — főként az arab arisztotelizmus hatására és azzal szemben —, amelyek egészen a II. Vatikáni zsinatig támogatták az egyházi tanok megfogalmazását. Mégis adódtak már ebben a korban is feszültségek, alapvetően az értelmiségiek kettős szerepéből kifolyólag, akik nemcsak a hagyomány megőrzőjének tekintették ma-

gukat, hanem megújítóinak is. Étienne Tempier párizsi püspök *Omnibus* kezdetű condemnatioja (1277. március 7.) Szent Tamás tételeit is tartalmazta, miután már Abélard és Héloise története középkori bestseller lett.

A késő középkorban és a korai újkorban kialakuló laikus értelmiség fájdalmas tapasztalata a XVI. századtól mindmáig, hogy „az egyház az uralkodókkal tart, a hadvezérekkel és a tömegekkel. A művelteket feláldozza a műveletlenekért, azért a félelemért és nyomásért, amelyet ezek a mindig biztonságra törekvő tömegek gyakorolnak azokra, akik hivatásosan, hivatásuknak megfelelően bizonytalanságban élnek, az értelmiségiekre” — írta az egyik legnevesebb osztrák katolikus értelmiségi, Friedrich Heer.¹⁷ A biztonság, a megfellebbezhetetlen ítélkezés, a „tudjuk, merjük, tesszük” nem tartozik az értelmiségi jellemvonásai közé.

A változás a II. Vatikáni zsinatnak köszönhető, helyesebben a második világháború utáni katolikus reneszánsznak. Ekkor léptek a nyilvánosság elé azok a teológusok, akik később zsinati szakértőkként (periti) és a püspökök tanácsadóiként döntően befolyásolták a zsinati atyák gondolkodását. A zsinaton nem a régi, elismert eszméket rendezték el újból, hanem új — legalábbis ilyennek érzett — gondolatokat (emberi méltóság, szabadságjogok, tolerancia, demokrácia stb.) honosítottak meg és ismertettek el, amelyek kiengesztelték az egyházat a modern civilizáció előföltételeivel. A zsinati szakértők szerepének elfogadása teremtette meg az értelmiség számára az egyházi platformot is, amely nélkül lehetetlen strukturális változtatásokra törekedni. Így érthető, hogy a zsinat utáni teológia önfelfogása szerint elsődrendű feladata nem a *mindenkori* intézmény igazolása, hanem a Krisztus második eljövetele felé vándorló egyház legitimálása, amely fáradságosan keresi útját a modern, illetve posztmodern világ értelem és jelentés nélküli pusztájában.¹⁸

Különlegesen fontos ez a posztkommunista társadalmakban. Az évtizedes elnyomás olyan kognitív hálót hagyott hátra az emberi tudattalanban, amely eleve a szabadság hiányát társítja az intézménnyel: a személy kiszolgáltatottságát egy anonim-centralisztikus rendszernek, az ideológia „abszolút igazságként” való feltüntetését, amelynek életveszélyes ellentmondani, a magánszféra elviselhetetlen leszűkítését és más efféléket. Akik épp hogy csak lerázták ezeket az elidegenítő struktúrákat, semmitől sem félnek jobban, mint attól, hogy ismét hasonlók uralma alá kerülnek. Részen ez a magyarázata, hogy sokan ugyanúgy tartanak az egyháztól is, mint az összes többi intézménytől, attól, hogy az egyház is csak uralkodna rajtuk, korlátozná magánéletüket és kisajátítaná emberségüket. Ebben a légkörben kivételes bátorságot és érzékenységet igényel e tudattalan gyanú jelzése az egyházi vezetőknek és eloszlata a kritikus értelmiségiekben. Semmiképpen sem volna szabad azonban megijedni a kritikus hangoktól: az egyház iránt támasztott magas igény fejeződik ki bennük, ami nélkül ugyancsak rosszul állna az egyház szénája.

A szabadság zsinati légkörének további következménye a laikusok hátrányos megkülönböztetésének elegyengetésére irányuló törekvés, a decentralizáció fontosságának a hangoztatása, valamint — ezt azonban még nem látták a zsinaton — a katolikus tekintélyi struktúrák fokozatos felbomlása; az intézményes katolicizmus visszavonulása, az egyházon belüli polarizálódás, a feminizmus fokozatos térhódítása, a hívők tradicionális szerepének, az alttalalóságnak az elutasítása. Ezek a legsúlyosabb problémák, amelyekkel szembe kellene néznünk. Annyi azonban mindenképpen bizonyos, hogy ilyen gyökeres változások közepette létfontosságú az egyház számára a világi értelmiségiek hittapasztalata, hídépítő, legitimáló és szimbólumalkotó készsége.

Három ambivalencia

Az értelmiségi lét végül is három ambivalenciában nyilvánul meg.

1. Az első a társadalom és benne az egyház ambivalenciája az értelmiségiekkel szemben. A társadalomban kellene az értelmiségiek, hogy egyáltalán legyen valaki, aki kritikus kérdéseket tesz fel s elvont reflexióval foglalkozik. Egyúttal azonban a társadalom húzódozik is az értelmiségiektől, mert rendkívül nyugtalanítóak: kétségbe vonják az elfogadott véleményeket, megzavarják az egyszerű polgárt — és hívőt.

2. A második az értelmiség ambivalenciája a társadalommal szemben. Bírálniuk kell társadalmukat és egyházukat, ám ez a kritika abba a veszedelmebe sodorja őket, hogy elidegenednek saját értékrendjüktől és örökségüktől, noha éppen ez az értékrend és ennek az örökségnek élő emlékezete kölcsönöz átütő erőt kritikájuknak.

3. A harmadik az értelmiségi ambivalenciája saját munkájához. Egyrészt teljes mértékben tudatában van diszkurzív és verbális képességeinek az értékével, tudása fontosságával. Másrészt állandóan gyanúsítania kell magát, hogy elvont gondolkodása nem tette-e vérszegénnyé és életidegenné. Hogy nem szakadt-e el azoktól, akiket — legalábbis nominálisan — szolgálni akar, hogy nem veti-e meg lelke mélyén azokat, akiket fel szeretne világosítani?

Igy jutunk el végső soron a szellem kérdéséhez. Az értelmiségi a szellem embere. De mi az emberi szellem, mit jelent és mire képes? Pusztán a biológiai élet másodlagos kísérő jelensége-e, a hatalom, az anyagi alapok vagy valamiféle struktúrák epifenomenonja, vagy saját méltósága és ontológiai státusa van? Nagy eredmény volna napjainkban már az is, ha nem fojtanánk el a kérdést, hanem ellenállva mindennemű redukciós kísérletnek sikerülne elismertetnünk. Az értelmiségiek tiszte, hogy ébren tartsák a problémát akkor is, ha elég gyöngye lábakon áll tekintélyük mind a társadalomban, mind az egyházban. Voltaképpen nincs is szükségük tekintélyre, hanem csupán a szabad és akadálytalan eszmecsere lehetőségére és olyan nyilvánosságra, amely hajlandó célokon és értékeken vitázni.

Jegyzetek:

1. A magyar nyelv történeti etimológiai szótára, Budapest 1967, 1, 791. o.; 2. „Manifeste des intellectuels”: J. Ritter—K. Gründer: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Basel/Stuttgart 1976, IV, 454. o.; 3. Th. W. Adorno: *Philosophische Terminologie. Zur Einleitung* (hrsg. v. R. zur Lippe), Frankfurt a. M. 1973, 1, 7–32. o.; 4. Golo Mann: *Der Auftritt der Intellektuellen in der Geschichte*, in: *Macht und Ohnmacht der Intellektuellen* (hrsg. v. K. Hoffmann), Hamburg 1968, 7. o.; 5. Y. Chalas: *L’universel et les racines*, in: *Études* 378 (1993) 361–367. o.; 6. H. J. Türk: *Postmoderne*, Mainz/Stuttgart 1990, 74. o.; 7. J. Améry: *Jean-Paul Sartres Engagement*, in: *Macht und Ohnmacht der Intellektuellen*, 87. o.; 8. H. R. Schlette: *Die Autorität des Intellektuellen*, in: *Concilium* 11 (1975) 25. o.; 9. J. Pieper: *Über das problematische Metier des Intellektuellen*, in: *Über die Schwierigkeit, heute glauben. Aufsätze und Reden*, München 1974, 290. o.; 10. F. Bon—M. A. Burnier: *Die neuen Intellektuellen*, Wien 1974.; 11. H. R. Schlette: *Die Autorität der Intellektuellen*, in: *Concilium* 11 (1975) 24–30. o.; 12. W. Veit—H. Rabe—K. Röttgers: *Autorität*, in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie* (hrsg. v. J. Ritter), Basel/Stuttgart 1971, 1, 723–734. o.; 13. M. Horkheimer: *Zur Kritik der instrumentalen Vernunft* (hrsg. v. A. Schmidt), Frankfurt a. M. 1967, 15–62. o.; 14. I. Kant: *Az örök béke*, Budapest 1985, 50–51. o.; 15. Alain de Libera: *Penser au Moyen Age*, Paris 1991.; 16. Vö. Ruedi Imbach: *Die Laien in der Philosophie des Mittelalters. Hinweise und Anregungen zu einem vernachlässigten Thema*, Amsterdam 1989.; 17. F. Heer: *Die Intellektuellen und die Kirche. Das theologische Interview* 10, Düsseldorf 1969.; 18. Ez a szemléletváltás rejlik egyébként a tanítóhivatal, helyesebben a római teológia és az európai teológia közötti feszültség mélyén.

Kerekasztal beszélgetés a keresztény értelmiségről

(Részletek)

Résztevők:

Békés Gellért bencés, a római Szent Anzelm Pápai Egyetem ny. tanára;
Maróth Miklós, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja és az MTA Ókortudományi Kutatócsoportjának munkatársa;
Pásztor János református lelkész, a budapesti Református Teológia tanára;
Szépe György nyelvész, a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem tanára és a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetője;
Varsányi Ferenc evangélikus lelkész, Pécs.

Ki az értelmiségi?

Békés Gellért: Értelmiséginek általában a szellemi dolgokkal foglalkozó, művelt, személyes gondolkodásra és véleménynyilvánításra képes embert tekintjük, többnyire „diplomás” embereket, akik — szemben a hivatali, ipari vagy mezőgazdasági munkással — bizonyos szellemi jellegű munkát végeznek. De van egy sajátosabb megfogalmazása is az értelmiséginek. Eszerint az a művelt, gondolkodó ember az értelmiségi, aki kritikusan tekinti a társadalmi intézményeket, és fenntartással fogadja azok megnyilvánulásait, hagyományos irányelveiket és gyakorlati utasításait. Szándéka az, hogy esetenként ironikus kritikával, de mindenképpen értelmi tisztességgel, meggondoltan és a jó modor szabályai szerint javítson az intézményeken, és építő kritikával szolgálja szüntelen megújulásukat.

Szépe György: Ma már valószínűleg nem érvényes az a szociológiai meghatározás, amely a tulajdonhoz való (lebegő) viszony alapján sorolta be az értelmiségieket egy „rétegbe”. — Úgy látom, hogy a tudás, általában a szervezett felsőoktatási (egyetemi) keretek között megszerzett tudás az értelmiségi egyik kritériuma. Természetesen nemcsak az ismeretanyag, hanem annak kezelése és átadási képessége is idetartozik. Érvelni is kell tudnia saját igazsága mellett, nyilvánosan kell tudnia elemezni. — Mindez nem jár együtt automatikusan az egyetemi diplomával; de elképzelhető, hogy valaki diploma nélkül is élhet értelmiségi módon.

Maróth Miklós: Három dolgot szeretnék kiemelni. (1) Nem osztom azt a véleményt vagy azt a jelentését a szónak, amiben ma használják, tehát amikor például a filmrendezők és a filmszínészek és a hozzájuk hasonlók is beletartoznak az értelmiség fogalomkörébe. (2) Ha már köznapi értelemben beszélünk, akkor azt kell mondanom, hogy mindenképpen egyetemi diplomához kötném. Ehhez azonban hozzátenném: annak ellenére, hogy Magyarországon számos diplomás van, azt mondanám, hogy Magyarországon értelmiségi csak elvétve akad. Erre a legutóbbi időben jöttem rá, akkor, amikor az egyedül üdvözítő tanok korából kiléptünk, és elárasztotta Magyarországot a jobb-

ról és balról, felülről és alulról jövő különböző vélemények sokasága. Engem az lepett meg, hogy a magukat értelmiségieknek tartók egyszerűen gyámolatlan zsákmányaivá váltak a legprimitívebb demagógiának is, mert nem volt semmiféle érzékük ahhoz, hogy mérlegeljék mások szavait. Akkor jöttem rá, hogy Magyarországon többnyire csak szakbarbárok vannak, értelmiségiek csak elvétve. (3) Szűkebb értelemben az értelmiséget én is annak venném, aki gondolkodni képes önmaga helyzetéről, aki kritikával tudja fogadni mások álláspontját, és ilyen módon meg tudja találni saját helyét a világban — saját szellemi erejénél fogva valami iránytűt tud magában találni, amellyel eligazodik a világ dolgaiban.

Szépe György: Különbséget tehetünk az átlagos értelemben vett „intelligencia” tagjai, például orvosok, ügyvédek, pedagógusok között, valamint a kifejezetten „alkotó” értelmiségiek között, akik egyedi, új szellemi értékeket hoznak létre. Itt jegyzem meg, hogy az értelmiségi különleges felelősséggel is rendelkezik: részben a társadalom, részben közvetlen környezete, részben saját maga iránt.

Az értelmiség egyúttal foglalkozási típus is; olyan foglalkozás, amelyet csak megfelelő szintű tudás alapján lehet művelni. Az értelmiség azonban ennél több: nemcsak megkeresi a helyét a társadalomban, beleilleszkedik az adott intézményrendszerbe, hanem igyekszik túl is lépni rajta, s így alakítja ki a saját személyes szerepét a világban. Mindehhez még egyet kívánok hozzátenni: az értelmiségi mindezt egy értékrendszer keretében műveli; s amennyiben lehet: egy közösség tagjaként.

Varsányi Ferenc: Számomra az értelmiségi progresszív, kritikus attitűddel viseltetik önmaga és a világ iránt. Valóban feltétele bizonyos tudásmennyiség és minőség is. Progresszív a tekintetben, hogy cselekedeteinek hite, lelkiismerete, tudása szerint előbbre vivőknek kell lenniük. Ezáltal természetesen válságba sodorhatja mind magát, mind pedig azt a közösséget, amelyben él. A múlt időszakok politikai és belső konfliktusai számos példával szolgálhatnak erre. Kritikai szerepén értem azt, hogy nem opportunistá, nem igazolni akar egy fennálló szituációt, hanem valamihez — tudományához, tudásához, hitéhez — kötötten ugyan, de kritikusan viszonyul az egészhez.

Pásztor János: Értelmiségi általában az egyetemi diplomával rendelkező ember (de én ismertem olyat is, aki nem rendelkezett vele és mégis értelmiségi volt), aki reflektálva szemléli az életet, aki átgondolja azt, amit csinál, és átgondolja azt is, hogy ez hogyan viszonyul az egyéb dolgokhoz. Egy másik lényeges mozzanat Polányi Mihállyal szólva a személyes odaszánás a témához, az ügyszó, amivel foglalkozom. S hogy mit jelent a keresztény értelmiségi? Itt kettős odaszánásról van szó, mert a keresztény értelmiségi az, aki reflektál a dolgokra, de úgy reflektál, mint az az ember, akit Isten a Krisztusban megragadott.

A papság és az értelmiség

Maróth Miklós: Inkább általánosságban vetném föl a kérdést: értelmiségi-e minden diplomás ember. Szerintem nem mondhatjuk azt, hogy minden pap,

orvos vagy tanár — csak azért, mert a szakmájához szükséges képzést megkapta — értelmiségi. Nem tartom értelmiséginek azt, aki csupán mechanikusan alkalmazza a képzés során elsajátított szakmai mesterfogásokat. Az ilyen hasonlít ahhoz a mesterhez, aki a fiatalon megtanult szakmát műveli még öregen is, változatlan formában.

Az értelmiségi tevékenység során vannak mindenkinek sikerei és kudarcai. Egy értelmiségitől elvárható, hogy saját tevékenységét is kritikus szellemben vizsgálja, sikereinek és kudarcainak okait kutassa (Arisztotelész is a tudás lényeges összetevőjének tartotta az okok ismeretét), majd ezek fényében értékelje saját tevékenységét, és módosítson rajta ott, ahol szükséges. Aki így gondolkodik, az haladja meg a mesterember (Arisztotelésznél a *tekhmitész*) színvonalát, csak az ilyen tekinthető — a bevezetőben is adott definícióim értelmében — értelmiséginek.

Pásztor János: Az Európa keleti részén lévő néhány egyház kivételével a kontinens egyházaiban mindenütt felsőfokú végzettség kell a papsághoz. Ismételten elhangzott, hogy az értelmiségi főiskolai, egyetemi képzettséggel függ össze — a papokat tehát mindenképpen értelmiségieknek kell tartanunk. Legfeljebb azt állíthatjuk, hogy rossz vagy helytelen irányú képzést kapnak. S ha ez igaz, akkor a teológiai fakultások és főiskolák nagyobb mértékben támaszkodhatnak a rendkívül erős mozgásban lévő nem teológiai felsőoktatásra, nehogy elmaradjanak azok színvonalától. De sajnos ettől függetlenül is gyakran előfordul a lelkészek között, hogy reflexió híján élnek. Ennek nagyon sok oka van. Itt volt nálunk egy exmissziós rendszer, ami nagyon sok mindent tönkretett az utolsó negyven esztendőben. Ez volt talán az egyik legeredményesebb módszer az egyház leverésére. Exmisszióknak mondták a még nem végzett emberek segédlelkészi foglalkoztatását a diploma megszerzése előtt. Közülük nem egyről kiderült, hogy csak mellékesen került a teológiára, s esze ágában sem volt, hogy a papságot hivatásként űzze.

Maróth Miklós: Nem biztos, hogy csak a teológiai akadémiákat fenyegeti ez a veszély; a többi egyetemmel legalább annyi baj van, amelyre sok jel mutat.

Szépe György: Mintha az volna a probléma, hogy azok a társadalmi viszonyok, amelyek között a közelmúltban éltünk, olyanok voltak-e, amelyek a lelkészekből az értelmiségi szerepeket hívták elő, vagy valamilyen másféle szerepeket. A viszonylagos elnyomás alatt kifejlődött túlélési stratégiák és hősi feladatvállalások nem kedveztek az értelmiségi létnek.

Maróth Miklós: Ami a felkészítést illeti, én azt hiszem, hogy a gyémántot meg kell csiszolni, hogy értékes legyen. De csak gyémántból lehet ékkövet csiszolni, üvegből nem. Arra viszont nincs garancia, hogy a szemináriumban, bármilyen jó legyen is a szemináriumi nevelés, gyémánt lesz minden egyes fiatalember. Kapnak üveget is. Azt is megcsiszolják, az is szép lesz, de sosem lesz belőle gyémánt. Nem tartom borzalmas tragédiának, ha nem mindegyikük lesz értelmiségi a szó e magasabb értelmében. Ahogyan azt sem tartom tragédiának, ha a tanártársadalom túlnyomó részéről kiderül, hogy szintén nem az. Ezt egyszerűen tudomásul kell vennünk: minden szakmának vannak mesteremberei és művészei. Tehát vannak például olyan orvosok, akik fogat

húznak, összevarrják az embernek a hasát, és így tovább, de sosem lesznek értelmiségiek. A másik ugyanezt megcsinálja, de alkalomadtán úgy tud viselkedni, mint a tanult mesterfogások keretein túllépő értelmiségi.

Varsányi Ferenc: Azt hiszem, hogy ez nem egyszerűen az alkalmazás kérdése. A pap egy bizonyos feladattípus esetében mint felkészült iparos jelenik meg. Pontosan úgy, ahogy a nyelvész meg a tanár is iparos a maga feladatának a végzésében.

Pásztor János: Persze. Azt hiszem, hogy ezeknek az iparosoknak megvan a maguk mesterfogás-készlete, amivel el tudnak bánni. Az más, hogy művészi fokon művelik-e, tehát alkalomadtán építő módon hozzá tudnak-e nyúlni ugyanahhoz a kérdéshez.

Az értelmiség az egyházban

Békés Gellért: Azt gondolom, ahhoz, hogy megértsük, mi a keresztény értelmiségi, Isten népének bibliai és zsinati fogalmából kell kiindulnunk, és azt kell kérdeznünk, hogy mi az értelmiségi státusa és sajátos feladata az egyházi közösségben. Az egyház a legáltalánosabb zsinati meghatározásában „Isten népe Krisztusban”. A keresztény ember arra hivatott, hogy megélje ezt a Krisztusban való Istenhez tartozását és az egyházi közösségben cselekvő módon kifejezésre is juttassa azt. Nyilvánvaló, hogy egy művelt, gondolkodó és felelősséget érző keresztény ezt tudatosabban, meggondoltabban, esetleg kritikusabban, de mindenképpen felelősségének elevenebb érzésével fogja tenni, mint többi társa. A keresztény értelmiségi, ha valóban az, elkötelezettebben keresztény, mint a többiek. Mivel képes arra, hogy reflexív módon gondolkodjék, esetleg kritikus módon is véleményt nyilvánítson, nagyobb a súlya az egyházi életben, mint annak, aki különösebb reflexió nélkül, szinte passzívan fogadja az egyház tanításait és intézkedéseit. Aktívabb fellépésének mértékében persze felelősségvállalásának is növekednie kell. A kritikája nyilvánvalóan nem az Isten szavára vonatkozik, hanem annak történeti közvetítésére és arra, ahogy ez a jelenben történik. Pál apostolt tekintem ilyen értelmiséginek, aki magáévá tette a krisztusi Evangéliumot és igyekezett elfogni korának megfelelő értelmét és gyakorlati alkalmazását. Ez a feladat a történelem folyamán állandóan jelen volt az egyház életében és jelen van ma is. Ennek a felelősségteljes reflexív kritikai feladatnak vállalására napjainkban is — talán jobban, mint a múltban — szüksége van az egyháznak. E nélkül nem lehet úgy közvetíteni, amit Krisztus egyházára bízott, hogy az korunk embere részére ma is érthető és vállalható legyen. Véleményem szerint tehát a keresztény értelmiséginek kifejezetten pozitív funkciója van az egyházon belül.

Ezt a feladatot különben kétféle módon lehet értelmezni. Amire szükség van, az nyilvánvalóan nem az ironikus, felsőséges bírálgatás, hanem az építő jellegű, megújulást szolgáló kritika. S ezen a téren nincs különbség papok és világi hívek között, mert mindkét csoportban vannak, akik ezt a prófétainak nevezhető feladatot, mint a Szentlélek adományát, a magukénak érzik. Isteni ajándék és emberi felkészültség együttesen teszi alkalmassá őket erre a fel-

adatra, mint Sziénai Szent Katalin, Newman bíboros, vagy a mi Prohászánk esetében.

Szépe György: Egy alföldi református gyülekezet keretében a református gyülekezetben nincs különbség az értelmiségi és a nem értelmiségi hívő között. Az értelmiséginek több a kötelessége, és az értelmiségiek egy része ezt el is vállalja. Persze szociológiai értelemben van azért különbség, mert a lelkipásztornak — aki nem egyedüli vezetője a református gyülekezetnek, hanem a világiakkal együttesen végzi ezt — barátai, a reflexióban segítőtársai az értelmiségiek, a többit pedig gondozza. Előfordulhat persze, hogy a gondozás sokkal értékesebb, mint a barátkozás, mert hiszen a barátkozás magyarországi hagyományai furcsák. Egy alföldi városban nem mindig tartalmaz a barátkozás.

A gyülekezeten belül tehát létezik munkamegosztás. Az értelmiség feladata például az, hogy segítse az iskolaügyet, mert ahhoz jobban ért, mint a lelkipásztor. Segíti a karitatív tevékenységet, mert ehhez az orvosok és mások szintén többet értenek a lelkipásztornál. Segítettek abban — annak idején, amikor még volt saját vagyona az egyháznak —, hogy ez a vagyon ne menjen pocskéba, sőt gyarapítani törekedtek azt. A presbitériumban a lelki dolgok mellett ezeket a dolgokat is megbeszélték.

Olyan falusi gyülekezetekben, ahol nagyon kevés az értelmiségi, s az emberek életük jelentős részét saját szakmájukban, munkájukkal töltik, ott ennek egy ezzel összefüggő, de másik arculata kerül elő. Ezt etikai tartalomnak nevezném: elsősorban példamutatásban nyilvánul meg, amely egy nagyobb közösségnek, adott esetben egy városnak az életére is hatással van. Annyira, hogy akár megszabhatja egy település értékrendjét. Hogy például a minden áron való vagyonszerzés-e a legfontosabb az embereknek, vagy pedig vannak magasabb rendű céljaik is. Hogy az önzés-e az uralkodó vagy egymás megsegítése? A keresztyén értelmiségnek óriási szerepe lehet ebben is. Etikai szerepe tehát a községi, a városi önkormányzatban és a közéletben is megnyilvánul. Én ezért a keresztyén értelmiséget nem azonosítom a teológussal, mert a református egyház borzasztó nagy bajban volna, ha csak teológus értelmisége volna. (A teológiát természetesen interdiszciplináris ismeretkörnek tartom, amelyben ez önmagában is természetes, itt azonban konkrét cselekvésekre gondolok.)

Ilyen szempontból kissé másként látom a kritikai funkciót is. A protestáns egyházakban a felnőtt férfiak nem járnak templomba minden vasárnap, de talán minden nap úgy gondolkodnak: a családban, magánéletükben érvényesítik a vallást. Érdekes módon ez nehezebben összeroppanthatóvá tesz egy református gyülekezetet. Az értelmiségnek is mások az életviteli szokásai. Egy-két szaktudomány művelőjén kívül az nem merül fel még az alkotó értelmiségiben sem, hogy neki az volna a feladata, hogy a református religio kritikájával foglalkozna. Inkább a saját tudományát próbálja gyarapítani, átadni, jó esetben kölcsönhatásban azokkal, akik a teológiát művelik. Tulajdonképpen az sincs szokásban, hogy református értelmiségi országos szinten a saját egyházát nyilvánosan bírálja. Belülről igen, ha olyan fórumon van. Az egyház hivatásos vezetőinek kell nagyon finom szeizmográffal érzékelniük, milyen körülöttük a légkör.

Korunk történeti fordulatában stratégiát kell kidolgozni arra, hogy a nagyon megritkult templomba járó református értelmiséget hogyan lehetne közelebb hozni az egyházhoz. Az elmúlt negyven évnek az egyik következménye, hogy a reformátusok rendkívül rugalmasak lettek. A református vallás az alaptételek fenntartása mellett privát vallássá lett. A privát vallás azt jelenti, hogy családi közösségben, kisközösségben működött, nem pedig nyilvánosan. Ez a rejtőzködés korszaka volt. Most az a feladat, hogy a rejtőzködő egyházból ismét másfajta egyház legyen. Ezt a funkciót kellene újragondolni, és ezt, az a gyanúm, hogy egyedül az egyház lelkészei nem tudják elvégezni.

Ezt a feladatot fontosabbnak érzem a kritikai funkcionál, s a falusi gyülekezetekben ez amúgy is nagyon egyszerű módon nyilvánul meg. Például úgy, hogy megválasztják-e vagy sem a lelkipásztort, megadják-e vagy sem a költségvetést. Teológiai kérdésekkel ritkán foglalkoznak. Valahogy úgy gondolják, hogy abban a körben kell nekik „jól” élni; a „jó-lét” azt jelenti, hogy a vallásnak és az erkölcsnek a keretein belül kell élni, úgy kell élni, hogy az példamutató legyen, a világ előre menjen: ne csak az egyházunk, hanem az egész település. A kritikai funkció nem a teológiai tételek kritikáját jelenti. Mindebből következik, hogy az én értelmiségi felfogásom éppen a magyarországi református egyház szempontjából szükségszerűen szélesebb, mint ami a kollégák többségétől elhangzott.

Pásztor János: A presbitériumot értelmiségi testületnek tartod?

Szépe György: Nem, a presbitériumot olyan testületnek tartom, amelyben az értelmiségnek bizonyos kérdésben éppen a tapasztalata révén meghatározó szava van még akkor is, ha kisebbségben van. De nem értelmiségi testület. A presbitérium olyan választott testület, amelyben az értelmiségiek kisebbségben vannak, de bizonyos kérdésekben az ő szavuk a legfontosabb. Így van?

Pásztor János: Igen, feltétlenül így. A mondottakhoz röviden csak annyit tennék hozzá, hogy a racionalizmus és liberalizmus világából való gyógyulás sok helyen még nem ért le a gyülekezet és egyes presbitériumoknak a szintjéig. Ez új folyamat, nemcsak azért, mert a posztkommunista korszakban vagyunk, hanem azért is, mert az egyház szempontjából az ökumenikus korszakba léptünk és olyan dolgok lettek lényegesek, amelyek azelőtt nem voltak azok.

Ma is van egy rejtőzködő értelmiség — voltak itt nem csak rejtőzködő értelmiségiek ez alatt a negyven év alatt, hála Istennek, — ezek között nagyon sokan még ezeknek az ideáloknak a világát látják. Az értelmiségi kritikai felelőssége és kritikai funkciója bizonyos odaszánáson belül érvényesül. A saját tudományával szemben is így van ez, és így van ez a kereszténységen belül is. Dialektikus feszültség van abban, hogy én odaszántam magam Jézus Krisztus szolgálatára, és krisztológiai alapon állok. A Krisztus-test közösségében végzem a magam szolgálatát, és ugyanakkor figyelek a kritikai hangra, amely megkérdőjelez bizonyos dolgokat. Persze nem a kinyilatkoztatással kapcsolatban vannak kérdéseim, hanem annak recepciójával: gyakorlati alkalmazásával és továbbadásával. De éppen ezzel kapcsolatban egyházunk nagy problémája a fundamentalistákkal, mivel azonosítják recepciójukat a revelációval és ez tragédia. Itt igen fontos szerepet kap a kritikai funkció, s

ezen a ponton tud az értelmiség nagyon sokat segíteni. Saját belső problémáinkhoz tartozik az is, hogy a múlt századi irányzatok — racionalizmus, liberalizmus — hatása alól kiszabadult ugyan az egyház, de az értelmiséget ez még nem igazán érte el. A református értelmiségről is elmondhatjuk, hogy a barthi teológiai megújulás előtti kategóriákban gondolkodik.

Békés Gellért: Nagyon érdekes az, amit Szépe György a helyi gyülekezetben jelentkező feladatokról mondott, hiszen az egyházi élet gyökerei a helyi közösségbe nyúlnak. Magam is úgy gondolom, hogy nem a lekipásztor vagy a teológus feladata az, hogy az iskolarendszert szabályozza, egészségügyi dolgokkal törődjék, vagy gazdasági problémákkal foglalkozzék. A helyi közösségben a műveltebb és felelősséget érző világi hívők feladata ez, mégpedig felkészültségükhez képest. De nem gondolom, hogy ez volna az értelmiségi kereszténynek a sajátos feladata. A sajátos feladat mégiscsak az építő kritika volna azzal az intézménnyel szemben, amellyel alapjában véve azonosul, akár protestánsnak, akár katolikusnak vallja magát. E feladat vállalása lelki szenvedéssel, belső krízissel is járhat. Bibliai értelemben prófétai feladatnak is mondhatnám, hiszen a prófétáknak szenvedést okozott, hogy népük magatartásával, vezetőik intézkedéseivel adott esetben szembe kellett fordulniuk. Ezt a kritikai instanciát szeretném kiemelni. Kérem: vajon nincs-e az egyháznak szüksége arra, hogy létezzék ilyen kritikai instancia, amely magát az intézményt, annak irányvonalait és működését hozzáértően elemzi és javaslatokat tesz módosításukra vagy megjavításukra. Hogy konkrét példára hivatkozzam, ilyen a világi hívek cselekvőbb bekapcsolása az egyházközség életébe. Ilyen a fiatalok gondolkodásának és érzésvilágának megértése és elfogadható, belső igényeikhez való alkalmazkodás. Sokan úgy érzik ma, hogy az egyházakon belül súlyosabbak a problémák, mint az egyházak egymással való kapcsolatában. Népünket hatalmába kerítette a gyakorlati materializmus és erősödik a vallási közömbösség vagy — éppen ellenkező irányban — a szektásodás. Mindkettőnek főleg ifjúságunk esik áldozatául. A fiatalság jó-része „haladó” gondolkodású: elkülöníti magát az idősebb „konzervatív” rétegtől. A keresztény értelmiségi egyik jelentős feladata volna, hogy elemezze ennek a „haladó” magatartásnak pozitív értékeit, s általában felvállalja a társadalmi problémák gondjait és keresztény vonalon időszerű megoldásokra irányítsa a figyelmet. Ez részben persze megtörténik, de megértéssel is kellene fogadni a jó szándékú segítőkészséget.

S itt az ökumenizmus gondja. Konzervatív keresztények azért aggodal-maskodnak, mert úgy hiszik, hogy a különböző hitvallású keresztények egymáshoz való közeledése vallási közömbösséghez vezet. Fennáll a veszély — mondják —, hogy az igazságot csak viszonylagos értékűnek tekintsék. Őszintén megvallom, hogy engem az ökumenizmus teológiai és spirituális kérdéseivel való évtizedes foglalkozás tett érettebb és meggyőződtebb katolikus-sá, mert a zsinat katolikus nyíltságában jobban megértettem keresztényi mivoltomat.

Pásztor János: Megírtam a Vigiliába: én is katolikus vagyok.

Keresztények és értelmiségiek

Békés Gellért: Igen, azt hiszem, hogy ma sokkal világosabban látjuk, hogy nem a 450 évvel ezelőtti időszerű teológiai vagy egyéb lelki és erkölcsi kérdések okoznak gondot. Ma nem a hitből való megigazulás a kérdés, mert ha különböző teológiai kifejtések árnyalataival is, a bibliai tanításban egyet-értünk. Ma, ebben a szekularizált világban a kérdés az, hogy van-e az emberi életnek magasabbrendű, transzcendens értelme, vagy nincsen, hogy érdemes-e áldozatot hozni az erkölcsi értékekért, vagy szabadítsuk ki magunkat bármiféle erkölcsi megkötöttség „béklyóiból”. E kérdés megválaszolásában nincs lényegbeli különbség katolikus és protestáns keresztény közt. Pontosan abban látom a keresztény értelmiségi hivatását, hogy felhívja az egyházi előjárók figyelmét, s mindazokét, akik keresztény módon akarnak élni, hogyan lehet a keresztény értékeket megőrizni és érvényre juttatni ebben a szekularizált világban. Ma az ökumenizmus egyik legdöntőbb motívuma éppen az, hogy ha a fenti feladatot vállalni akarjuk, azt közösen kell tennünk, különben megoszlott hitvallásunknak nem lesz meggyőző ereje. Pál apostol zsenialitása éppen abban mutatkozott meg, hogy a Biblia szemita kultúrkörében elhangzott evangéliumot meg tudta hirdetni a hellenista kultúrkörben élő népeknek. Ez döntő lépés volt a kereszténység történetében. Ezt követte a másik döntő lépés, amikor a római birodalom szétbomlása után a születő Európa barbár népeinek kellett meghirdetni Jézus evangéliumát. Ma az új kor, a szekularizált világ „barbáraihoz” kell fordulnia az egyháznak. A feladat emberfeletti, de Krisztus lelke arra indít, hogy az evangéliumi hit és erkölcs tanúságátélét közösen vállaljuk ebben a világban.

Külön meg kell itt említenünk a kereszténység gondját az ún. „harmadik világban” ami az inkulturációnak nevezett törekvés problematikája. Egy felszínesnek tűnő példa: egy kínai származású rendtársam, aki meggyőződéssel képviseli a római kúriában is az inkulturáció ügyét, amikor zárt rendi keretben ünnepeljük az eucharisziát, soha nem hajt térdet. Ezt az európai hagyományú ritust az ázsiai népek nem ismerik — mondja. Ő mélyen meghajol és összetett kezével homlokát érinti. Merő külsőségnek tűnik, de pontosan kifejezi gondolkodásukat. Nem „import cikként”, hanem a maguk módján akarják kifejezni keresztény hitüket. S ehhez nyilvánvalóan joguk van. De ki képes arra, hogy megkülönböztesse a tanítás kifejezésében, a liturgia szimbólumaiban, a társadalmi szokásokban, és az élet többi más vonatkozásában a hitelesen keresztényit attól, ami nem az, ha nem a keresztény értelmiségi, akit műveltsége és kritikai érzéke alkalmassá tesz erre? Száz szónak is egy a vége: az egyháznak — ma még inkább mint a múltban — szüksége van a keresztény értelmiségi szolgálatára, mert ez Krisztus ügyének szolgálatára.

Maróth Miklós: A keresztény értelmiség az, amelyik két lábbal áll benne a világban. Tehát az, aki a világ gondolatait saját gyerekei, barátai gyerekei, az ismerősei révén jól ismeri. Tehát az, aki a kereszténységet ma le tudja ennek a világnak a nyelvére fordítani. És az értelmiség az, aki valamilyen módon közelebb tudja vinni ezeket az értékeket a többiekhez, mert ő beszéli jelen pillanatban ennek a világnak a nyelvét. Tehát az, aki elfogadhatóvá tudja tenni a keresztény értékeket a világban.

Szépe György: A magyar társadalmat nemcsak a történeti egyházakhoz tartozók alkotják, hanem zsidók, mohamedánok, sok szekta és nagyon sok olyan ember is, akinek az életében a vallás nem jelent semmit. Tőlem idegen az, hogy eleve a felekezeti hovatartozás szerint ítéljük meg az embereket, s azt sem tartom szerencsésnek, hogy az állam beleszól az egyházak életébe. Szerintem nem az intézményeket kellene támogatnia, hanem a társadalom szempontjából hasznos szerepeket. Relatívnak érzem azt, hogy melyik egyházat hova soroljuk. A baptistára például Magyarországon lehet azt mondani, hogy nem része a történeti protestáns egyházaknak, de próbálná azt mondani valaki, mondjuk Princetonban, az amerikai kálvinizmus egyik központjában, ahol szintén nem feltétlenül szeretik a baptistákat, dehát másként viszonyulnak hozzájuk. A pozitív cselekedeteket kell nézni, az egyesek életét, tevékenységét; ahogy azt mondják: a gyümölcsökről ismerik meg a fát. A pluralista társadalomban a történeti egyházak nem egymással állnak vitában, hanem a közömbösökkel és a szektákkal. Hogy ez a vita, kooperáció milyen, hogy együttműködés, vagy dialógus, ezt én nyílt kérdésnek láttam.

Pásztor János: Tulajdonképpen ismét visszajutottunk a 313 előtti, tehát a Nagy Constantin-i korszakba abból a szempontból, hogy a piacon száz vallás található. Ebben a helyzetben az egyháznak nincs más fegyvere, csak a Lélek kardja, ami az Isten Ígéje (Ef 6,17). Ebben a szituációban hihetetlenül nagy szükség van arra, hogy legyenek gondolkodó emberek — először is magunk is azok legyünk, magunk is értelmiségiek legyünk, és együtt legyünk gondolkodó emberekkel, akik közvetlen kapcsolatban állnak egymással. Mi, teológusok, bármennyire szeretnénk, bizonyos mértékben mégis el vagyunk szigetelve az élettől. Rászorulunk az értelmiségiek segítségére, hogy ezzel a kihívással fel tudjuk venni a küzdelmet. Nem kétséges, hogy a konstantini korszaknak vége: ezt a II. Vatikáni zsinat is kifejezte. Ebben a szituációban csak úgy lehet igazán eredményesen és hűségesen vallani a teremtő és a megváltó Istent, ha ebben együtt vagyunk ezekkel a gondolkodó emberekkel, akik odaszánt életű emberekké lettek.

Varsányi Ferenc: Szeretném a dolgot dialektikusan megközelíteni. Egyrészt roppant pozitív dolog keresztény értelmiséginek lenni: elhivatottság és kihívás; ez a pozitív megfogalmazásom. A negatív: „dupla nyomorúság”. Nyomorúságos értelmiséginek lenni akkor, amikor egy társadalmi közegben azokat díjazták, akik igazolják a fennálló helyzetet, nem pedig kritizálják.

A keresztény értelmiségi nyomorúsága azért kétszeres, mert értelmiségi létéből fakadó kritikai funkcióján kívül rendelkezik még egy keresztény típusú kritikai szereppel is. Ugyanakkor szembesülünk az új kihívásokkal is — hogy lehet evangélikusnak lenni az ezredforduló küszöbén, mit jelent a lutheri tradíció, mit jelent az ökumené számunkra, mit jelent a közös protestáns hagyomány, hogyan lehet felépíteni az új egyházi struktúrát, hogy annak valamiféle jogi, jó kifejeződése legyen, és emellett azt látom, hogy nagyon sok embernek — és itt értelmiségiekre gondolok elsősorban — szívügye az egyház, az egyház jövője. És érzem én azt, hogy ugyan egy meglehetősen hűvösödő ökumenikus légkörben élünk — remélem, hogy múlt elhidegülésről van szó — hiszem, hogy el kell jutnunk, hogy sokkal inkább meglássuk egymásban a testvért, és az új nagy kérdésekre megadjuk a keresztény feleleteket. Az biztos, hogy a szekularizáció igen erősen nyer teret és az ifjúságért

való felelősségünk nem kérdéses. Ezért igyekszünk létszámunkhoz képest is lehetőleg minél több iskolát működtetni: pontosan ez az a protestáns, lutheránus hagyomány, amely a neveléssel és az oktatással igyekszik kinevelni az új keresztény értelmiségi nemzedéket.

Lelki vezetőként mindennapos kihívások előtt állok: hogyan lehet megszólaltatni azt a nagyon drága kincset, amit mindannyian kincsek tudunk — ugye a Szentírást, a kinyilatkoztatást. Ez hangsúlyozott felelősséget ró ránk, az Evangélium, a Krisztus-hirdetés értelmében. Sokat köszönhetek értelmiségi barátaimnak, igehallgatóimnak, akik — konkrét esetekre gondolok — megfogalmazzák a maguk speciális kérdéseit, őszintén, kétkedve, keresve, és nem intézhetem el a választ a brossúrák nyelvezetén, teológiai közhelyekkel... Nagy kihívás számomra, hogy el tudom-e segíteni őket a katarzishoz, hogy valamit mélyen megértve gazdagabb legyen a további élete, munkája. Egészen bizonyos vagyok abban, hogy a hit és tudás harmonikusan kiegészítheti egymást. Ugyanakkor ha ők ezt nem kérdezik meg, akkor e kihívás nem termékenyíti meg az igehirdetést. Ez tehát kölcsönös, pozitívan ható folyamat.

Maróth Miklós: Úgy gondolom, hogy egy embernek külön kell kereszténynek lennie és külön értelmiséginek. Ellenkező esetben a „keresztény értelmiségi” kifejezésen a „keresztény” fosztóképző (mint ahogy a magyar népnek voltak „érdekei” és voltak „igazi érdekei”, amely utóbbiakat a Szovjetunió képviselte. Számomra gyanúsán hangzik például a „keresztény festő”, mert attól félek, hogy rossz festőt jelent. Így vagyok a keresztény értelmiséggel is: keresztény voltunk önmagában nem ad elégséges igazolást semmire sem. A keresztény értelmiségi legyen először is jó értelmiségi: azaz állja meg a helyét a saját szakmájában. És ha ettől függetlenül jó keresztény, akkor a kettő benne egy bizonyos ponton átfedi egymást. Vannak azonban olyan szakmai kérdések, amelyeket úgy vizsgálok, hogy soha eszembe sem jut, hogy én most keresztény vagyok. Ugyanígy vizsgálnám akkor is, ha nem volnék az.

Sok mindenben viszont erősen befolyásolja a cselekedeteimet az, hogy elfogadom a keresztény erkölcs elveit és rendelkezem bizonyos keresztény világszemlélettel. Ez bizonyos esetekben befolyásolja tudományos munkámat is. Csak akkor lehetek tisztességesen keresztény értelmiségi, ha értelmiségiként is megállom a helyemet kereszténységetől függetlenül, és értelmiségi léteemtől függetlenül is tisztességes keresztény vagyok.

Úgy gondolom, hogy a keresztény értelmiségnek mint olyan rétegnek, amely talán messzibbre lát, vagy többet lát, hasonló módon vezető szerepe lehet egy keresztény közösségen belül, miként a papoknak, ha nem is ugyanabban az értelemben és nem is ugyanazon a területen. Valamilyen módon irányt mutatnak a többieknek. Másrészt pedig ha tetszik, ha nem, mindenképpen példát mutatnak: vagy jót, vagy rosszat. Tehát egy orvosra mindenképpen feltekinthetnek: ha akarja, ha nem. Ha egy tisztességes keresztény orvos, akkor pusztán a viselkedésével is jó irányban hat a többiekre.

Az ember személyiségének különböző aspektusai vannak. Lehet bizonyos értelemben magyar, bizonyos értelemben katolikus, aztán lehet egy ilyen, vagy olyan szakma művelője, és ez más és más csoportokhoz köti őt. Én magyarként hozzátartozom egy bizonyos csoporthoz, és ez sokmindenben

meghatározza a véleményemet. De mint katolikus, egy másik csoporthoz tartozom hozzá, amelyikbe az előzőnek nem mindegyik tagja tartozik bele. Ez is nagyon sok mindenben meghatározza a véleményemet. És ezen kívül egy szakma művelőjeként beletartozom egy harmadik csoportba — de még lehetne sorolni, hogy hány különböző csoportba tartozom bele. Az más lapra tartozik, hogy magyarként és katolikusként gazdagabb vagyok azáltal, hogy a filológiához értek, és ez valamilyen módon meghatározza a helyemet a katolikus egyházon belül is, illetőleg a magyarságon belül is. De a speciális tudás művelésekor, miután nemzetközi tudományról van szó, azt kell mondanom, teljesen mindegy, hogy én most magyar anyanyelvű vagyok, vagy katolikus vallású. Református vallásúként ugyanúgy művelném (ha muzulmán lennék, lehet, hogy nem), ha evangélikus lennék, akkor is ugyanúgy művelném. Ha viszont az arabisztikához értek, ez azt jelenti, hogy azért nem pontosan ugyanolyan katolikus vagyok, mintha teszem azt, mezőgazdasági mérnök lennék. Valószínűleg másképp látnám a hitemet mezőgazdasági mérnökként és másképp látom olyan sémi filológusként, aki hol szírián olvassa a Bibliát, hol meg héberül, mert mást mondanak nekem ezek a szövegek. Tehát vannak olyan kérdések, amelyekben egy amerikai fekete arabistával egyetértek, de nem értek egyet a katolikus magyar testvéreimmel. Egyszer egy katolikus közösségben valaki nagyon föl volt háborodva, hogyan nyúlhat nem hívő is hozzá a zsoltárok könyvéhez. Számomra viszont a kérdés fellelése maga volt abszurd, mert szerintem a zsoltárokhoz bárki hozzányúlhat, ha tudományosan műveli ezt a diszciplínát. Más kérdésekben viszont más anyanyelvű katolikus testvéreimmel fogom magam hamarabb megértetni, akár magyarok, akár szlovákok, mint egy magyar reformátussal, vagy egy magyar nem hívővel. Sok kérdésben pedig ezzel a magyar testvéremmel fogom magam hamarabb megértetni, mint teszem azt egy szlovák katolikkal.

Békés Gellért: Kérem, hogy ha a „keresztény” jelzőt teljesen pozitív értelemben, a maga többlettartalmával használok, nincs-e a tudományos kutatás és a keresztény hit között bizonyos közvetett kölcsönhatás. Nem teljesebb-e egy keresztény ember tudományos szemlélete, aki nyitott a transzcendens értékek felé, mint egy agnosztikus tudósé?

Maróth Miklós: Én az előbb valóban a különbségeket mondtam el, hogy mi az, ami összeköt másokkal, és esetleg elválaszt a saját közösségemtől. De az tény, hogy — maradjunk a sémi filológián belül — egy másik katolikus sémi filológussal azonnal egy húron pendülnék, mert ez is meghatározza az embert. Miután nem lehet vegyi úton szétválasztani bennem a különböző éneket, ennek következtében ezek bizonyos pontokon átfedik egymást. Mindazonáltal, ha mi a saját szakmánkban rosszak vagyunk, akkor azt fogják mondani, hogy ilyenek a katolikusok. Tehát minden egyes cselekedetem hátterében ott munkál az a tudat, hogy én a hívők közösségéhez tartozom, és az egész hívő közösséget fogják rajtam keresztül megítélni.

Szépe György: Nekem soha életemben nem jutott eszembe, hogy valakivel azért ne értek egyet, mert nem református. Lehet, hogy ez csak az én szakmában van így, de ott ez soha nem fordul elő. Más lapra tartozik — s ez talán kisebbségi voltunkból adódik —, hogy felvidéki, erdélyi, hazai magyarok rögtön megérezzük, hogy ki a magyar és ki nem. Egyébként pedig kü-

lönbséget tennék az egyetértés és az együttműködés között. Feladatomban az, hogy együttműködjek olyanokkal is a jó ügy érdekében, akikkel nem értek egyet. Ha én csak azokkal működök együtt, akikkel teljesen azonos véleményen vagyok, akkor a hatásom nagyon csekély lesz.

Varsányi Ferenc: Ha egészen a dolgok gyökeréig nyúlunk vissza, talán azt mondhatjuk, hogy az evangélium az embert az egzisztenciájának lényegében, konkrét életállapotában ragadja meg, akár felnőtt korában jutott erre a meggyőződésre, akár keresztény hitben nevelkedett. Nyilván más a funkciója közösségen belül egy nyelvésznek és más egy mérnöknek. Mégis mindenki tudja, hogy miután a létének, az egzisztenciájának a belső magvát ragadta meg az Evangélium, azzal az egész közösség építéséhez járul hozzá. Tehát azzal is hozzájárul, amikor esetleg éppen a szakmájából vett ismeretek birtokában nem mond bizonyos dolgokra. Más vonatkozásban megfogalmazva nem tudom azt mondani, hogy előbb vagyok magyar, vagy keresztény. Ezek elválaszthatatlanok egymástól.

Katolikus és protestáns értelmiségi?

Maróth Miklós: Értelmiségiként nem lehet érezhető különbség katolikus és protestáns között, mert akin ez megérzik, az már régen rossz, az már nem is értelmiségi. Szóval az értelmiségin nem lehet megérezni, hogy milyen valásból jön, mert értelmiségiként személyiségében a szakértelem dominál.

Szépe György: Néhány kérdésben biztosan van, de a lényeges kérdésekben nincs. A keresztyén értelmiségnek egyébként nagy szövetségese minden olyan értelmiségi, aki bizonyos etikai minimumot, etikai normákat elfogad. Termékeny együttműködés és párbeszéd alakul ki köztük, de hangsúlyozom, ez nem verbális szinten történik. Inkább valahogy úgy, hogy a világban, ahogy ezt mondani szokták, inkább a kovász, mint hangszóró szerepét töltik be.

Pásztor János: Egyetértek, de talán annyiból egy kicsit más árnyalatban látnám, hogy nem azért tudsz egyet érteni egy református értelmiséggel, mert az értelmiségi volta dominál, hanem azért, mert ma eljutottunk már oda, vagy kezdünk eljutni oda, hogy a kereszténységünkben Krisztus és nem a keret dominál. Nemrég írtam egy hosszabb tanulmányt arról, hogy a predestináció Krisztustól elválasztva, tehát krisztológiai megalapozás nélkül — ami megtörtént a protestáns ortodoxiában — az bálványimádás. Kiderül, hogy hitem lényegében tulajdonképpen egy vagyok a római katolikussal, amelyhez társul még értelmiségi voltunk. Azt hiszem, hogy az értelmiségnek itt azért van szerepe, mert a mindennapi folyamatokból ki tudja emelni a lényegét, amelyhez képest a megvalósulás személyesnek látszik.

Szépe György: A keresztyén értelmiségnek olyan szellemi-erkölcsi üzenetet kell megfogalmaznia, amely nemcsak ma vagy holnap érvényes, hanem tovább. Ezért — elismerve a teológusok munkájának fontosságát — én a legfontosabbnak a közoktatást tartom a jövő szempontjából. Tehát azok a kérdések, amelyek itt rejtélyként, válságként, vagy problémaként jelentek meg, a közoktatás felmenő rendszerében idővel megoldódnak. Csak a kor-

szerű nevelés útján remélhetjük megoldásukat. Ezt a jövő-dimenziót nagyon fontosnak tartom: a jelenben is ez a jövő-dimenzió kell hogy érvényesüljön. Ilyen szempontból nemcsak a múlt része napjainknak, hanem ez a felismert jövő is része.

Pásztor János: Talán úgy foglalthatnánk össze, hogy az egyetemes papságnak az a feladata az utóbbi évtizedekben a római katolikus tanításon belül is, hogy úgy képviselje Krisztust, az Evangéliumot a maga területén, hogy az meggyőző legyen. Éppen azért is, mert olyan szinten tudja kifejezni a maga hittapasztalatát, a hitélményét, hogy az az emberek számára meggyőző lehet. Ezzel együtt jár nyilvánvalóan a diakónia jellegű funkció is, az állásfoglalás a világ nyomorúságával szemben, a világot sújtó nagy válsághelyzetekben. Szent Pál szavaira gondolok, hogy a világ sóvárogva várja Isten fiainak a megjelenését. Ennek van eszkatologikus értelme is, de van olyan értelme is, hogy az a szellemi ember, aki odaszánta magát Krisztus követésére és kint él az életben, az megjeleníti valamiféleképpen a Krisztussal való közösségnek az eleganciáját a mai élet vonatkozásában.

Szépe György: Laikusként ezt úgy fogalmaznám meg, hogy teológiai konvergencia van a különböző egyházak között, de kulturális hagyomány és vallásgyakorlás tekintetében nagyon sok különbség van közöttük. Én a vitában is éreztem ezt. A teológiai konvergencia feltehetőleg hatással lesz a kulturális hagyományok és a stílusok különbözőségére, de az is lehet, hogy — éppen a teológiai hagyományok révén — az egyik kulturális hagyomány hatással lesz a másik hagyományra és stílusra.

Varsányi Ferenc: Számomra nyilvánvalóvá vált, hogy a különböző hagyományok nyomai felismerhetők a megszólalásainkban, de ez egyáltalán nem zavaró. Ellenkezőleg, élveztem az alföldi református „példatárát”, ugyanígy a többi reflexiót is. Abban kaptam megerősítést a beszélgetésben, hogy csodálatos gazdagságban bomlik ki a keresztény lelkiség, kegyesség. Ezt a színgazdagságot valódi, pozitív értéknek érzem. A keresztény értelmiségi léte, talán a nagyobb felelősség okán érhető utol. Hadd tegyem hozzá, hogy én nem is tudom elképzelni másként a keresztény együttműködést: őrzöm a magam identitását, de az identitás nem elszigetel, hanem — intelligencia kérdése — egyetemessé tesz. Identitás, de nyílt identitás. Valahogy a kettő együtt. Egy nyitott identitás a másik felé.

Békés Gellért: Ez az ökumenizmus.

A keresztény értelmiség szociológiájához

Van-e keresztény értelmiség?

A kérdésre először hajlamosak vagyunk igenlőleg válaszolni. Hiszen tudjuk, hogy több millióan vannak ebben az országban, akiket megkereszteltek, s feltehetőleg ezek közül sokan értelmiségi állásokat töltenek be. Az is tudható, hogy vannak keresztény egyházak, amelyekben felsőfokú végzettségűek látják el a lelkipásztori és az ehhez kapcsolódó feladatokat. Azt is tudjuk, hogy vannak keresztény újságírók, akikről többnyire joggal tételezhetjük fel, hogy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. Sőt még az is tudható, hogy vannak magukat keresztényeknek valló hivatásos politikusok is (amit az is mutat, hogy a mai parlament tagjai között össznépszerűségi arányaihoz képest kétszeresen szerepelnek a felekezeti középiskolák végzettjei). Ugyanakkor nehezebb annak felbecsülése, hogy a számos keresztény egyesület, kamara, szövetség stb. tagjai között kik az értelmiségiek.

Mit tartunk azonban azokról a diplomásokról, akik nem aktívak a közéletben, hanem „pusztán” gyakorolják vallásukat, miközben mérnökként, orvosként stb. tevékenykednek munkahelyükön és semmi látható, külsőleg megragadható jegyben nem különböznek többi, „nem keresztény” kollégiáiktól?

A vallásosság megoszlása a magyar társadalomban

Ha a fenti kérdésekre választ akarunk kapni, először is azt kell meghatározunk, kit tekintünk értelmiséginek. E kérdés megválaszolása először is bonyolult elméleti tisztázást követel. Az idevonatkozó elméleti problémákkal később fogunk foglalkozni, ezért először a fogalmat empirikusan, mégpedig statisztikailag mérhető mutatóval határozhatjuk meg. Az ilyen típusú vizsgálatok, bár tudatában vannak definíciójuk elméleti tökéletlenségének, mégis a legkönnyebben és legobjektívebben megragadható ismérvet fogadják el, nevezetesen az egyetemi és főiskolai végzettséget. A statisztikában használatos fogalom azt tekinti értelmiséginek, aki *diplomás*, azaz befejezett főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezik. Az 1990-es népszámlálás adatai szerint Magyarországon ilyen végzettséggel mintegy 700 ezer fő rendelkezik. Ha ehhez hozzávesszük a kb. 90 ezer egyetemi és főiskolai hallgatót, akkor azt mondhatjuk, hogy a magyar értelmiség létszáma kb. 800 ezer fő. A 25 éves és annál idősebb népességben a diplomások aránya 9,4%.

Mármost kérdés, hogy mennyi ebből a keresztény. Ha hasonlóképpen leegyszerűsítjük a keresztény mivolt definícióját, abból kell kiindulnunk, hogy hány keresztény hívő van Magyarországon. Ennek megállapítására több kutatást folytattak az utóbbi 15-20 évben. E vizsgálatok közül a legutóbbi három úgy próbálta a vallási hovatartozást megállapítani, hogy bizonyos számú embert megkérdeztek: „Születésekor milyen vallásban keresztelték meg vagy jegyezték be?” A Tomka Miklós által lefolytatott kutatásban a katolikusok esetében a keresztelési anyakönyvek alapján összesített hivatalos adatokat vették alapul, a többi esetben egy-egy év és mintavétel alapján számított adatokat használtak. Ily módon a következő eredményekhez jutunk (1988-as adatok)¹:

1. tábla

Vallás	Fő	%
Római és görög katolikus	7.017 000	66,2
Református	1.900 000	17,9
Evangélikus	430 000	4,0
Egyéb	250 000	2,4
Felekezeten kívüli	1.007 000	9,5
Összesen	10.604 000	100,00

Meglepően hasonló eredményre jutottak a TÁRKI és a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológiai Tanszékének lakásra (és nem egyénekre) irányuló reprezentatív kutatásánál, ahol az országos minta 4266 elemes számot (azaz megkérdezettet) foglalt magában (1992-es adatok).²

2. tábla

Vallás	Fő	%
Római és görög katolikus	2922	68,5
Református	692	22,6
Evangélikus	116	2,7
Izraelita	8	0,2
Egyéb felekezet	23	0,5
Nem keresztelték meg	165	3,9
Nem tudja	36	0,8
Nincs válasz	34	0,8
Összesen	4266	100,00

Megjegyzendő, hogy a katolikusok esetében az eltérés elhanyagolható (2,3%), némileg nagyobb a reformátusok esetében (4,5%) és arányaiban a legnagyobb az evangélikusoknál (1,3%). Ezek az eltérések, melyek a mintavételi alapegység (lakás-egyen) különbözőségére, valamint más, itt nem részletezendő okokra vezethetők vissza, alapjában véve igazolják Tomka Miklós számításait, melynek alapján azt mondhatjuk, hogy nagyjából 9–9,5 millió ember „tartozik” valamilyen felekezethez, legalábbis az eredeti keresztelések szerint.

Ugyancsak ezen adatokat erősítik meg a Központi Statisztikai Hivatal által 1992 november-decemberében — társadalmi struktúravizsgálat keretében — lebonyolított felekezeti hovatartozási vizsgálatok. Ezek az előzőektől abban különböznek, hogy csak a 14 éves és idősebb népességre, ezen belül 29000 önkéntes válaszolóra terjedtek ki. Az eredmények a katolikusok esetében a Bárdossy György által közzétett adatokhoz, a reformátusok és az evangélikusok esetében pedig Tomka Miklós eredményeihez állnak közel³:

3. tábla

Vallás	Fő	%
Katolikus		67,8
Református		20,9
Evangélikus		4,2
Izraelita		—
Felekezeten kívüli		4,8
Egyéb és ismeretlen		2,2
Összesen		100,00

Az adatok — a katolikusokat kivéve — valószínűleg azért magasabbak 1–2%-kal, mert a felekezeten kívüliek (meg nem kereszteltek) száma az alacsonyabb korosztályokban a magasabb: a 25 évnél fiatalabbak több mint egy-negyede, a 16 és 19 év közöttieknek 19,1%-a⁴, a tíz éven aluliak egyharmada nincs megkeresztelve.⁵

A népesség hívő — nem hívő megoszlása azonban nem esik egybe a vallásos — nem vallásos megoszlással, és még ez utóbbi esetben is különbség van aszerint, hogy a vallásosságnak a szociológus által kidolgozott többé-kevésbé objektív kritériumait alkalmazzuk, vagy pedig elfogadjuk a megkérdezettek szubjektív önjellemzését. Az objektív kritériumok olyasfélék például, hogy az egy-egy valláshoz a megkeresztelés alapján tartozó szülők hány százalékban kereszteltetik meg gyermekeiket, azok közül hányan voltak elsőáldozók, bérnialkalmazók, hányan részesültek egyházi temetésben stb. Az ilyen típusú vizsgálatokból csupán annak érzékeltetésére, hogy milyen jelentős eltérések vannak a hívőség és vallásosság (és ezen belül az egyes vallásos gyakorlatok) között, egy-két adatot említünk. Így például a katolikusoknak megkeresztelt szülőktől származó gyermekek 74,1%-a lett megkeresztelve, ugyanezek közül 54,4% volt elsőáldozó, 33,2% bérnialkalmazott (a megfelelő korú, 10–14 éves korosztály egy átlagévére számolva), a nem elvált katolikusok házasságkötései esetében 58,3%-ban volt egyházi esküvő, és a katolikusok közül 78,0% részesült egyházi temetésben (mind 1988-as adatok)⁶. A vallásosságnak a másik fontos mutatója a templomba járás. A TÁRKI és a BKE Szociológiai Tanszék 1990-es vizsgálata szerint a 18 éves és idősebb népesség esetében az adatok a következőket mutatják (elemszám a katolikusok esetén 687, a más vallásúak esetén 244 volt):⁷

4. tábla
Templomba járás

Gyakoriság	Katolikusok	Más vallásúak
legalább hetente	13,7	9,4
legalább havonta	8,5	6,5
ritkábban (nagy ünnep)	49,7	49,8
soha nem jár(t)	21,8	34,3

Ugyanez a TÁRKI — BKE Szociológiai Tanszékének kutatási eredményei szerint a következőképpen alakult (országos reprezentatív minta, elemszám 4266):⁸

5. tábla
Milyen gyakran jár templomba?

	Fő	%
hetente többször	88	2
hetente egyszer	401	9,4
havonta 2–3-szor	169	4,0
havonta 1-szer	183	4,3
évente néhányszor	1096	25,7
évente	713	16,7
soha	1577	37,0
Összesen	4266	100,00

Másként mérték a vallásgyakorlást a KSH vizsgálatában. A vallásgyakorlás módját egyrészt a hívő — nem hívő, másrészt a vallási hovatartozással hozták kapcsolatba:⁹

6. tábla

A vallási hovatartozás és a jelenlegi vallásgyakorlás összefüggése

Vallási hovatartozás	A vallásgyakorlás módja						összes
	egyházon keresztül		a maga módján	nem gyakorolja		ismeretlen	
	rendszeresen	ritkán		de hívő	nem hívő, ateista		
r. katolikus	15,1	22,6	9,9	30,4	19,2	2,8	100,0
g. katolikus	16,7	32,2	10,3	22,4	16,9	1,5	100,0
református	8,2	19,7	12,8	30,9	24,2	4,3	100,0
evangélikus	10,3	21,5	11,4	32,5	20,5	3,7	100,0
egyéb felek. kívüli	9,8	9,8	9,8	30,1	18,4	2,1	100,0
ismeretlen	0,4	0,4	0,7	5,9	4,9	7,8	100,0
Összesen:	12,7	20,6	10,0	19,0	23,6	4,0	100,0

Azt mutatja ez a táblázat, hogy összességében véve valamilyen módon a megkereszteltek mintegy egyharmada gyakorolja vallását, és a tudatos ateisták együttes aránya kb. 24%. Más vizsgálatok szerint, amelyek csak a vallásos—nem vallásos közötti önjellemzésre adtak lehetőséget, a nem vallásosok aránya 46,4%-ra emelkedett, ha viszont 5 lehetőség között lehetett választani (vallásos az egyház tanítása szerint, a maga módján, nem tudja eldönteni, nem vallásos, határozottan nem vallásos, azaz más meggyőződésű), akkor az 1990. júniusi adatok szerint nem vallásos 23,9%; más meggyőződésű 4%.¹⁰ Ami körülbelül megfelel a KSH 1992. november-decemberi vizsgálati eredményeinek. A TÁRKI és a BKE Szociológiai Tanszékének kutatásaiban a vallásosság gyakorlása egybemosódik a hit—nem hit kérdésével, aminek következtében megnő azok aránya, akik úgy jellemezték magukat, hogy „valamikor fiatalabb korban vallásos ember voltam, de már nem vagyok az” (16,5%), valamint azoké is, akik azt állítják magukról, hogy sohasem voltak sem vallásosak, sem hívők (43,3%). A KSH vizsgálat 24%-ot kitevő tudatos ateistáihoz képest azért lehet mintegy 20%-kal magasabb a sohasem hívők csoportja, mert valószínűleg a vallásukat sohasem gyakorlók és a közömbösek, valamint a hit kérdésében bizonytalanok is ide sorolták magukat.

Egészében véve azt állapíthatjuk meg, hogy kb. a népesség 1/4-e a tudatos ateista. De ezen belül különbségek vannak a három nagy vallásban megkereszteltek ateistává válási arányai között. A legkisebb a hitehagyás a görög katolikusok (16,1) és a római katolikusok között (19,2), a legnagyobb a reformátusok közt (24,2), míg az evangélikusok a középső pozíciót foglalják el (20,5%).

Említsük még meg, hogy számottevő különbség van a férfiak és nők vallásossága között. A nők 16,3%-ával szemben a férfiaknak csak 8,6%-a gyakorolja rendszeresen vallását, másfelől míg a férfiak 28,5%-a ateista, addig a nők között ez az arány csak 19,5%. Ugyancsak befolyást gyakorol a vallásosságra a lakóhely típusa: a vallásosság legerősebb a falvakban, leggyengébb Budapesten, a vidéki városok pedig középső pozíciót foglalnak el. Erősen befolyásolja továbbá a vallásosság megoszlását a kor, így pl. a 8–29 évesek között

35,3% az ateisták aránya, míg a 60 éven felüliek között az arányuk 9,1%-ra esik vissza.

A KSH adatai szerint igen szoros az összefüggés a gyermekkorban kapott hitoktatás és a vallásosság között. Így azok közül, akik gyermekkorukban egyházi hitoktatásban részesültek, csak 12,4%-ban váltak felnőtt korukra ateistává, míg azok között, akiket szüleik részesítettek valamiféle vallásos oktatásban, ugyanezek aránya már 16,1%, végül pedig azok, akik semmiféle hitoktatásban nem részesültek, 59,4%-ban váltak ateistává. Ami azonban igencsak meglepő, az az, hogy még az utóbbiak 35%-a is hívőnek mondja magát, és ezen belül 9% valamilyen vallást gyakorol is!¹¹

Vallásosság és iskolai végzettség

Ha valaki ezek után úgy okoskodna, hogy az értelmiség vallásosságának megismeréséhez elegendő a fenti adatokat „lebontani” a diplomásokra, ugyancsak csalódná. A vallásosság ugyanis — nemcsak Magyarországon, hanem legalábbis Európában — ellentétes az iskolai végzettséggel, ami leegyszerűsítve azt jelenti, hogy az iskolai végzettség emelkedésével egyenes arányban csökken a vallásosság. A Magyar Közvéleménykutató Intézet által négy vizsgálati évben végzett kutatások a következő képet mutatják:

7. tábla

A társadalom magát vallásosnak minősítő felének megoszlása iskolai végzettség szerint 1972 és 1990 között (a felnőtt népesség százalékában)¹²

Iskolai végzettség	1972 N=4054	1980 N=496	1984 N=5326	1990 N=3343
Keveseb, mint 8 oszt.	67,2	43,8	34,5	20,5
8 osztály	25,2	41,1	47,0	51,5
Befejezett középiskola	5,7	11,1	13,8	20,1
Befejezett felsőfokú végzettség	1,9	4,0	4,7	7,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Két tendencia rajzolódik itt ki, melyek az értelmiségi vallásosság szempontjából figyelemre méltóak. Az egyik a vallásosság csökkenése a 8 osztálynál kevesebbet végzeteknél, valamint a befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának növekedése a vallásos népességben belül. Az előbbi nyilvánvalóan elsősorban annak következménye, hogy a 8 osztályt el nem végzetek népességaránya abszolút mértékben csökkent. Az utóbbi, az értelmiségi vallásosság növekvő aránya ellentmond annak az uralkodó tendenciának, miszerint a vallásosság csökken az iskolai végzettség növekedésével. Ezt erősítik meg a KSH előzetes adatai is, amelyek a vallásosoknak egyes társadalmi csoportok szerinti eloszlását mutatják. Jóllehet itt közvetlenül nem az iskolai végzettséget vették alapul, hanem az ún. munkajelleg-csoportokat, amelyek esetében azonban a vezetőktől a mezőgazdasági fizikai munkakört betöltőkig nyúló hierarchia nagymértékben korrelál az iskolai végzettséggel, úgyhogy kiegészítő jelleggel ezeket az adatokat fel lehet használni.

8. tábla

A népesség vallásossága társadalmi csoportok szerint, 1992¹³

Társadalmi csoport (csak keresők)	A vallásgyakorlás módja					ismeretlen	összes
	egyházon keresztül		nem gyakorolja				
	rendszeresen	ritkán	a maga módján	de hívő	ateista		
vezető	9,1	13,2	7,4	29,6	35,8	5,1	100,0
értelmiségi	15,1	17,7	8,1	23,6	29,2	6,1	100,0
egyéb szellemi	11,8	18,7	8,1	31,8	25,6	4,0	100,0
nem mezőgazd. önálló	10,6	20,6	8,9	31,0	24,9	4,0	100,0
szakmunkás	8,6	20,0	10,0	32,2	25,6	3,7	100,0
betanított munkás	13,8	22,7	11,5	31,3	18,0	2,7	100,0
segédmunkás	13,7	22,1	12,1	32,4	16,0	3,8	100,0
mezőgazd. fizikai	24,0	27,4	13,2	23,4	10,0	1,9	100,0
egyéb, ismeretlen	8,1	20,0	9,0	28,7	29,2	5,0	100,0

Ami a hierarchia csúcsán lévő vezetőket illeti, nem biztos, hogy valamennyien diplomások. Egy, a hetvenes évekből származó kimutatás szerint a műszaki területen dolgozó vezetők 76,2%-a, a gazdasági területen 44,8%-a, az igazgatási területen 85,6%-a, az egészségügyi területen 97%-a, az oktatási-kulturális területen 93,9%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A jelenlegi helyzetet nem ismerve csak vélhetjük, hogy azóta a diplomások száma a vezetői pozíciókban növekedett, úgyhogy a fenti táblázat munkajelleg-csoportjai nagymértékben egybeeshetnek az iskolai végzettséggel.

A fenti táblázatban felbukkan egy érdekes adat, ha azokat tekintjük, akik egyházon keresztül rendszeresen gyakorolják vallásukat. A vezetők csoportjában ezek aránya a legalacsonyabb (9,1%), és az utánuk következő csoportokban lényegében töretlenül növekedik a vallásosság, de közöttük jelentősen kiugrik az értelmiségiek aktívabb vallásossága (15,1%). Kétségtelen ugyan, hogy az értelmiségiek az ateizmus szempontjából simán illeszkednek abba az általános tendenciába, hogy az iskolai végzettséggel együtt csökken a vallásosság, s ebből a szempontból ők a vezetők utáni (35,8%) második helyet foglalják el (29,2%), továbbá hasonlóképpen viselkednek a többi mutató tekintetében is, de ha a hívők és nem hívők egyes csoportokon belüli arányát vesszük szemügyre, érdekes megoszlásokat találunk.

Így például a rendszeres vallásgyakorlók aránya a vezetők között csak 1/4-e az ateistákénak, ezzel szemben az értelmiség körében az utóbbiak csak a kétszeresét teszik ki az előbbieknél. Továbbá, ha durván két csoportra osztjuk az egyes munkajelleg-csoportokon belül az ilyen-amolyan módon vallásosakat meg az ateistákat, akkor a vezetők csoportjában a nem hívők aránya eléri a 60%-ot, míg az értelmiségiek esetén ez csak 46%. Azt is érdemes észrevenni, hogy bár az „egyéb szellemi” foglalkozásúak mintegy 5-6%-ban „hívőbbek” az értelmiségiekénél (összesen 70,45%), ám körükben a vallásilag aktívabbak csoportja (11,8%) egyrészt elmarad az értelmiségiek aránya (15,6%) mögött, másrészt, míg az értelmiségi kör tudatos ateistái a vallásilag aktívak mintegy kétszeresét teszik ki, addig az „egyéb szellemiek” csoportjában a tudatos ateisták száma a vallási aktívok mintegy két és félszeresére rúg. Ezeknél a számításoknál azonban figyelembe kell venni, hogy a vallásosakhoz

számoltuk a vezetők mintegy 30, az értelmiségiek mintegy 24%-át, akik hívők ugyan, de vallásukat egyáltalán nem gyakorolják.

Amennyiben az eddig elmondottak fényében összegezni akarjuk mindazt, amit az értelmiség vallásosságáról, különösen pedig a keresztény értelmiségről tudunk, akkor csak azt állapíthatjuk meg, hogy e tudás végtelenül szegényes. Ennek elsődleges oka, hogy a legkiterjedtebb értelmiségkutatás, amely közel két évtizede folyik az ELTE Szociológiai Intézetében, egyáltalán nem vette figyelembe az értelmiség és vallásosság összefüggését. A második ok pedig, hogy a vallásossággal foglalkozó kutatások elsősorban — mint láttuk — a vallásosság össznépelességen belüli megoszlásával foglalkoztak és az értelmiségi vallásosságot kizárólag az iskolai végzettséggel, illetve a munkajelleg-csoporttal összefüggésben, mint a diplomások vallásosságát vették tekintetbe. E két összejátszó ok következtében helyesebb inkább azt számba venni, hogy *mi mindent nem tudunk*, mint azt a keveset, amit tudunk. Mielőtt azonban ezt megtennénk, kénytelenek vagyunk röviden foglalkozni azzal a nem könnyű problémával, hogy kiket is tekintünk értelmiségieknek, hiszen a legkülönbözőbb értelmiségteoretikusok egyetértenek abban, hogy a diplomások és értelmiségiek nem azonosíthatók, ha azokat a feladatokat és szerepeket vesszük, amelyeket többnyire értelmiségi funkcióknak tartunk. Magyarán: egyrészt lehetséges, hogy valaki rendelkezik diplomával, de még sem értelmiségi, másrészt az is lehetséges, hogy valaki nem rendelkezik diplomával, ám a feladat, melyet ellát, értelmiségivé teszi.

Írástudók, értelmiségiek, intellektuelek

Az értelmiségi elméletek nagyjából két csoportba sorolhatók abból a szempontból, hogy az értelmiséget miként helyezik el a társadalmi struktúrában. Az egyik felfogás szerint az értelmiségiek egy sajátos osztályt vagy réteget alkotnak a társadalomban, amely a többi osztálytól és rétegtől nem különbözik abból a szempontból, hogy ez is sajátos osztályérdekkel rendelkezik. E felfogás két nagyobb elméleti irányra válik szét. Az egyik a marxista felfogás, amely az értelmiséget egy-egy másik osztály szószólójának fogja fel, melynek megfogalmazza érdekeit. E felfogások közül talán a legnevezetesebb Antonio Gramsci ún. organikus értelmiségi elmélete. A másik felfogás az előbbi továbbfejlesztéseként fogható fel, amennyiben az értelmiséget sajátos tudástípussal definiálja, és ezt összefüggésbe hozza a hatalom eloszlásával a társadalomban. Minthogy Marxnál az osztályokat a termelési eszközökhöz való viszony definiálja, amelynek részint alapja, részint folyománya az értéktöbblet eloszlása a nagyobb társadalmi csoportok között. Az értelmiségiek tudásuk termelési jóságként vagy nem termelési jóságként való hasznosulása szerint vagy a tőkés vállalkozókhoz, vagy a bérmunkásokhoz, illetve — ha adóból vagy a tőkés jövedelméből fizetik őket — a nem termelő munkásokhoz sorolódnak. Ezen az alapon, de ezt továbbfejlesztve és bizonyos fokig Marxtól meghaladva jutottak egyes teoretikusok arra a következtetésre, hogy az értelmiségieket sajátos tőkéjükkel, a tudással mint szimbolikus tőkével határozzák meg, miáltal az értelmiség, Marxtól eltérően, saját partikuláris érdekeit érvényesítő osztállyá válik. E vonalon haladnak M. Foucault, P. Bourdieu, A. Gouldner elméletei, s ide sorolható Konrád György és Szelényi Iván *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című könyvében kifejtett álláspont is.

A másik nagy csoportba azok az értelmiségelméletek tartoznak, amelyek elismerik ugyan, hogy az értelmiség speciális közösség és meghatározott he-

lyet foglal el a társadalmi szerkezetben, azonban szerintük az értelmiség semmiképpen nem osztály a többi osztályok között, hanem mintegy a nyers osztályérdekek fölé emelkedve, saját osztályérdekeit transzcendálva valamilyen általános érdek, a nemzet vagy az emberiség, vagy a nép mint olyan stb. kifejezőjévé válik. A legplasztikusabb leírást az ilyesféle felfogások Karl Mannheim „szabadon lebegő” értelmiség-konceptiójában nyertek. De ide tartozik minden elmélet, amely például az értelmiségnek általános társadalomintegrációs szerepet, a saját osztályérdekek transzcendálását, mintaadó szerepet stb. tulajdonít. Ilyen felfogást képviselt nálunk például Bibó István, aki az értelmiségi elitnek értékrendmegalapító és azt képviselő funkciót tulajdonított, és korunk nagy problémáját ebben az összefüggésben abban látta, hogy „az értékőrző és értékszabályozó elitnek az a funkciója, amelyet a keresztényen középkorban az egyházi rend látott el”, manapság hiányzik. Az értelmiségnek ilyen transzcendens funkciót tulajdonító koncepciók aztán mint bűnbeesést ábrázolják az értelmiségi belebonyolódását a hatalmi viszonyokba. Julien Benda híres műve, *Az írástudók árulása* írja le ezt a tényállást.

Azt mondhatjuk a két koncepcióval kapcsolatosan, hogy az első inkább az értelmiségiek vallási, világi, állami, gazdasági és politikai hatalmakkal való kapcsolatát hangsúlyozza, a másik pedig inkább az intellektuális tevékenység azon oldalát, ami kiemelkedik a hétköznapi materiális világból a szimbólumok világába, ami túlmutat a konkrét mindennapi tapasztalatok és szükségletkielégítés szféráján. Ezért aztán érthető, ha Edward Shils amerikai szociológus az intellektuális munkát úgy határozza meg, mint amely a vallási alapból nőtt ki. Még akkor is, ha a szekularizált tudomány és filozófia hagyományos értelemben semmiképpen nem tekinthető vallásos tevékenységnek, mivel a közvetlen tapasztalaton túlmenő igazságra törekszik, akár a vallás. Ebben az értelemben mondja, hogy az intellektuális munka a szenttel foglalkozik. A végső dolgokkal törődni azt jelenti, hogy a szenttel mint olyanval foglalkozunk, amely szemben áll a profánnal. Megjegyzendő, hogy a vallásszociológia modern kezdetei idején Durkheim is a profánnal szembeállított szenttel kapcsolatos gyakorlatokban látta a vallás lényegét, s ebben követte Mircea Eliade is.

Mindazonáltal az intellektuális feladatok, az intellektuelek szerepe, a fenti értelemben vett alapon sokféle módon osztályozhatók. Edward Shils, akinek értelmiségfelfogását itt követjük, koherens elméletet alkotott, amelyben elkülöníti az intellektuelek feladatait, funkcióit és tradícióit.¹⁵ Az intellektuális tevékenység különböző szerepet tölthet be a társadalomban. Szolgálhatja például a hatalom legitimációját modellek és normák kidolgozása révén; az esztétikai ízlés, etikai helyesség mércéinek, röviden egy általános értékrend kidolgozását; kreativitásuk révén az értelmiségiek alternatívákat dolgoznak ki, ezáltal az intellektuális örökséget az új feladatokhoz alkalmazzák. Mindezen kulturális teljesítmények más országok értelmiségét is befolyásolják. Az értelmiség mintákat dolgoz ki, amelyek közelítenek az igazság, a szépség vagy az erény ideális követelményeihez. Ebből fakad az intellektuelek kritikai szerepe, amely a fennálló értékrendszerek felülvizsgálatát és transzcendálását hozhatja magával. Az értelmiségnek szerepe van a hatalom gyakorlásában, államigazgatásban vagy az ezzel kapcsolatos tanácsadásban, amire számtalan példát találunk mind a régi, mind a modern államok történetében.

Az ilyen jelzésszerű felsorolás is mutatja az értelmiség szerepének lehetséges sokrétűségét, amelynek fejlettsége egyik mutatója a modernizációnak. Az intellektuelek ugyanakkor bizonyos hagyományok képviselői is, amelyek

közül E. Shils öt fontos tradíciót tart említésre érdemesnek: 1. a szcientista hagyományt, mely a tradíció mint olyan létjogosultságát tagadja; 2. a romantikus tradíciót, amely a nyárspolgári társadalommal szemben az individuum vagy nép egyedülvaló géniuszára helyezi a hangsúlyt; 3. a forradalmi tradíciót, mely a bűnös világgal szembeni lázadásra vezethető vissza; 4. a populista tradíciót, amely az ún. egyszerű emberek (például a parasztság) erkölcsi magasabbrendűségébe és kreativitásába helyezi hitét; 5. az intellektualista tradíciót, mely a tradícióra tekintet nélküli rációt kárhoztatja. Mindehhez tegyünk hozzá még egy tradíciót, amelyet Shils nem említ, de amely különösen jellemző a kelet-európai értelmiségre. Ez a hagyomány azon alapszik, hogy az említett régiók értelmiségei, látván hazájuk elmaradottságát, fő hivatásuknak azt tekintik, hogy nemzetüket felzárkóztassák a művelt Nyugathoz. Ez az orientáció sajátos belső éthosszá válik, amelyből az értelmiségi méltóságát meríti. Szoros értelemben tulajdonképpen értelmiségnek éppen ezt a sajátos éthoszt megtestesítő kelet-európai intellektueket nevezhetjük. Nem véletlen, hogy az értelmiség szó mint egy sajátos társadalmi csoport jelölője, orosz eredetű.

Az értelmiségiek és intellektuelek elkülönítése már utal e kategóriák „horizontális” strukturálódására, arra, hogy az értelmiségiek vagy intellektuelek szakmánként is elkülönülnek egymástól, s a modern társadalmakban az értelmiség nagymértékben szakértelmiséggé vált. Ezek között az életmód, értékorientáció és vallásosság szempontjából jelentős különbségek vannak. Vannak kutatások, amelyek például azt mutatják, hogy a műszaki és természettudományos értelmiség egészében véve vallásosabb a társadalomtudományos értelmiségnél. A felsőfokú képzés nagymértékű szakosodásával hatalmas diplomás tömegek lépnek színre, akik esetében sokszor már nem lehet arról beszélni, hogy megfelelne az azon kritériumnak, hogy a végző dolgokkal, a szenttel foglalkoznak (ide tartozik a „szakbarbárság problémája”). Mannheim Károly egy 1944-ben Angliában folytatott vitában úgy fogalmazott, hogy az értelmiségi terminus nem fed minden tanult diplomás embert, hanem csak azt, akinek az agyában a tudás dinamikus erővé válik és elvezeti a politikailag és kulturális szempontból releváns eszmék megváltoztatásához, ami történhet magasabb vagy alacsonyabb fokban, de mindig magában foglalja a kreativitást és inspirációt.¹⁶ Ez esetben az értelmiségi képes áttörni a konvenció kéréget az élet bármely területén, és a szellem és a szociális élet új lehetőségeibe hatol be. Az értelmiség eme kategóriáját alkotják azok, akiket írástudóknak nevezhetünk. Ez az értelmiségi réteg „elit az elitben”. Sokan a diplomáson kéri számon az írástudói kvalitást, s mivel az átlag diplomás értelmiségnél nem találják a valóban „nagy” kreativitás jeleit, elvitatják tőle az értelmiségi mivoltot is. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy például egy orvos, aki csak egy mesterséget gyakorol amikor gyógyít, szűkebb közösségében szakmája társadalmi presztízséből eredően társadalomszervező, közösségképző és egyéb közéleti tevékenységet folytat, s ezért mégiscsak joggal tekinthető értelmiségnek — noha nem írástudó.

Eme elnagyolt vázlat alapján is látható, hogy az a sajátos társadalmi képződmény, amelyet értelmiségnek nevezünk, mind vertikálisan, mind horizontálisan sokszorososan tagolt. Nincs semmi okunk nem azt feltételezni, hogy e bonyolult tagoltság ugyancsak bonyolult kapcsolatokat alkothat a vallásossággal. Csak most, hogy áttekinthettük a különböző értelmiségi típusokat, rémlik fel előttünk a maga súlyos valóságában a tény: semmit sem tudunk a mai magyar keresztény értelmiség vallásosságáról, attitűdjéről, életmódjáról, világfelfogásáról, politikai beállítottságáról.

Mit nem tudunk a keresztény értelmiségről?

Még azt sem tudjuk, hogy milyen a keresztény értelmiség aránya az egész értelmiségben belül. Elsietett következtetés volna, ha a fent említett statisztikai adatokkal játszadozva azt mondanánk, hogy kb. az egynegyede-egyharmada tudatos ateista. Vajon hányan vannak közöttük a pusztán közömbösek, a harcos világnézetű ateisták, a pusztán agnosztikusok? Hányan vannak a jóindulatú keresők, az önmagukkal vívódók, az anonim keresztények?

Nem tudjuk, miként oszlanak a keresztény értelmiségiek írástudókra, intellektuelekre, értelmiségiekre, szakértelmiségiekre, s hogy mindezen lehetséges kategóriákban milyen típusú vallásosságot vagy ateizmust találhatunk.

Nem tudjuk, hogy a magukat vallásosnak tartó értelmiségiek milyen arányban oszlanak meg az egyes keresztény felekezetek között. Az adatokból legfeljebb azt tudjuk valószínűsíteni, hogy az evangélikusok száma valószínűleg nagyobb az evangélikusok öszvallásos népességben elért kb. 4%-os arányához képest. Hány százalékra tehető azok száma, akik nem nagy egyházakhoz, hanem kisebb egyházakhoz, szektákhoz tartoznak?

Nem tudjuk, hogy a keresztény értelmiségiek hol helyezkednek el tipikusan a foglalkozási struktúrában. Lehet azt mondani, hogy inkább a műszaki, orvosi, természettudományos pályákon található, mivel az egyházi középiskolákban végzeteket nem nagyon engedték az elmúlt évtizedekben például a pedagógusi pályára. (E feltevést erősíti meg a bencés öregdiákokkal foglalkozó tanulmány.) Egyáltalán hogyan oszlik meg a keresztény értelmiség az egyes szakmák között?

Milyen a keresztény értelmiségiek politikai beállítottsága? Tudjuk ugyan, hogy keresztények találhatóak minden pártban és minden párt szimpatizánsai közt, de ezek arányairól semmit sem tudunk. Továbbá: milyen az értelmiségiek politikai, világnézeti beállítottsága?

Milyen az értelmiségiek viszonya a saját egyházukhoz? Mennyire kritikusak?

Milyen a keresztény értelmiségiek közéleti aktivitása? Hányan vesznek részt aktívan egyesületek, szervezetek működésében, hányan aktívak a karitatív tevékenységekben? Hányan vesznek részt a laikus apostolkodásban?

A fenti kérdésekkel korántsem merítettük ki a lehetséges kérdések sorát, amelyekre nincs vagy csak bizonytalan válasz van. Márpedig ezekre a kérdésekre egyszer választ kell adni. Mert enélkül mind a keresztény értelmiség önismerete, mind a magyar társadalom önismerete nem képzelhető el. Enélkül mind a politikai erő, mind a keresztény egyházak értelmiségpolitikája csak homokra épül.

Jegyzetek:

1. Vö. Tomka Miklós: *Magyar katolicizmus*. Országos Lelkipásztori Intézet, Katolikus Társadalomtudományi Akadémia, Budapest, 1991. 7. o.; 2. Bárdossy György: *Gyorsjelentés a vallásosság helyzetéről* Magyar Háztartási Panel. Műhelytanulmányok 1. BME Szociológia Tanszék, TÁRKI, Budapest, 1992. december. *Yézirat*. 1. o. ld. még uo.: *Magyarországon élni*. Protestáns Szemle 1993/2. 144–146.; 3. Bárdossy György: i.m. 3. o.; 4. Tomka Miklós: i.m. 7. o.; 5. Bárdossy György: i.m. 3. o.; 6. Tomka Miklós: i.m. 17. o.; 7. Tomka Miklós: i.m. 18. o.; 8. Bárdossy György: i.m. 3. o.; 9. *Vallási élet Magyarországon 1992-ben* (Előzetes adatok) Központi Statisztikai Hivatal. 7. o.; 10. Tomka Miklós: i.m. 22–23. o.; 11. KSH. i.m. 11. o.; 12. Tomka Miklós: i.m. 26. o.; 13. KSH. i.m. 9. o.; 14. Huszár Tibor: *Értelmiségtörténet — értelmiségszociológia*; in: *Értelmiségiek, diplomások, szellemi munkások*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978, 52–53. o.; 15. Vö. Shils, Edward: *The Constitution of Society*. The University of Chicago Press. Chicago, 1982, 179–201. o.; 16. *Letter from Karl Mannheim*, 20.11.1944. The Michael Polanyi Papers. J. Regenstein Library, University of Chicago. MOOT Papers. Box 15, Folder 6.

GEREBEN FERENC

„Imádkozzál és dolgozzál”

(Adalékok a bencés öregdiákok társadalomrajzához)

*Cziráki László OSB és a többi
bencés tanárom emlékének*

A Szent Benedek-i hagyomány kettős programja, az ora et labora jelszó jegyében a magyar bencések a háború előtt kilenc gimnáziumot működtettek. Ezeket 1948-ban az állam elvette, s 1950-től már csak kettő nyithatta ki újra kapuit: a győri és a pannonhalmi bencés gimnázium. E két intézmény 1950 óta évente — két-két osztályban — kb. 150–160 diákot bocsátott ki (az érettségi előtt sokféle okból lemorzsolódókat is számolva, hisz ezek jórésze is bencés öregdiáknak érzi és vallja magát), ami 43 év alatt mintegy hat és félezer főt tesz ki. Az 1950 előtt végzett — egykoron tekintélyes létszámú, de mára már megfogyatkozott — évfolyamokkal is számolva a bencés öregdiákok létszáma hazánkban (a sok száz főnyi külföldre távozottat nem számítva) napjainkban — becslésünk szerint — eléri, sőt meghaladja a tízezer főt. Ez a létszám — habár túlnyomó többségben (80–85%-ban) értelmiségieket jelentett — a magyarországi diplomások mintegy 600 ezres számához képest még akkor is szerény mértékű, ha hozzászámítjuk a másik három (1950 után is funkcionáló) katolikus tanítórend két-két iskoláját és a két nem katolikus felekezeti gimnázium egykori tanulóit. Mindent összevéve a felekezeti iskolák öregdiákjai a rendszerváltás idején mintegy félszáz ezres, ebből a diplomások kb. 40–45 ezres csoportot tettek ki, tehát az értelmiségi rétegnek csak mintegy 7%-át.

Berzsenyi sorai azonban erre a helyzetre is érvényesnek bizonyultak: „Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.” A rendszerváltás politikai elitjében a felekezeti iskolák egykori diákjai számarányukat lényegesen meghaladó arányban képviseltetik magukat: az első szabadon választott parlament tagjai között például kb. kétszeresen hangsúlyosabb (mintegy 14%-os) ez a jelenlét.

Az egyházi iskolák tehát a „létező szocializmus” évtizedei alatt a régi rendszert le- és felváltani képes alternatív értelmiségi réteg neveléséből, felkészítéséből — ha nem is tudatosan — komoly részt vállaltak, annak ellenére, hogy diákjaik elől a diktatúra jó érzékkel próbálta elzárni titkos rendeletekkel és ezeknek érvényt szerző felvételi praxissal a humán (főleg a tanári és jogász) pályák nagy részét.

Az alábbiakban a bencés gimnáziumokban végzett mintegy tízezer diák lesz szociológiai-szociográfiai vizsgálatunk tárgya, illetve közülük azok, akiknek valamilyen szintű számbavételére, kérdőíves megkérdezésére, illetve megfigyelésére módunk volt. Az informálisan a nyolcvanas évek elejétől, formálisan 1989-től működő Bencés Diákszövetségnek 1993 nyarán 1650 tagja

volt. A tagság fele 1950 előtt, egyharmada pedig még 1945 előtt érettségizett. Az 1950 után végzett 816 személy (a mintegy 6500 győri és pannonhalmi öregdiák 12–13%-os képviselétéről van szó!) kor-összetétele is sajátosan alakul: minél fiatalabb korosztályokról van szó, annál kisebb a diákszövetségbe való belépésük esélye. (Az 1951–55 között érettségizettek közül 171, az 1971–75 között végzettek közül 81, az 1986–90 közötti évfázatokból pedig csak 36 tagunk van.) A bencés öregdiák-identitás hőfoka tehát az életkorral együtt emelkedik. Persze kérdés, hogy a fiatalok magától a bencés-felekezeti nevelési szellemtől idegenkednek-e egyre fokozódó mértékben, vagy inkább csak a diákszövetségi kötöttségektől, a szervezeti élet jelenlegi stílusától. (E kérdésre még visszatérünk.)

A diákszövetség tagságának 40%-a a fővárosban él. A fennmaradó hányad főleg a Dunántúlon, a tagságnak mindössze 6%-a pedig az Alföldön lakik. (E tényhez hozzátartozik az is, hogy a bencés rend a háború előtt sem működött iskolát az Alföldön.)

Foglalkozási összetétel

A Bencés Diákszövetség tagjait 1993 tavaszán felkértük, hogy egy *Bencés Ki Kicsoda* című kiadvány számára adják meg bizonyos adataikat. A kérést az 1650 fős tagság 15%-a, 255 fő teljesítette. Ez a szűkített minta is kb. felerészben (54%) végzett még 1950 előtt; 1950 és 1969 között 38%-uk, 1970 után mindössze 8%-uk érettségizett — tehát a fiatalok passzivitása éppúgy megfigyelhető, mint a bővített mintában (magában a tagságban). A 255 fős mintacsoport lehetőséget ad a *végzettségi*, illetve *foglalkozási összetétel* vizsgálatára. Az adatszolgáltatóknak mindössze 9%-a maradt meg az érettséginél, illetve szerzett szakmunkás oklevelet, további 6% pedig technikus, illetve üzemmérnöki képesítéssel, 85% pedig diplomával rendelkezik. Mivel feltételezhető, hogy a diplomások valamivel nagyobb kedvvel szolgáltattak magukról adatokat a *Bencés Ki Kicsoda* számára, a *diplomások aránya* az egész tagságot (és általában a bencés öregdiákokat) illetően valamivel alacsonyabb: 80–85%-os lehet.

1. tábla
Bencés Ki Kicsoda adatszolgáltatóinak foglalkozási megoszlása (%)

Foglalkozási kategória	1950 előtt	1950 után	Összesen
	érettségizett		
Mémők (gépész, villamos, építész, stb.)	19,7	17,3	18,8
Műszaki, term. tudományos kutató, fejlesztő, egyetemi oktató	10,9	16,0	13,3
Orvos (fogorvos, gyógyszerész)	6,6	13,4	9,9
Agrármémők, állatorvos	3,6	5,9	4,7
Pap	4,4	1,7	3,1
Ügyvéd, jogász, jogtanácsos	8,8	0,8	5,1
Közgazdász, főkönyvelő	4,4	1,7	3,1
Tanár	6,6	2,5	4,7
Társadalomkutató, könyvtáros, levéltáros, egyetemi oktató	3,6	6,2	4,7
Művész (író, grafikus, stb.)	1,4	5,6	3,1
(Hivatali) felsővezető	8,0	18,0	12,6
Tisztviselő, középszintű szakember	18,2	8,4	13,8
Szakmunkás, iparos	3,8	2,5	3,1
Összesen	100,0	100,0	100,0
	N=137	N=118	N=255

Az 1. tábla a műszaki-természettudományi pályák (mérnök, orvos, természettudományi kutató, agrármérnök), valamint a tisztviselők túlsúlyát bizonyítja. A tanárok, jogászok, papok, társadalomkutatók, művészek együttes aránya a mintacsoportnak csak egyötödét teszik ki: *az elmúlt rendszer tehát megkezdte a sikeres távol tartást a bencés öregdiákoktól a humán pályáktól.* Különösen szembevetendő — a már említett diszkriminatív felvételi rendszer eredményeképpen — a jogászok és a tanárok számának 1950 utáni elapadása illetve megritkulása, amit a fiatalabb generációk főleg a műszaki-természettudományi kutató tevékenység arányának jelentős növekedésével kompenzáltak.

Cseppben a tenger...

Az alábbiakban egy konkrét diákközösség (az 1960-ban Pannonhalmán érettségizett egyik osztály) példáján szeretném bemutatni a bencés diákok társadalmi közegét, szellemi arculatát és pályára állásuk, beilleszkedésük nehézségeit. Hogy ne csak emlékeimre és szubjektív megítéléseimre támaszkodjam, két ízben (1980 és 1990 nyarán) kérdőívet töltöttem ki osztálytársaimmal (25 ill. 22 fő), s mindkét „mini-felméréshez” kontrollvizsgálatot is társítottam: 1981-ben 51; 1990–92-ben 62 diáktárssal töltetve ki hasonló kérdőívet, tekintet nélkül arra, hogy tagja volt-e valaki a Bencés Diákszövetségnek, avagy sem.

Az 1981-es kontroll-csoport 51 főből, 1966-ban érettségizett, két párhuzamos osztálynyi 32 éves fiatalemberből állt; az 1990, 1991 és 1992 nyarán megkérdezettek összetétele heterogénebb volt: 1952-ben, 1955-ben, 1960-ban, 1970-ben, 1975-ben, 1982-ben és 1986-ban végzetek egyaránt szerepeltek közöttük. Mégpedig olyképpen, hogy az ötvenes-hatvanas, hetvenes és nyolcvanas évek diákjai egyaránt kb. 20-20 főt — összesen 62 főt — tettek ki. Összesen tehát 160 kitöltött kérdőív állt rendelkezésemre.

Először nézzük meg az 1960-ban végzett pannonhalmi IV/B osztály kvalifikációs és foglalkozási összetételét. A 34 fő (a teljes osztálylétszámról, nemcsak a kérdőívet kitöltőkről van szó) közül 24-en végeztek egyetemet és 6-an főiskolát; 10 főnek van doktorátusa, ebből háromnak kandidátusi címe.

Bár szinte mindenkinek legalább egy-két évet várnia kellett az egyetemi felvételre, s bár voltak, akik sok éves hiábavaló jelentkezés után végül más irányú végzettséget szereztek, az összkép mégis kétségtelenül pozitív, s a *felfelé irányuló mobilitás* határozott jegyeit mutatja. (A paraszti származású tanulók például kivétel nélkül diplomások lettek!)

A szakvégzettség illetve foglalkozás megoszlása a következő volt 1980-ban:

2. tábla

mérnök (villamos-, vegyész-, gépész-, üzemmérnök):	9 fő
mezőgazdasági (és kertész) mérnök:	8
állatorvos:	2
orvos (+mentőtiszt):	6
pap:	3
tanár, népművelő:	2
szakoktató:	2
árszakértő:	1
technikus:	1
Összesen:	34 fő

A műszaki és mezőgazdasági jellegű végzettségűek, valamint az orvosok jelentős fölénye jól látható a fenti összeállításból. E tendencia (az agrármérnökök túltengését leszámítva) a kontroll csoportokban is tapasztalható, akár csak a humán pályák szűkös képviselője. (Jogászt még a hetvenes-nyolcvanas években végzetek körében is alig találunk, pedig akkor már oldódott a felvételi tilalom.) A vizsgált csoportban már 1980-ban (38 éves korukban) is már több (6-7) vezető beosztásút (főleg középvezetőt) találunk: 1990-ben, 48 éves korukra a foglalkozási összetételt (a sajnálatos haláleseteken kívül) főképp az egyre több főmunkatársi, főorvosi, irodavezetői (sőt egy igazgatói) beosztás módosítja.

Az 1960-ban érettségizettek által 1980-ban kitöltött kérdőíveken 12 fő úgy nyilatkozott, hogy azon a pályán dolgozik, amire eredetileg készült, 5-en „megközelítőleg” és 6-an „nem” választ adtak, 2 fő nem választott érdemben. (Az 1990-es válaszok nagyon hasonló arányt mutattak. A legfiatalabb — 22-26 éves — kontroll-csoportban a kényszerű pályamódosítás jóval kevesebb esetével találkoztunk.) *A vizsgált csoportnak mintegy fele tért el tehát kisebb-nagyobb mértékben eredeti pályaelképzelésétől.*

Ha a krónikás most közbeszólna, ismervén egyes, a jelenlegi szakmájukkal való azonosulás jeleként „igen” választ adó társak eredeti szándékát, a pályakorrekciók arányát több mint 50%-ra tenné.

A szándék és a megvalósulás között a legegyszerűbb vonal az egészségügyi területen és a papként tevékenykedők esetében húzódik; leginkább „elhajolt-nak” pedig a közigazgatási-adminisztratív munkavégzők érzik a pályájukat.

A pályakorrekció önmagában még nem jelent okvetlenül problémát: az igazi kérdés az, hogy *jelenlegi munkakörével ki mennyire tud azonosulni.*

Erre a kérdésre az alábbi válaszok érkeztek:

3. tábla

	1980	1990
Teljesen:	9	5
Majdnem teljesen:	8	8
Közepesen:	5	7
Alig:	1	1
Egyáltalán nem:	1	1
Nincs érdemi válasz:	1	—
Összesen:	25 fő	22 fő

A kép itt már kedvezőbb: a vizsgált csoport mintegy 60-68%-a teljesen, vagy majdnem teljesen kielégítőnek érzi munkakörét. (Az 1981-es kontroll-csoport valamivel kisebb, az 1990-92-es kontroll-csoport pedig ennél nagyobb mértékben tudott azonosulni munkájával.)

Az *anyagi helyzetre* vonatkozó kérdést („Anyagi helyzetedet, szükségleteid és végzett munkád függvényében mennyire tartod megfelelőnek?”) az öt iskolai osztályzat egyikének bekarikázásával lehetett megválaszolni. Az osztály jövedelmi átlagosztályzata 1980-ban 3,92, 1990-ben viszont csak 3,20 volt, vagyis az elégedettség mértéke csökkent. (A kontroll-csoportok közegében 1981-ben 3,30-ot, 1990-92-ben 3,45-ot mértünk.) A mezőgazdászok átlagosztályzata volt a legmagasabb: 4,66; ezután az egészségügyiek és a papok következnek: 4,33-4,33; majd a műszaki és kulturális ágazat: 3,5-3,5; s végül — legelégedetlenebbként — a közigazgatási-adminisztratív terület következett: 3,0.

Honnan jöttek?

A teljes osztálylétszám 34 fős csoportja a tanulmányok elkezdésekor (1956-ban) a magyar társadalom és a magyar tájegységek meglehetősen széles skáláját képviselte.

Első pillantásra a *réteghovatartozásra* ez kevésbé áll, hiszen a vizsgált csoport csaknem fele (16 fő) értelmiségi származásúnak volt mondható, szűk egyötödének (6 fő) volt kibocsátó közege a paraszti osztály, újabb egyötödének (7 fő) a tisztviselő-alkalmazotti réteg, 4 fiúnak az édesapja pedig iparos-kereskedő ember volt. A gyári munkásság csak 1 fővel képviseltette magát az osztály rétegszerkezetében. (Ami az 1990–92-ben megkérdezett kontrollcsoportot illeti, az értelmiségi szülői háttér ugyancsak felerészüket jellemezte, és kb. egyhatodik származott — szintén a vizsgálati csoporthoz hasonló arányban — fizikai foglalkozású: iparos, gyári munkás, földműves szülőktől.)

A vizsgált csoportban az értelmiségi szülők magas aránya azonban megévesztő lehet, mert az esetek jelentős részében (16 közül 6-ban) ez a státusz inkább valóban csak a származást, mint a reális réteghelyzetet tükrözte, s inkább csak az értékrendben, a kultúrában jelentkezhetett, s nem a hétköznapi életvitelben. (Az ötvenes évek második felében vagyunk: a történelmi okokból deklasszálódott, Recsket, kitelepítést, börtönt megjárt darukezelő, éjjeliőr stb. foglalkozású apákról van szó. A valóban értelmiségi foglalkozást folytató szülők között ügyvéd, mérnök, művész, orvos, állatorvos, görögkatolikus lelkész és pedagógus volt található.)

Az otthonok *földrajzi* megoszlása — lévén a pannonhalmi gimnázium országos gyűjtőkörű, bentlakásos intézmény — szintén változatos volt. Igaz, hogy a 34-ből (minden harmadik fiú) budapesti volt, de ennél is többen (15 fő) jöttek kisebb-nagyobb községekből. A tájegységek közül a Dunántúl vezetett (18 fő), második helyen Budapest állt (11 fő); az Alföldet csak 3, a Dunakanyart 2 fő képviselte.

A meglehetősen heterogén összetétel a *hátrányos helyzet* változatos formáit eredményezte. A deklasszálódott családból származó, valamint (fél)árva (ez utóbbi szomorú kategóriába 8 fiú sorolódott!) osztálytársak — főleg ha egyszerre tartoztak mindkét kategóriába — elsősorban anyagi-egzisztenciális hátrányt szenvedtek, a kisebb falusi iskolákból kikerült fiúknak pedig főleg tanulmányi téren akadt pótolni valójuk. Voltak olyan nemzetiségi (német) származású fiúk is, akik az általános iskolában tanultak meg magyarul. A budapestiek egyharmados aránya mellett kulturális-kommunikációs téren hátrányt jelentett a kisvárosi, de főleg a falusi kibocsátó közeg. Bízvást elmondható tehát, hogy az osztály nagyobbik fele (mintegy kétharmada) valamilyen (esetleg egyszerre több) szempontból hátrányos helyzetűnek érezhette magát. Ez a helyzet természetesen nem egy esetben — főleg kezdetben — gátlásokat, osztályközösségen belüli feszültségeket szült.

A hátrányos helyzetűek magas aránya sajátos módon azonban az *integrálódást* is elősegítette. Sarkítottan fogalmazva: ahol mindeki hátrányos helyzetű, ott senki sem az, illetve ha igen, akkor valami *külső*, az osztályon, az iskolán kívül eső világhoz mérten. Ennek tudatosulása viszont erősíti a körön belüli összetartozást, a „mi”-tudat kialakulását. Már csak azért is, mert az intézmény egyben menedéket is jelentett az akkortájt nagyon zord külvilággal szemben.

Ne feledjük: az ötvenes évek második felében, a Kádár-korszak legnyersebb, legterrorisztikusabb korszakában vagyunk, a fenyegetettség érzése hozzátartozott a kinti társadalom mindennapi életéhez. Sőt a kolostoréhoz is: 1957 márciusában a karhatalmisták mindenre kiterjedő házkutatást végeztek Pannonhalmán, és elhurcolták a gimnázium igazgatóját.

Volt még egy nagy összetartó-összekovácsoló erő: az *iskola speciális jellege*. Az a tény, hogy az osztályközösség minden tagját a szülők azzal a szándékkal iratták be a gimnáziumba, hogy az átlagosnál magasabb szintű *képzést*, s mellette az átlagost ugyancsak meghaladó szintű *nevelést* kapjon — a heterogén helyzetű szülők rokon aspirációja volt. Fokozottan rokonító gesztusnak számított az a szülői szándék, hogy mindegyre egy *katolikus felekezeti gimnáziumban* kerüljön sor. Lehet, hogy ez a szempont néhány esetben csak az elsőnek alárendelve kapott szerepet, az eredmény mégis ugyanaz volt: a pannonhalmi diáksereg közös keresztény eszmerendszer égisze alatt élte közösségi életét. *Humánus, szeretet, nemzeti identitás, egyetemesség, elmélyült szaktudás, általános műveltség* — mindez áthatva a felekezeti kereteket meghaladni képes *keresztény szellemiséggel*: ezek voltak a nevelői gyakorlatban érvényesülő legfontosabb értékelvek. Az a tény, hogy ezek az elvek a „kinti” világban — enyhén szólva — nem élveztek privilegizált helyzetet, csak erősítette a „mi”-tudatot, sőt egy sajátos *elit-tudat* kialakulásához is vezetett.

Nem akarom a magam érzéseit általánosítani, de emlékeim szerint a pannonhalmi diákok általában nagyon büszkék voltak Pannonhalmára, az ő „Kupacukra”, még akkor is, ha épp szenvedtek a szigorú tanulmányi és nevelési fegyelemtől, a világtól való elzártságtól.

A térbeli korlátozottság ellenére valamiféle *„intenzív totalitás”* jellemezte a diákélet színterét: modern, összkomfortos iskola és kollégium, középkori templom és kolostor-kerengő, valamint egy tágas — ma már védett — őspark, sportpályával. A közös múlt a kohéziós energiákat tovább gerjesztette. Nagyon jellemzővé vált az a lélektani helyzet, amelyben az alábbi — fél évvel az érettségi után íródott — levélrészlet fogant: „...Pannonhalma aranyhegy volt — sajnos csak *volt!* Most jövök rá, milyen jó gondtalan életem volt ott... Egyedül érzem magam, egyedül nagyon! ... Sose lesz már Pannonhalmám.” (Egy egyetemre fel nem vett, segédmunkásként dolgozó osztálytárs levele 1960. decemberéből.)

A diákévek — felnőtt szemmel

Az 1980 és 1990 nyarán, az immár 38, illetve 48 éves osztálytársak által kitöltött kérdőívben szerepelt a következő kérdés: *„Mi az, amit a pannonhalmi diákévekben mai szemmel különösen jónak, szépnek, hasznosnak látsz?”* A kérdés nyitott volt, mindenki a maga szavaival válaszolt, a válaszokat utólag tipizáltuk az alábbiak szerint. (Egy válaszadó gyakran több motívumot is megemlíttet!)

4. tábla

	Említések száma	
	1980 (25 válaszadó)	1990 (22 válaszadó)
1. Közösségi szellem, barátság, összetartozás	11	13
2. (Az átlagost meghaladó) tudás, műveltség, a szellemi munka szeretete	6	6
3. Fegyelem, akaraterő, rendszeresség	5	2

4. Tanárok törődése, értékes tanáregyeniségek	3	3
5. Általában véve jó és hasznos volt	3	1
6. Vallásosság, keresztény szellemiség, elmélyülés lehetősége	3	3
7. Nyíltság, széleskörű világlátás	2	1
8. Humanizmus, idealizmus, erkölcsi nevelés	2	5
9. A pannonhalmi szellem	1	
10. Művészeti élmények; kompletorium, adventi gyertyagyújtás	1	1
11. Félelem-nélküliség		1

A visszanéző tekintet a közös bencés diákmúltban — mind 1980-ban, mind 1990-ben — elsősorban a *közösségteremtő* erőt látja meg: másodsorban pedig (ha a 3., 4. és 8. számú motívumokat összevonjuk) a pozitív *nevelési* helyszínt; s harmadsorban a magas színvonalú *tudást* adó iskolát. A *vallásosság* motívuma — direkt megfogalmazásban — alárendelt szerepet játszik, de közvetetten más motívumokban (4., 5., 8., 9., 10.) is előfordulhat, s így már súlya korántsem lebecsülendő.

Persze más felosztás is elképzelhető. Ha figyelembe vesszük, hogy a közösségi szellem is jórészt megfelelő nevelőmunka eredménye, a nyitott gondolkodásmód, a félelem-nélküliség, valamint a keresztény szellemiség úgyszintén (tehát ha 3., 4. és 8. motívumokhoz hozzáadjuk az 1., 6., 7., és 11. számúakat), akkor elmondhatjuk, hogy a volt diákok elsősorban a sokoldalú, tágran értelmezett *nevelőmunkáért* hálásak az egykori alma maternek. Ez egyben az *erkölcsi* értékek túlsúlyát is jelenti a „haszonelvűbb” tudás felett. Az *esztétikai értékek* jelenlétének viszont alig látjuk nyomát: csak a 10. s részben talán a 2. motívum tekinthető ilyennek.

A kontroll-csoport adatai részint megerősítik, részint differenciálják a főntebb mondottakat. Az 1981-ben és az 1990–92-ben megkérdezett pannonhalmi diákok (51 és 62 fő) egyaránt ugyancsak a *közösségi szellemet* és a *barátságot* tartották a diákévek legfőbb maradandó értékének, de korántsem olyan kiugró arányban, mint az 1960-ban végzett vizsgált csoport. (25, illetve 35%-uk említett ilyen motívumokat, szemben vizsgálati csoportunk 44%, illetve — 1990-ben — 60%-ával.) Ezután a kontroll-csoportokban is a *jó* (emberségre, erkölcsre, rendszerességre, stb. való) *nevelés* (23 és 30%) következik, majd a magas szintű *tudás*, műveltség és a vallásos hit, *keresztény szellemiség* konkrét megnevezése. Az *esztétikai* értékek a kontroll-csoportokban is szerény szerepet játszanak. Figyelemre méltó ugyanazon diákcsoport jelentős időeltéréssel megfogalmazott vélekedésének, valamint különböző generációk véleményének erős szerkezeti-gondolati hasonlósága, „összbencés” jellege; s e meglehetősen stabil gondolati struktúrában belül a közösségi szellem, a barátság centrális szerepe. (Ebben valószínűleg szerepet kap a pannonhalmi gimnázium internátus jellege is.)

A kérdőív egy másik kérdése így szól: „Egyéni sorsod alakulásában származott-e valamilyen hátrányod abból, hogy pannonhalmi diák voltál?” 1980-ban a vizsgált csoport többsége (25-ből 16 válaszadó) *nem*-mel válaszolt, de 1990-ben 11 főre csökkent a *nem* válaszok aránya. A hátrányt említők nagyobb része számára iskolájuk egyúttal előnyt is jelentett. A hátrány főleg csak kezdetben jelentkezett, 4 fő (1980-ban) konkretizálja is: nem, vagy csak később vették fel egyetemre. Ez az 1980-as adat érdekes módon 1990-ben 10-re emelkedik.

A krónikás közbeszól, perlekedvén egyrészt a megszépítő emlékezettel, másrészt hogy megerősítse: a 2. adat áll közelebb a valósághoz. Az osztályból érettségi után közvetlenül ugyanis — a papokon kívül — csak 3 fiút vettek

fel az egyetemre. Az elutasítottak zömét — legalábbis erős valószínűséggel — a kibocsátó iskola miatt mellőzték.

Az 1981-ben végzett kontrollvizsgálat válaszadóinak nagyobbik fele (52%), az 1990–92-es vizsgálat idősebb (50-es években végzett) kérdezettjeinek 56%-a úgy ítéli meg, hogy a továbbtanulásnál ill. szakmai előmenetele során hátrányos helyzetbe került pannonhalmi múltja miatt. Ez az érzés a fiatalabb korosztályok felé haladva csökken, a 80-as években érettségizetteknek már csak 1/10-e észlelt diszkriminációt továbbtanulási kísérletei során.

Az esetleges *előnyökre* kérdezvén a 25 fős és a 22 fős vizsgálati csoportból egyaránt öten-öten válaszoltak nemlegesen, tehát a *nagy többség megítélése szerint pannonhalmi diákságának ténye előnyökkel (vagy előnyökkel is) járt életsorsa alakulásában*. 8 fő meg is nevezi ezeket az előnyöket, amelyek lényegében megegyeznek azokkal a dolgokkal, amelyeket korábban a diákévek jó és hasznos oldalaként említettek. Vagyis kiderül, hogy főleg *erkölcsi jellegű* előnyökről, „belső haszonról” van szó: a jó nevelésről, fejlett munkaerőkölszről, a valamihez tartozás élményéről, baráti kapcsolatokról, a bencés szolidaritásról, olyan erőforrásokról, amelyek segítettek az élet nehézségeinek leküzdésében stb., de nem lebecsülendő az *intellektuális* előnyök (szélesebb látókör, képzettség, műveltség) szerepe sem, s a bencés diákmúlt miatti megbecsülés, tisztelet is említést kap. Ez utóbbi — az 1990–92-es kontrollcsoport fiatal (80-as években érettségizett) alcsoportjában — már időnként átcsap a pozitív diszkrimináció megemlézésébe is.

A kontroll-csoportoknak 65–70%-a szintén arra szavazott, hogy életútja alakulására a pannonhalmi iskolának előnyös hatása volt, s az előnyöket a már fentebb említett erkölcsi és intellektuális tényezőkben találja meg.

Csoportkohézió, barátság

Láthattuk, hogy a közösségi szellemnek, barátságoknak a pannonhalmi öregdiákok értékrendjében nagyon fontos szerep jutott. Kérdőívünk ezért a *barátokra* is rákérdezett: „*Vannak-e olyanok a pannonhalmi osztálytársak között, akiket nemcsak kedvelsz, hanem kifejezetten barátodnak érzel? (Ha igen; kb. hányan?)*” az 1980-ban megkérdezett 25 főből 20 (80%) érezte úgy, hogy van ilyen barátja: a skála 1-től a „mind”-ig terjedt; a barátok átlagos száma 5–6 fő volt. 1990-ben ugyanazon osztály 22 tagjából 20 (90%) számolt be pannonhalmi barátról, átlagosan ugyancsak 5–6 főről.

A kontroll-csoportok barátkozási hajlandósága általában valamivel lanyhább volt. Az 1981-ben megkérdezett 33 éves évfolyam 73%-ának volt bencés barátja, átlagosan 3–4 fő. Az 1990–92 között megkérdezett; erősen eltérő korú diáktársak közül legtöbb pannonhalmi barátja (7–8 fő) az ötvenes években érettségizetteknek volt; a hetvenes évek diákjainak 3–4, a nyolcvanas években végzetteknek pedig 4–5 bencés barátjuk volt: a barátkozási hajlandóság az idősebb korosztályban mutatkozik intenzívebbnek.

A kérdőív az osztály keretein *kívüli* barátokra is rákérdezett: ilyen barátja 1980-ban a 25 főből 19-nek volt, átlagosan 3 fő. Belterjes elzárkózásról tehát nem lehet beszélni, de a fogékony kamasz-évek közös talajában gyökerező *pannonhalmi barátságok domináns szerepe* vitathatatlan. Az 1990–92-ben megkérdezett kontroll-csoportok együttesen átlag 5–6 pannonhalmi és 4–5 egyéb

barátot tudnak felmutatni, a bencés barátságok dominanciája csak az idősebb (1952 és 1960 között érettségizett) korosztályban volt kimutatható.

A „gyökerek” jelentőségét húzza alá, hogy a tartósan külföldön élő három osztálytárs közül kettő ugyancsak több pannonhalmi barátot tart számon, mint nem pannonhalmi.

Hiba lenne azt hinni, hogy az ún. pannonhalmi barátságok mind a gimnáziumban kötődtek. Organikus, élő közösségről lévén szó, amely nemcsak a múlt emlékeiből él, a krónikás számos példát tudna sorolni arra, hogy évekkel, sőt sok évvel az érettségi után milyen mély barátságok jöttek létre olyan osztálytársak között is, akik a gimnáziumban közömbös viszonyban voltak egymással.

A barátság egyik kritériuma s egyik élesztője is lehet a *baráti segítség* gesztusa. A kérdőívet kitöltő 25 osztálytárs közül 12 (48%) állította, hogy legalább egyszer-kétszer előfordult már, hogy nehéz helyzetbe kerülvén osztálytársai segítettek rajta. (12-ből 4 szerint: több ízben is.) A kontroll-csoportokban 32% tett említést osztálytársi segítségről az 1981-es felmérésben, az 1990–92-es vizsgálatban pedig 60%.

Ne higgyük azonban, hogy a segítség-elfogadás és a baráti érzés tágassága között szoros együttjárás lett volna tapasztalható: a segítségben részesülők és nem részesülők átlagosan kb. ugyanannyi osztálytársat jelöltek meg barátként. A közösségen belüli baráti érzés a jelek szerint *nem utilitárius függvénye* annak, hogy valaki kapott vagy sem komolyabb segítséget társaitól.

A kérdőívet összesen 10 pannonhalmi osztályból való öregdiák töltötte ki, tehát az osztályon belüli *kapcsolattartás* formáiról a kérdőívektől változatos kép remélhető. A kérdezettek fele ötévenkénti osztálytalálkozókat említ, de a válaszadók 40%-a azt mondja, hogy ők osztályszinten minden évben találkoznak (10% pedig 2-3 évenként); nem az egész osztályt, csak néhány volt osztálytársat érintő, viszonylag rendszeres baráti összejöveteleken a válaszadók mintegy 60%-a szokott részt venni.

A vallásosság mértéke és az értékrend

Láttuk, hogy a bencés öregdiákok tudatában és emlékezetében a diákévek hatásaként leginkább a közösségformáló impulzusok, és erkölcsi nevelőhatások lenyomata, s a szellemi teljesítmények tisztelete maradt meg, a vallásosság emlékképei kevésbé tűntek markánsnak. Végül szembe kell néznünk az az általában meglehetősen szemérmesen kezelt kérdéssel, hogy a felekezeti (jelen esetben bencés) tanintézmények tanulóinak vallásossága milyen természetű és milyen mértékű. E kérdés vizsgálata képet adhat a bencés iskolák vallási nevelőmunkájának határfokáról és tartósságáról is.

Elismerve a téma kapcsolódását a privát szférához, saját osztálytársaim vallásosságára csak indirekt módon és csak 1990-ben kérdeztem rá: „*Véleményed szerint mennyire volt megfelelő Pannonhalmán a vallásos nevelés?*” A három előre megadott válaszlehetőség közül a legtöbb (kétharmados) szavazatot a „*megfelelő volt*” kategória kapta, nem elég intenzívnek 6 fő (25%), túl intenzívnek csak 1 fő tartotta. A másik kérdés a vallási nevelés *határfokát* tudakolta: „*A vallásos nevelés mai szemmel nézve mennyire volt hatékony és eredményes?*” A választ az öt iskolai osztályzat (1–5) egyikének bekarikázásával kellett megadni. Az 1960-ban végzett IV. B osztály összesített átlagosztályzata 3,9 volt.

Az 1990–92-es kontroll-vizsgálatok válaszadói szigorúbbak voltak (Pannonhalmához és önmagukhoz): körükben 3,3-es átlagosztályzatot mértünk.

Hogy ezeket az átlagszámokat értelmezni tudjuk, meg kell ismerkednünk a vallásosság mértékére és a vallásgyakorlási szokásokra közvetlenül is rákérdező — az 1990–92-es kontrollvizsgálatok során feltett — kérdéseinkre adott válaszokkal. Először Tomka Miklós skáláját alkalmaztuk*:

5. tábla

	%
Vallásos vagyok, egyházam tanítását követem:	45
Vallásos vagyok a magam módján:	48
Nem tudom igazából, hogy vallásos vagyok vagy sem:	2
Nem vagyok vallásos:	5
Nem vagyok vallásos, mert más a meggyőződésem:	–
	100 %
	N= 62 fő

A felmérések szerint Magyarország felnőtt népességének mintegy 60–70%-a mondja magát — így vagy úgy — vallásosnak. Ehhez képest a mi bencés mintacsoportunk (amely — mint említettük már — az 1952 és 1986 között érettségizett pannonhalmi diákok különböző generációit vonultatja föl) az *átlagnál lényegesen vallásosabbnak* mutatkozik, különösen az egyházas vallásosság terén haladja meg az országos átlagot. A generációk között nem kis különbség mutatkozik: az ötvenes években érettségizettek inkább az egyház tanítása szerint (70%-uk), a hetvenes és nyolcvanas évek egykori diákjai viszont főleg (64%-uk) a maguk módján vallásosak. A vallásosság teljes (bevalott) hiányával minden generációban csak elvétve találkozunk.

Rákérdeztünk (ugyancsak az 1990–92 kontroll-vizsgálatok során) bizonyos vallásgyakorlási tevékenységekre is. Ezeket a pozitív választ adók százalékos arányával ismertetjük.

6. tábla

	%
Vasár- és ünnepnap rendszeresen jár templomba:	63
Évente legalább egyszer áldozni szokott:	50
Rendszeresen szokott vallási irodalmat olvasni:	32
Feladatokat vállal az egyházközségben:	24
Vallási kisközösség tagja	23
Civil létére teológiai vagy hitoktatói képesítést szerzett:	3
	(N=62)

A fenti adatok az „átlag-katolikusokhoz” képest nagy buzgóságról tesznek tanúságot, ugyanakkor a templomba járók és legalább évenként áldozók arányát esetleg néhányan kevesellhetik. A hetvenes és nyolcvanas években érettségizettek hitbuzgalma lényegesen lanyhább az idősebbeknél: míg az ötvenes években végzetek 78%-a szokott templomba járni és 70%-a áldozni, addig a fiatalabbaknak csak 54, illetve 38%-a. (Persze ezt a fiatalabb kori — húszas és harmincas évjáratokról van szó — lanyhább vallási aktivitást nem lehet egyértelműen a hetvenes és nyolcvanas évek pannonhalmi nevelőmunkájának hiányosságaként kezelni, ebben az életkori sajátosságnak is tekinthető, s valószínűleg ezek a fiatalok 20 év múlva intenzívebb vallásgyakorlók lesznek.)

Végül az 1990–92-ben kitöltött összes kérdőív (84 db.) egy ún. *nevelési értékteszt* feladatát is tartalmazta. A feladat a következő volt: „Egy országos felmérés kérdőívéből kölcsönöztem egy listát, amely (ABC-rendben) különböző követelménye-

ket tartalmaz arra vonatkozóan, hogy mit kell a gyerekeknek a szülői házban tanulniok. Melyeket tartod ezek közül különösen fontosnak? (Legfőbb ötöt jelölj meg x-szel!)”

Az adatokat — a túlzott elaprózódást elkerülendő — a 7. sz. táblázatban úgy tesszük közzé, hogy a vizsgálati csoportot beleillesztettük az életkorban hozzá közel álló egyik kontroll-csoportba. Így a bencés öregdiákok két generációját egymással, és országos felnőtt adatokkal is össze tudjuk hasonlítani.

7. tábla

Nevelési értékelvek	Magyarország	Érettségizett bencés öregdiákok	
	(vidéki felnőtt minta)	1952-60 között	1970-86 között
Egészséges életmód	73	64	64
Emberismeret a megfelelő barátok és barátnők kiválasztásához	40	47	56
Érdeklődés a politika iránt, a politikai összefüggések megértése	7	20	5
Érvényesülni, ne hagyja magát könnyen legyőzni	37	16	21
Kedvét lelni a művészetekben	13	22	23
A másképpen gondolkodókat tisztelni, toleránsnak lenni	36	62	56
Munkáját rendszeresen és lelkiismeretesen végezni	79	80	64
Örömet találni a könyvben, szívesen olvasni	28	33	23
Pénzzel takarékosan bánni	47	25	13
A rendbe beilleszkedni, alkalmazkodni	21	16	8
Szerénynek és tartózkodónak lenni	11	24	18
Szilárd hit, szilárd vallási kötődés	7	71	39
Technikai szakértelem	8	13	5
A sok TV-nézés mérséklése	7	18	8
Tudásszomj, vágy a szellemi színvonal állandó emelésére	37	62	56
Udvariasság és jó magaviselet	49	60	44
Összesen	500	633	503
N=460	N=313	N=45	N=39

A bencés öregdiákok vezető értékeinek a lelkiismeretes munka az egészséges életmód, a tudásszomj, a tolerancia és a vallásos hit mutatkozott, a következő generációknak ezek átadását tartották a legfontosabbnak. Az országos — átlagos — adatokhoz képest a legnagyobb különbségeket az érvényesülés megítélésében (az országos minta javára); valamint a tolerancia, a tudásszomj, a hit, művészetek kedvelése és a szerénység kategóriáiban (a bencés öregdiákok javára!) tapasztaljuk. A bencés nevelés „plusszai” tehát markánsan kirajzolódnak, mint ahogy kirajzolódnak — az öregdiákok körében — generációs különbségek is: az emberismeretet a fiatalok; a lelkiismeretes munkát, a hitet, az udvariasságot és az alkalmazkodást az idősebb öregdiákok tartják fontosabbnak. Sajátos a politika megítélése: a rendszerváltás egyik hordozó rétege, a felekezeti gimnáziumok (jelen esetben a pannonhalmi) egykori tanulói közül a fiatalabb az országos átlaghoz közel álló közönnyel szemlélik a politikát, míg az idősebb öregdiákok messze az átlag feletti érdeklődést mutatják iránta.

Bebizonyosodott tehát, hogy a fiatalabb bencés öregdiákok nem egyszerűen a Bencés Diákszövetségtől idegenkednek, hanem másfajta viszonyt alakítottak ki a bencés hagyományhoz, a maguk pannonhalmi diákmúltjához, illetve általában a hagyományosnak mondható értékhez — beleértve a vallásos hitet is. Úgy tűnik, hogy a tudás és megismerés vágyát, valamint a toleranciát a bencés öregdiák fiatalabb és idősebb raja nemcsak a társadalom, hanem egymás vonatkozásában is gyakorolhatják.

A katolikus értelmiség műhelyei (egy készülő regiszter anyagához)

Megpróbáltuk felkutatni: hol is folyik ma a katolikus értelmiségiek képzése, milyen formákban és szervezetekben, intézményekben és társulatokban zajlik az életük. Jól tudjuk: összeállításunk távolról sem teljes, nem is lehet az. (Magunk is tudjuk: hiányzik például a könyvo- és folyóirat-kiadás, a rádió és a televízió ide tartozó szerkesztőségeinek, műsorai.) Inkább csak arra jó, hogy érzékeltesse, milyen sokféle, sokféle módon található meg az értelmiségiek az egyházon belül. Abban sem éreztük magunkat illetékesnek, hogy a küldött beszámolók alapján értékeljük a leírt tevékenységeket, vagy akár, hogy — némi rövidítéseket leszámítva — formai és tartalmi szempontból egységesítsük e „jelentéseket”. Az azonban világossá vált előttünk munkánk során — s reméljük, hogy ezt fölfedezik olvasóink is —, hogy eljött az ideje e munkák, centrumok alapos föltérképezésének, egy „almanach” megjelentetésének. Ez meghaladja kereteinket és erőinket. Egyéb értelmiségi műhelyektől is szívesen várunk beszámolókat, vagy akár csak figyelem felkeltő jelzéseket.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara Levelező Tagozata

A Levelező Tagozat megindításának az volt a célja, hogy lehetővé tegye érdeklődő világiak számára a hittudományok felsőfokú, szakszerű és alapos elsajátítását. Távolabbi célja hitoktatásra vagy egyházi szolgálatra alkalmas világiak képzése volt. A felvétel feltétele a gimnáziumi vagy szakközépiskolai érettségi és egyházi ajánlás, az utóbbi alól adott esetben felmentést adtunk. Korhatárt nem állítottunk. Minthogy ebben az időben a Levelező Tagozat volt az egyetlen államilag engedélyezett ilyen jellegű intézmény, a felvételi vizsgán nem a hittani ismeretekre, hanem emberi és keresztény alkalmasságra került a hangsúly, és az érettségi eredmény gyengébb szintje sem volt akadály. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy 1993-ig a végzettek 60%-a valamilyen felsőfokú diplomával rendelkezett. A három éves tanulmányok végén végbizonyítványt kaptak. A végzettek száma 1993-ig 1870, s jelentős részük hitoktatást végez vagy valamilyen módon az egyház lelkipásztori tevékenységében segít. A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a Levelező Tagozat eddigi tevékenysége jelentős mértékben hozzájárult egy öntudatosabb és egyházilag is tevékeny katolikus értelmiség kialakulásához.

A rendszerváltás a Levelező Tagozat számára új feltételeket teremtett. Egyházmegegyei hitoktatóképző tanfolyamok sora szerveződött, és a Püspöki Karral kötött megállapodás alapján felsőfokú tanító- és tanárképzők mint második szakot megindították a hitoktató- vagy a hittanár-képzést. Számos lehetőség nyílt tehát laikusok teológiai képzésére. A Hittudományi Karon is megszerveződött a hittanári szak. Ilyen körülmények között a Levelező Tagozat sem maradhatott átszervezés nélkül. Jogosultsága továbbra is megmaradt, elsősorban olyan hívők számára, akik már állásban vannak, vagy diplomájuk van, s ez az egyetlen lehetőségük a felsőfokú teológiai végzettség megszerzésére. Ezért 1992-től négy évre emeltük a tanulmányi időt, amelynek végén záróvizsga sikeres letétele és a záróvizsgához mellékelt szakdolgozat elfogadása után a hallgatók főiskolai szintű hitoktatói diplomát kapnak. Megszigorítottuk a felvételi vizsgát, a követelményrendszert, bevezettük a korhatárt. Ebben az esztendőben háromszoros volt a túljelentkezés.

Rózsa Huba

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara — egyetem lévén — céljaiban és tulajdonságaiban nem tér el más egyetemektől (az egyetemek „genusába” tartozik). Ez azt jelenti, hogy az ország számára szükséges, a magyar nép számára hasznos tudományokra akarja oktatni a fiatalságot. Azt a fiatalságot, amely az európai összehasonlításban is nagyon kis létszámú egyetemistát fölvenni képes magyar egyetemekre igyekszik. Miközben az egész társadalom számára hasznos szakembereket akar képezni, egyszersmind tanulási lehetőséghez juttatja az arra érdemes fiatalokat.

Az egyetem *differentia specificája* a „katolikus”. Ez azt jelenti, hogy az egyetemen folyó nevelés a keresztény értékek védelmére, propagálására törekszik. A magyar katolikus egyház felügyelete alatt oktatja mindazokat, akik az egyetemen óhajtanak tanulni, elvárva tőlük az általános keresztény erkölcsi normák betartását és a katolikus egyház tanításának tiszteletben tartását. (A fölvettek közül erre néhányan nem vállalkoznak, ezek rendszerint visszalépnek a beiratkozástól.)

Az egyetem az öt éven keresztül folyó oktatás eredményeként szeretné elérni, hogy eleve hívő hallgatói megerősödjenek hitükben, a kisebb számban fölvelt nem hívők pedig megismervén a keresztény tanítást, megbízható ismeretek birtokában dönthessenek világnézeti kérdésekben.

A Bölcsészettudományi Kar a Hittudományi Karral közösen arra kíván törekedni, hogy megteremtse a keresztény, katolikus szellemű társadalomtudomány egyetemi műhelyét, létrehozza ennek a mindenki számára elérhető, de ugyanakkor az egyetemi oktatásban is használható magyar nyelvű irodalmát.

A Bölcsészettudományi Kar számít a magyar katolikus közösség támogatására. A támogatás azt jelenti, hogy a katolikus közösség érezze sajátjának az egyetemet, annak sikereivel és problémáival együtt. Küldje a Pázmány Péter Katolikus Egyetemre tehetséges, tudásra és komoly munkára vágyó fiataljait. Tegyen meg mindent annak érdekében, hogy ezek a fiatalok megfelelő szakmai föltételek mellett tanulhassanak, hogy majdan jó minőségű keresztény értelmiség magvát képezhessék.

Maróth Miklós

Egyetemi Lelkészség

Hosszú évek, évtizedek kiesése után, két és fél évvel ezelőtt kezdett újjáéledni először a fővárosban, de a többi egyetemi városban is a főiskolások és egyetemisták lelkipásztori szolgálata. Az első meglepetés az volt, hogy a hittől, egyháztól, vallásoktatástól eltávolodott ifjúság milyen elemi erővel érdeklődik a számukra tolmácsolt Evangélium iránt. Az első közösen ünnepelt Veni Sancte, az első kifejezetten nekik szóló előadás vagy imaóra tömegesen vonzott hívő fiatalokat a hit közös megvallására, mélyítésére. Ezek voltak az első benyomások.

A helyzet azonban bonyolódott: miután önálló kápolnát kaptunk, kötött programok születtek, ez a kezdeti lelkesedés csökkent. Kiderült, hogy az öntudatos vallásos egyetemista-réteg nagy része eddig is plébániai, mozgalmi vagy éppen titkos közösségekben élte hitéletét, sokszor igen belterjesen, zártan. A fővárosi egyetemi lelkészség három egymást átfedő irányból igyekszik közeledni a fiatalokhoz. Ennek első módja a piarista/egyetemi kápolnában folyó istentiszteletek és áhítatok. A vasárnap esti egyetemista szentmisére kb. 80-100-an járnak, ünnepi alkalmakkor tele a templom. Mitől mások ezek a misék, mint a többi plébániai? A jelenlevők szinte kizárólag főiskolások, egyetemisták és néhány tanáruk, így ez voltaképpen „réteg-pasztoráció”. Természetesen a hívek könyörgései, a hálaadási imák és az igehirdetés is az ő nyelvükhöz, érdeklődésükhöz igyekszik alkalmazkodni. Talán a legnagyobb értéke ezeknek az eucharisztikus ünnepléseknek az, hogy utánuk alkalom kínálkozik a beszél-

getésre, olykor agapéra. Szeretnénk elmélyíteni a rohanó, zaklatott egyetemista és főiskolás életben a vasárnapi misék és egyáltalán a templomi élet nyugalalmát.

A szentmisékre épülnek a különféle egyetemeken és főiskolákon tartott katekézisek, bibliaórák, hitről szóló beszélgetések, előadások vagy éppen közösségi élet. A Budapesti Műszaki Egyetemen a három történelmi egyház közös szervezésében hitbe vezető előadások folynak. A tíz-tizenkét fővárosi egyetemen és főiskolán, sajnos, nem túl nagy az érdeklődés az ilyenfajta vallásos programok iránt; azt még nem lehet tudni, hogy a meghirdetések, vagy a túl bőséges szellemi kínálat rovására írható-e a gyér részvétel. Ám egy-egy csoport 20-30 tagja öntudattal és komoly elkötelezettségi szándékkal vesz részt ezeken a jobbára hetente vagy kéthetente tartott összejöveteleken. Nem egy egyetemi csoport kirándulni is együtt jár, baráti körre válik, ahol szakmai és emberi problémákat is megbeszélnek. Az a tapasztalat, hogy ahol az indexbe fölvehető rendkívüli tárgyként kerülhet a többi „elsajátítható anyag” közé a hitismeret (például bevezetés a katolikus liturgiába, keresztény gondolkodók, hitoktatóképzés), ott komolyabb az érdeklődés, hiszen egyszerre „hasznossá” is válik az ezzel való foglalkozás.

Az egyetemi kápolna körül a legsikeresebb rendezvények: a bibliaóra, az ifjúsági hittan, a jegyességre és házasságra előkészítő sorozat, az adventi-nagyböjti lelki nap. Az egyetemi kápolna óriási befogadó tere, a kényelmes elhelyezkedés, a kiszolgáló helyiségek, a folyosók, a hely esztétikai és szakrális varázsa sokakat vonz ide, hogy kiszakadva az iskola, a könyvtár, az otthon szokványos közegéből itt foglalkozzanak hitükkel. Ez a főváros központjában lévő, mindenkire közel álló, „hivatalos” lelkesítési otthon látszik a legmegfelelőbbnek arra, hogy egyetemistáknak és főiskolásoknak nemcsak szoros értelemben vett istentiszteleti alkalmakat biztosítson, hanem keresztény értelmiségi képzésükben is meghatározó legyen.

Az egyetemisták, főiskolások életében jelentős szerepet játszanak a mozgalmak, a társadalmi szerveződések. A budapesti Egyetemi Lelkészség nemcsak tud ezekről, hanem irányítja is ezek felé tagjait. Az egyik ilyen szervezet a Katolikus Ifjúsági Mozgalom, amely programjaival, táboraival, a XI. kerület Himfy utca 9.-ben lévő irodájával sokakat mozgat. A Katolikus Egyetemisták és Főiskolások Egyesülete eredetileg szegedi kezdeményezésként indult, most nyitja meg budapesti klubját a VIII. kerület, Mária utca 20. pincéjében. Időről időre ingyenes egyetemista lappal (Kakukk) lepik meg a katolikus fiatalokat. A Katolikus Értelmiségi Társaság egyetem-közi társaságként indult, sok értékes szellemi programot és táncos szórakozást szervez az érdeklődőknek. Hasonló rendezvényeket tart a Budapesti Szalon Egyesület a VI. kerület Városligeti fasor 38.-ban.

Pákozdi István

A Sík Sándor Piarista Egyetemi Kollégium

1991 őszétől működik Szegeden, abban a családi házban, melyet egy volt egyetemi tanár, Tábi Tibor, egykori diákunk adományozott a piarista rendnek. Ebben a házban létesített Jelenits István tartományfőnök 25 főiskolai-egyetemi tanulmányokat folytató fiú számára kollégiumot. Ez a „*mini-kollégium*” sejtyszerű része a felsőfokú tanulmányokat biztosító intézményeknek, tudatosan vállalva a kicsiséget s az ebből fakadó családias légkört.

Elsősorban pedagógia-szakos hallgatókat veszünk fel, remélve, hogy az itt lakók közül többen kedvet kapnak a hazai katolikus iskolákban való munkához. Állandó kapcsolatot tartunk fenn a szegedi Piarista Gimnáziummal (délutáni tanulószobai felügyelet, kirándulások szervezése, lelkigyakorlatos kiscsoport-vezetés, hospitálások).

Reményünk, hogy a pusztá bennlakáson túl egyfajta *szellemi műhely* is kialakul.

A kollégium célja, hogy segítse a *keresztény hit* érlelődését, elmélyülését (lelki napok, liturgiák, közös fakultatív imák szerveződése). A hallgatók többsége tagja (illet-

ve vezetője) a városi ifjúsági csoportoknak, és a diákok fele teológiai tanulmányokat is folytat.

Sárközi Sándor

A Szent Ignác Katolikus Egyetemi Kollégium

A katolikus egyetemi kollégium létrehozásának gondolatát az 1988-ban Budapesten alapított Szent Márton Alapítvány köré csoportosuló fiatal értelmiségiek vetették fel 1989-ben. Az alapító szándék: a nemzet és a kereszténység számára elkötelezett fiatal értelmiség nevelése. Ezen szándék időszerűségét a politikai változások előszelei is igazolták. A valódi átalakuláshoz és az azt követő helyzet megszilárdításához a szakmai felkészültség mellett megújult gondolkodásmódú, elkötelezett keresztény értelmiségre van szükség. Valamennyi átalakulásban lévő társadalom kulcskérdése a fiatalok, különösen az értelmiség képzése. Ennek egyik leghatékonyabb módja a fiatalok kollégiumi nevelése.

A gondolat valóra váltását a rendszerváltozás során feloszlott szervezetek tulajdonának állami kezelésbe vétele tette lehetővé. A szükséges nagyméretű átalakítási és felújítási munkák befejezése után, 1991-ben nyílt meg a kollégium.

A kollégium arculatának kialakításában a vezetés természetesen épített a korábban létező hasonló célú és szellemiségű intézmények tapasztalataira. Azonban már az indulásnál tudatosan vállalta a másságot: a nyitottságot és a tudományköziséget preferálta, egy demokratikusan működő közösség megteremtését tűzte ki célul.

Természetesen mindezek alapja a krisztusi lelkiség. A vezetés szükségét érezte, hogy kollégiumunknak állandó lelkivezetője legyen, ezért — több rend megkeresése után — végül a jezsuita rendhez fordult, mely korábban több magas színvonalú oktatási intézményt működtetett. A rend támogatta kérésünket, P. Sajgó Szabolcs jezsuita atya vállalta a lelkivezetői feladatok ellátását.

A szakmai képzést és tudományköziséget a kollégium saját kurzusok szervezésével is erősíteni kívánja. Folyamatosan szervez filozófiai és teológiai kurzusokat, melyek mellett a diákok igényeit figyelembe véve évről évre változó témájú szemináriumokat is meghirdet.

A tudományköziséget a diákok felvételénél is szem előtt tartja a kollégium, ezért bármely budapesti egyetemről és főiskoláról fogad hallgatókat.

Diákjai látókörének szélesítése, tapasztalatai gazdagítása céljából ösztönzi a külföldi tanulmányutakon való részvételt; az Alapítvány lehetőség szerint anyagilag is segít ebben.

A Szent Ignác Kollégium diákjaitól az egyetemi átlagnál jobb tanulmányi eredményt, a társadalom szolgálatára való készséget, szociális érzékenységet, kezdeményezőkézséget vár el. Ezen szempontok szerint folynak a felvételi vizsgák is. A kollégium nagymértékben támogatója és ösztönzi a diákkezdeményezéseket. Ennek eredményeként működik olvasósarok, teaház, színházszervezés, zsolozsma, nyári tábor, közös kirándulások, sítúra, kollégiumi hétvégék.

A kollégium egyedi koedukáltságában is. Sokan kérdezték csodálkozva, hogyan lehet egy katolikus kollégium koedukált. Éppen azért vállalta a kollégium vezetése már az indulásnál a kétneműséget, mert katolikus kollégiumot indított. Egy Krisztusra hivatkozó felnőtt közösségnél ez természetes dolog. A fiúk és lányok együttes jelenléte teszi még élőbbé a közösséget és ad lehetőséget számos figyelmességre, teszi még otthonosabbá a légkört.

Három nevelő dolgozik a kollégiumban: a főállású igazgató, mellékállásban a lelki- és tanulmányi vezetők. Mindhárman a közösség idősebb tagjaiként, eltérő életkori és állapotbeli adottságaiknak megfelelően végzik munkájukat. A kollégiumnak 48 bentlakó és 24 bejáró diákja van. Ezt a létszámot egyrészt a fizikai feltételek, másrészt

tudatos döntés határozta meg. Ilyen létszám esetén még mindenkinek reális esélye van a többiek megismerésére, a közösség életébe való aktív bekapcsolódásra.

Edöcsény András

A Katolikus Egyetemisták és Főiskolások Egyesülete

A Katolikus Egyetemisták és Főiskolások Egyesületének létrejötté folyamatos fejlődés eredménye. Igen lényegesnek látszik, hogy az egyesület éppen Szegeden alakult meg. Négy tényezőt emelek ki, amelyeknek valószínűleg döntő szerepük volt az egyesület létrejöttében:

1. Az előző rendszer utolsó évtizedében Szegeden működő néhány *bázisközösség* mindenképpen közvetlen előzménynek látszik. Ezeknek a közösségeknek elsősorban a széles látókörét tartom fontosnak. Szinte általános volt a folyóirat-figyelés, a világ-egyházban történő események, az új teológiai írások ismerete, valamint a nyelvtudás. Mindezek háttérben pedig hangsúlyozottan a II. Vatikáni zsinat szellemisége és lelkesége állott.

2. Ezeknek a csoportoknak a vezetői egy idő után szükségét érezték, hogy a bővülő lehetőségeket maximálisan kihasználva, ne csupán elszigetelten, hanem összehangoltan működjenek tovább. Ekkor született a máig is fennálló havi összejövetel, a *CT (Coordination Team)*. Ez a találkozás azóta kommunikációs csatornává alakult.

Ezt a munkát megkönnyítette egy fokozatosan kialakuló regionális ifjúsági pasztorációs központ, a Katolikus Ifjúsági Iroda egyre bővülő irodai infrastruktúrája (telefon, fax, fénymásológép) is.

A fent említett szinódus résztvevői és a rendszeresen Szegedre járó külföldi vendégeink egyaránt fontosnak tartották a magyar katolikus ifjúság szervezett formában történő megjelenését a világban. Többek között a Nemzetközi Katolikus Diákszervezet, az IMCS/IYCS (International Movements of Catholic Students/Internacional ionung Catholic Students) vezetősége Szegeden tartotta Közép-Európával foglalkozó regionális megbeszélését, amelyen kifejezetten szorgalmazták magyar katolikus diák-szövetség(ek) létrejöttét.

3. Néhány évvel ezelőtt a város fiatal katolikus értelmisége fogott össze, hogy a kisközösségek új nemzedékét segítő, hosszabb távú pasztorációs tervet dolgozzon ki. Az előkészítő munka tanulmányi nappal, majd egy ifjúsági szinódussal indult. Ezekon többek között olyan kérdésekre keresték a választ a résztvevők, mint a fiatalok szerepe az egyházban, az egyház jelentősége a fiatalok számára, a kisközösségek és a területileg szervezett egyház kapcsolata, a főiskolai/egyetemi évek optimális kihasználása, valamint az egyház és a pluralista társadalom viszonya. Ezek mellett szó esett a katolikusoknak a civil szférában való megjelenési lehetőségeiről, valamint ennek konkrét megvalósításáról a főiskolai és egyetemi életben.

Ilyen előzmények után, 1990. december 15-én kb. 30 hallgató, 2 egyetemi oktató, valamint egy pap részvételével megalakult az egyesület, ahol elfogadták az alapszabály első változatát is. Érdemes idézni ebből az egyesület identitását meghatározó passzuzt:

II. Az egyesület céljai, feladatai, alapelvei:

1. Előmozdítja az evangelizációt az egyetemi, főiskolai hallgatók és középiskolás diákok körében.

2. Törekszik felébreszteni a fiatalokban a társadalom iránti felelősségtudatot és felkészíteni a társadalmi életben való részvételre a szegények, az elesettek iránti szolidaritás, a szabadság, a türelem és a nyitottság szellemében.

3. Segíti a katolikus fiatalok körében közösségek szerveződését és ezek munkáját.

4. Elősegíti, hogy a fiatalok bekapcsolódjanak a katolikus egyház nemzetközi életébe.

5. Az egyesület céljainak elérésében politikai pártoktól függetlenül működik.

Az első félév a közös tanulás és a *II. Tanulmányi Napok* szervezésének jegyében telt el. A másodízben megrendezett Tanulmányi Napok témája „Közép-Európa és a katolikus egyház” volt.

A következő tanév programjai még mindig jobbára Szegedhez kötődtek. A *III. Tanulmányi Napok* témáját nemzetközi szervezetünk (ahol időközben megfigyelői tagságot nyertünk) szokásos évi tanulmányi hetén gyűjtöttük be: „Kisebbségek és a katolikus egyház”. E téma sokszínűsége, ilyen megfogalmazásban újszerűsége miatt esélyes volt arra, hogy felkeltse az egyetemisták érdeklődését.

Az egyetemen *teológiai előadássorozatot* indítottunk, ahol rendszeresen közel száz résztvevő hallgatta vezető magyar teológusok előadásait. S ami lényeges, a hallgatóság fele általában nem a kisközösségekből került ki. Ekkor hirdettük meg először *teológiai pályázatunkat* is.

Kapcsolatainkat az egyházon belül is próbáltuk szorosabbra fűzni hasonló és más-sal foglalkozó intézményekkel egyaránt. Előbb-utóbb nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a magyar egyházban egyelőre senki sem viseli gondját központilag az egyetemista pasztorációnak, azaz nincs átgondolt katolikus értelmiségképző koncepció. Többek között ennek a felismerésnek hatására született az *Országos Katolikus Egyetemista Kerekasztal* (OKEK) gondolata. Létrehozását külföldi inspiráció — a német ifjúsági egyesületek csúcsszervének konferenciáján gyűjtött tapasztalatok — is segítette. Az első találkozó Szegeden volt, s ezen részt vett az ifjúsági pasztorációval foglalkozó mozgalmak, szervezetek, intézmények (KIM, HÁLO, OLI, Szent Ignác Kollégium) képviselői mellett a Püspöki Kar akkori ifjúsági referense, valamint az IMCS európai vezetője is. Az első találkozó hagyományt teremtett: Budapesten, majd Pécssett rendeztük a következőket. Másik hagyományteremtő rendezvény is volt ezen a nyáron. Ekkor rendeztük meg első ízben a fenti intézményekkel közösen az *Országos Katolikus Egyetemista Találkozót* (OKET). A szélesebb „közönség” számára létrehozott találkozó a természet értékei mellett évenként változó témát tűz zászlajára. Első évben a magyar egyház zsinati folyamata, idén pedig a kultúra és az egyház kapcsolata volt a központi téma. Igen eredményesnek látszanak az itteni csoportbeszélgetések, amelyek szellemi találkozásai lehetőségként szolgálnak.

Az idei tanévben szükség volt egyfajta koncepcióváltásra, súlypont-áthelyezésre munkánkban. A vezetőség egy része ugyanis külföldre ment ösztöndíjjal, más része pedig végzős volt az egyetemen. Mindez meghatározta lehetőségeinket. Elsősorban a szegedi aktivitás csökkent erőteljesen, hiszen ez rendszeresen nagy energiájú befektetést igényel. Ennek eredménye az lett, hogy az egyetemi előadássorozat látogatottsága alábbhagyott, a HÖK-be nem került képviselőnk, a kulturális titkársággal való kapcsolatunk is meglazult. Az egyesület vezetősége fontosnak és elérhető célnak tartotta, hogy fejlessze az *országos hálózatot*. Ennek megfelelően *helyi csoportok* alakultak először Budapesten, azután Debrecenben. Folyamatban van Pécssett és Szombathelyen is egy-egy csoport megalakulása. Legjelentősebbnek ezek közül a *budapesti csoport* vállalkozása látszik. Egy *egyetemista klubot* szeretnének működtetni a belvárosban. E csoport munkája egyébként ékes példája az egyházon belüli összefogásnak. A szervező munka nagy része a Szent Ignác Kollégiumban folyik, a megbeszéléseknek a budapesti egyetemi lelkész ad otthont, a klubhelyiség kialakításához pedig lényeges segítséget nyújtanak a kalocsai iskolánövérék. Az országos hálózat kialakítása mellett ebben a tanévben is aktív tevékenységet fejtettünk ki *nemzetközi szervezetiünkben*.

Országon belüli kapcsolataink mindenképpen sokrétűnek mondhatóak. Rendszeres résztvevők vagyunk az *Ifjúságpolitikai Államtitkárság* fórumain, és a titkárság több képviselőjét is vendégül láthattuk már. Figyelemmel kísértük a felsőoktatási törvényalkotást, részt vettünk ilyen irányú megbeszéléseken. Ökumenikus szellemben működünk együtt a többi történelmi egyház ifjúsági és diákszervezetével (RE-

FISZ, MEVISZ, KIE, MEKDSZ). Tagjai vagyunk a *Magyar Kulturális Kamara* frissen alakult szegedi önálló tagozatának, ami elsősorban kulturális jellegű rendezvények bonyolításában jelent majd elnököket. Szeretnénk a helyi csoportokat ösztönözni az egyetemi „közéletben” való részvétellel is.

Érdeemes néhány szót szentelni a jelenleg kb. 300 tagot számláló egyesület gazdálkodására. A bevételek a minimális tagdíjon kívül elsősorban a költségvetési támogatásból, valamint az egy-egy esemény kapcsán felmerülő egyéb pályázati lehetőségekből származnak. A felhasználás módját általában a támogató szerv jelöli meg, ennek keretein belül pedig a vezetőség dönt.

A jövőről szólva mindenképpen el kell mondani, hogy az egyesület munkájának folytatásához új munkamódszere van szükség. Az eddig háromtagú vezetőséget őszi választmányi ülésünkön szeretnénk kibővíteni a helyi csoportok vezetőivel, valamint az országon belüli, a külföldi és a kulturális kapcsolatok felelősével. A szubszidiaritás elvének figyelembevételével fokozott autonómiát szeretnénk biztosítani a helyi csoportoknak (akár önálló jogi személyiséget is). Ez a fajta munkamegosztás ad reményt egyebek mellett a szegedi csoport „újjáéledésére” is.

A szervezet életének első aktív periódusa befejeződött. Kialakultak azok az egyházon belüli és kívüli keretek, ahol érzésünk szerint szükség van tevékenységünkre. A következő periódus valószínűleg kevésbé lesz látványos, mégis éppen ez dönti majd el, hogy mennyire tölthetők meg tartalommal ezek a lehetőségek. Talán sok múlik azon is, hogyan tudjuk biztosítani az utánpótlást, hogyan sikerül az első nagyobb örségváltás. Ennek érdekében komoly képzési programokat tervezünk középiskolásoknak és egyetemistáknak egyaránt. A szaktudás mellett fontos ismeretkörnek tartjuk a zsinat, valamint az egyház szociális tanításában való jártasságot, az alapvető teológiai műveltséget, a közéletben való részvétel keresztény kritériumainak ismeretét. Röviden szólva, szeretnénk hozzájárulni egy katolikus értelmiségi réteg kialakításához. Emellett szeretnénk továbbra is szolgáltatásokat nyújtani a katolikus egyetemisták számára (Tanulmányi Napok, teológiai pályázat, OKET), végül pedig a felőktatásban tanulók között továbbra is elősegíteni az evangelizációt.

Bán Sándor

A Barankovics Alapítvány

Az evangéliumi értékek közvetítésére vállalkozó közéleti tevékenység során különösen érezhető, hogy társadalmunk vallási, világnézeti és politikai műveltsége nagyon egyenetlen. A jelenség az elmúlt 40 év egyházellenes közszelleme és a hatalmi eszközökkel terjesztett kommunista ideológia befolyása után nem meglepő. A keresztény értékek közéleti vonatkozásainak értelmezése azonban sohasem volt könnyű feladat.

Barankovics István (1906–1974) európai műveltségű katolikus közíró és széles látókörű politikus, a katolikus szellemi ellenállás egyik kiemelkedő személyisége volt.

Barankovics István — mint a *Demokrata Néppárt* főtitkára — 1948-ban meghirdette a Világnézeti Akadémia beindítását. Még emigrációjában is (1949–1974) foglalkoztatta a pártpolitikán felülemelkedő szellemi összefogás gondolata: „...az emigrációban élő magyar tudósok, írók, költők, publicisták, újságírók és más — a szónak tágabb értelmében vett közéleti emberek” összefogásának gondolatáról levelezett.

Ebben a szellemben, ennek megvalósítására alakult meg 1990-ben a *Barankovics Alapítvány*, azon belül a *Barankovics Akadémia* és könyvkiadói program, természetesen a megváltozott körülmények figyelembevételével. Ma már közel 100 hétvégi tanfolyam, több akadémiai rendezvény és számos kiadott könyv érzékelteti, hogy az Alapítvány eredményesen működik kuratóriumának, ügyvezető igazgatójának és tanulmányi vezetőinek irányításával.

Tevékenységének súlypontja a közéleti kultúra megalapozása, elmélyítése. A hétvégi, részben bentlakásos tanfolyamok kezdeti szakaszában az általános politikai, történelmi, társadalmi és gazdasági ismeretek iránt mutatkozott elsősorban érdeklődés, főként a közép- és idősebb nemzedék részéről. Az előadók a társadalom demokratikus értékrendjéről, a jogállamiság feltételeiről, az egyház társadalmi tanításáról, az ország helyzetét meghatározó hatalmi erők működéséről nyújtottak megalapozott ismereteket. Az oktatást szemináriumi munkával és forrásmunkák felkinálásával támasztották alá. Az érdeklődés azonban mindinkább a konkrét gazdasági jelenségek és társadalmi kérdések, a mezőgazdasági, a kisipari, a kisvállalkozói réteg időszzerű gondjai felé fordult. Emellett a BIA programjában külön hangsúllyal szerepel a foglalkozás a fiatal nemzedékkel, de nem hiányoznak a szakszervezeti, munkajogi ismereteket közvetítő tanfolyamok sem.

Az oktatás alapszemléletét természetesen átszövi a keresztény értékekhez való igazodás. Ennek legfontosabb biztosítója az előadói gárda megválasztása. A referensek egyetemek, minisztériumok, tudományos intézmények és intézetek felkért elméleti és gyakorlati szakemberei közül kerülnek ki. A tapasztalat többek között azt mutatja, hogy az iskolák 1948-ban végrehajtott államosítása után visszaadott 8 gimnázium eredményes munkát végzett. Ideszámítva a néhány idősebb referenst, számos színvonalas keresztény kötődésű, fiatal katolikus és protestáns előadó került ki a megmaradt gimnáziumokból. Nem jelentéktelen az a segítség sem, amit külföldi magyar szakemberek nyújtanak, például a bécsi Magyar Katolikus Egyházzociológiai Intézet kezdeményezésére alapított Pannon Szabadegyetem előadóinak és több nyugati neves magyar személyiségnek a közreműködésével. Több mint 40 azoknak a világi és egyházi egyetemi felkészültségű hazai és külföldi előadóknak a száma, akik eddig közreműködtek a hétvégi tanfolyamok és akadémiai rendezvények programjában.

A szemináriumok munkáját támogatja az Alapítvány kiadói programja. A Barankovics Alapítvány támogatásával jelent meg például Mészáros István *Kimaradt tananyag — a diktatúra és az egyház (1945–1956)* című könyve a kommunista hatalomátvételnek és az iskolák államosításának a történetéről, a Márton Áron Kiadó gondozásában.

Az Alapítvány fővárosi és vidéki rendezvényei programjának megvalósításában együttműködik hozzá közel álló szervezetekkel és intézményekkel, illetve támogatja azok tevékenységét lehetőségeihez mérten.

Partner többek között az Apor Vilmos Népfőiskola (Győr), a KÉSZ több vidéki szervezete, a Pannon Szabadegyetem (Pécs), a Kolping (Gyöngyös), a szombathelyi Katolikus Továbbképző Intézet, a Regnum Marianum közösség, a Justitia et Pax pécsi bizottsága, a Katolikus Társadalomtudományi Akadémia (Budapest) és a KDNP Protestáns Szellemi Műhelye (Budapest). A közös rendezvények mindannyiszor találkozó voltak a katolikus és protestáns értelmiségiek egy-egy csoportjának is.

Mindez aligha lenne lehetséges hatékony támogatás nélkül. A széles körű munkát, annak személyi és tárgyi feltételeit a nem jelentéktelen hazai adományozókon kívül elsősorban a német Konrad Adenauer Alapítvány szerződéses alapon nyugvó támogatása teszi lehetővé.

Kovács K. Zoltán

A Katolikus Társadalomtudományi Akadémia (KATTA)

Nem lehet tudni, hol kezdődött. Az előzmények között megtalálhatók a 70-es évek önképzőköröi, amelyek egyszerre szolgálták a keresztény társadalomtudományi gondolkodás megteremtését és a hívő szakemberek vallásos és társadalomtudósi identitását. A gyökerek visszavezetnek egy-egy regnumi kisközösséghez, a 80-as évek má-

sodik felében a végző levelező teológusoknak tartott leányfalui és pannonhalmi lelki gyakorlatokhoz. És előzményei közé tartoznak a Katolikus Nyári Egyetemek Győrött, majd Kiskunhalason. Mindezek után a KATTA 1989-ben az Országos Lelkipásztori Intézettel együtt született meg, a Magyar Katolikus Püspöki Kar által az OLI-nak a katolikus felnőttnevelés megkezdésére adott megbízás alapján.

1989 tavaszán az Európai Katolikus Felnőttnevelési Társaság (FEECA) Magyarországon, Leányfalun tartott konferenciát. Ennek vitái figyelmeztettek arra, hogy a keresztény felnőttnevelés nem merül ki a felnőtt-katekézisben. Sokkal átfogóbb annál. A Társaság három területen végzi munkáját. Az első a hitbeli, a vallási, a teológiai nevelés. A második a családi életre, a gyermeknevelésre és az ezekkel kapcsolatos problémákra való felkészítés. A harmadik az élet nyilvános részére, a hivatásra, a szociális elkötelezettségre, a közéleti szerepvállalásra való nevelés. E terület ezidáig fehér foltnak volt mondható. Ennek folyamatos kialakítására vállalkozott a KATTA.

A kommunista ideológia a vallást csupán magánügynek akarta elfogadni. Így sem szerette. A nyilvánosságot és a társadalmi szerepet — és intézményeket — igénylő vallást üldözte. A 40 év vallásüldözése mindenekelőtt a látható, a magánéleten túl is megnyilvánuló vallás üldözését jelentette. Megtizedelődött a keresztény értelmiség. A totális állam felszámolta a vallási szervezeteket, intézményeket. Akkoriban a társadalmi rend megdöntésére irányuló tevékenységnek minősült, ha valaki vallásos munkaerőkről, hitre épülő közösségekről, a társadalom keresztény elvek szerinti jobbításáról szólt vagy írt. A kádárizmus talán semmitől sem félt annyira, mint a nyilvános életről és a társadalom rendjéről autonóm módon gondolkodó (és alkalmasint cselekvő) kereszténységtől. (S azt sem kell titkolni, hogy ezt a félelmet át tudta örökíteni a kommunizmust túlélő nemzedék egyes csoportjaira.)

A világi dolgokat illető tudatos keresztény állásfoglalás hívő és egyházi oldalról sem volt ellentmondásmentes. Századunk gazdag hitvalló keresztényekben. A magyar katolicizmus erkölcsi tökéjét nagyon sokan gyarapították munkahelyi és egyéb nyilvános helytállással, a hitükért kapott büntetések, az állásvesztés, a kitelepítés, a börtön elviselésével. Ám az ellenállásban erősebbeknek bizonyultunk, mint a kezdeményezésekben. Az üldözöttség a világi hívek önálló felelősségvállalását az egyházon belül talán ösztönözte. A „világban”, azaz a vallásellenes kommunista rendszerben azonban nem. A diszkrimináció sok hívőt belső emigrációra készítetett. A kudarcok és a folyamatos hátrányok elviselése rengeteg energiát emésztett fel. Az elmúlt rendszert — nemcsak elveit, nemcsak erkölcsstelenségeit, hanem egész mindennapi valóságát — sokan, talán a legtöbben „rossznak”, „ellenségesnek” ítélték és csak annyira voltak hajlandók részt venni abban, amennyire az a megélhetéshez elkerülhetetlen volt. Ezzel maguk is hozzájárultak ahhoz, hogy a vallás a magánéletbe szorult.

A nyolcvanas évek vége s még inkább a rendszerváltás új utakat nyitott. Egyre több keresztény ébred társadalmi felelőségének tudatára. És a közéletben korábban szereplők közül egyesek most találnak vissza a kereszténységhez. Mindkét típus számára tisztázandó: Mi a hívő ember feladata a világban? Mit tanít a kereszténység gazdagságról, társadalomról, politikáról? Lehet-e egyáltalán a világtól elfordulva Jézus nyomában járni? A másokért való felelőség mit követel azoktól, akik nem felső vezetőként döntenek emberek sorsáról? S amikor a kereszténység társadalmi kérdéséről van szó, meddig terjed a papok és meddig a világiak illetékessége? Persze mindezek nem pusztán elvont és absztrakt kérdések és elvek! Értelmezésükhöz és a rájuk adott válaszhoz elkerülhetetlen a mai magyar társadalom dolgaival való szembenézés. Ezt kínálja a KATTA. Az elveket is és a gyakorlati értelmezést is. Az elvek: társadalomtudomány, keresztény kultúra, erkölcssteológia, egyháztan. (Az *egyház társadalmi tanítása* című dokumentumgyűjteményt, a KATTA kurzusainak egyik jelentős eszmei alapját nemrégien jelentette meg a Szent István Társulat.) A KATTA munkájában a „gyakorlat” öt nagy területet jelent. Az első: a hazai problémákkal való szem-

benézés avatott szakemberek segítségével — a munkanélküliségtől az ifjúság helyzetén át a cigánykérdésig. A második: a pedagógusi munka, a történelem- és az irodalomtanítás újragondolása. A harmadik: a tömegkommunikáció keresztény használatának (sőt, művelésének) elsajátítása. A negyedik: a szociális gondozás praxisa. Végül az ötödik: az egyházközségi munkatárs feladatkörének elsajátítása.

A kezdeti 35-40 fő helyett az 1992–93. tanévben majdnem 300 hallgatója volt a KATTÁ-nak. Ebben az évben egy vidéki és egy erdélyi tagozat is indult. Tekintettel az eredeti célkitűzésre, a közéleti szerepvállalásra, a hallgatók zöme diplomás. Van közöttük tanár és igazgató, mérnök és orvos, végzős egyetemi hallgató és — mind kormánypárti, mind ellenzéki — aktív politikus. Minden harmadik-negyedik hallgató levelező teológiát végez, vagy végzett. A szociális munka tanulása, a diplománál a tevékeny elköteleződés fontosabb. Az egyházközségi munkatársi kurzusra pedig egyenesen a bejutás feltétele a megelőző és eredményes egyházközségi tevékenység.

A KATTA egyszerre felnőttoktatási és katolikus értelmiségi műhely. Anyagi létét nem állami és nem egyházi támogatás biztosítja, hanem bel- és külföldi alapítványok. De ennél is fontosabb a résztvevők segítése. Ez az öntevékeny jelleg az egyik magyarázata annak, hogy a KATTA nem válik személytelen iskolává, hanem a keresztény felnőttnevelés állandóan alakuló központja marad. Ugyanennek még egy biztosítéka van. Az első kétéves tagozat hallgatói a két év leteltével nem akartak végleg búcsút mondani neki, hanem megalakították a KATTA Baráti Körét. Évente négyszer találkoznak a KATTA „öregdiákjai”, hogy 2-3 vitaindító előadást meghallhassanak.

Tomka Miklós

A leányfalui lelkigyakorlatos ház

A ház szeptember elején ünnepelte működésének tizedik évfordulóját. Ez idő alatt közel 800 lelkigyakorlatos csoportot fogadott.

A tíz év alatt 27 ezernél jóval többen jártak itt. Mennyi volt ebből értelmiségi? Megbízható becslés szerint — beszámítva a többször is megjelenteket — legalább 8.000 értelmiségi hagyta el házunkat komoly lelki-apostoli felkészültséggel.

Tervünk az, hogy több, kifejezetten értelmiségi csoportot szervezünk. Elsősorban pedagógusok, de orvosok, jogászok, közgazdászok (és természetesen papok) számára is.

Bár a Szent Ignác-i lelkigyakorlat 30 napig tart, a módszer maga a 3-6 napos lelkigyakorlatban is érvényesíthető. Ez a módszer kiváltképpen ma időszerű, amikor a személyes döntésen alapuló vallásosságra van égető szükség.

A lelkigyakorlat azonban — hagyományos jezsuita kifejezéssel „schola affectuum”, az érzelmek iskolája is. Miként a lelkigyakorlatos szellemmel oly rokon Jézus Szíve-tisztelet sem, ez sem jelent érzélgős vallásosságra való nevelést. Az ösztönös, önző érzelmeken, a szenvedélyeken úrrá kell lennie a hittől megvilágosított észnek és a kegyelemmel megerősített akaratnak.

Természetesen más lelkigyakorlatos módszerek is érvényesülnek e házban: ferencces, domonkos, bencés stb. atyák szintén tartanak lelkigyakorlatokat.

Hevenes János

A szombathelyi Katolikus Továbbképző Intézet

Hivatalosan 1992. november 11-én nyílt meg a Katolikus Továbbképző Intézet Szombathelyen. Bár a szombathelyi egyházmegye intézménye, mégis lehetőséget kíván nyújtani regionális, országos és határainkon túli programok szervezéséhez is. Programjait részben maga az intézet (vagy más intézményekkel együtt közösen) szervezi,

részen pedig lehetőséget ad másoknak, hogy az intézet profiljába beleillő programjait itt tartsák meg.

„Az Intézet célja, hogy a II. Vatikáni zsinat határozata szellemében a maga területén és eszközeivel — iskolarendszeren kívüli képzéssel — működjen közre abban, hogy a mai magyar társadalom tagjai a katolikus tanításokat, a keresztény kultúrát és erkölcsöt minél szélesebb körben megismerjék. Járuljon hozzá a keresztény szellemiségű közéleti célok megvalósításához, a keresztény értelmiség képzéséhez és továbbképzéséhez.” (Alapítólevél)

Az intézet tevékenységének mottójaként vallja: *A képzés nem egyesek kiváltsága, hanem mindenkinek joga és kötelessége.*” (II. János Pál pápa: *Christifideles laici* 63.)

Eddigi programjainkban volt szó a nemzetgazdaság fejlődéséről és az életszínvonalról, a nemzetiségi kérdésről a Duna-medencében, az európai kultúra egységéről és sokféleségéről, keresztény politikáról, arról, hogy hatékonyan képviseli-e a KDNP az evangéliumi etikát a közéletben, az oktatás aktuális kérdéseiről a katolikus egyház szemszögéből, egy katolikus gimnázium alapításával kapcsolatos tapasztalatokról, a Biblia Istenéről.

Segíteni kíván különböző élethelyzetekben. Ezért indította el a posztgraduális mentálhigiénés szakosító képzést közösen a HID Családsegítő Központtal és a Testnevelési Egyetemmel. Nemegyszer tartott képzési programot orvosok, lelkipásztorok és ápolószemélyzet számára a haldoklókkal való foglalkozásról. A Katolikus Továbbképző Intézet különböző programjain közel hatezren vettek részt.

Az intézet bentlakásos programokra rendezkedett be. Képes étkezést és szállást biztosítani 60 fő részére. A résztvevőknek rendelkezésére áll egy 200 és egy 80 fős előadóterem, négy szemináriumszoba (20-35 fő részére), tolmácsberendezés, könyvtár, olvasóterem és kápolna.

Az intézet további célkitűzése, hogy az értelmiségi képzés fenti formái mellett megvalósítsa a kimondottan vallási jellegű programjait is: a teológiai képzést világiak számára, az ifjúsági vezetőképzést, a Karitászmunkatársak képzését, a lelkigyakorlatokat.

Tervezi, hogy jövőre a család éve keretében olyan jellegű rendezvényeket tart, amelyek a családokat érintő égető problémákat dolgozzák fel, illetve azokat segítenek megoldani.

Horváth József

A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége

A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége jogi szemlélet szerint törvényesen megalakult és bejegyzett, országos társadalmi szervezet. Az alakuló közgyűlés 1989. jan. 30-án mondta ki az egyesület megalakulását, amely egy év leforgása során részben szövetségi, részben mozgalmi jelleget is öltött. Alapszabályszerű munkája és evangelizációs célkitűzése ugyanis megvalósulhat helyi szervezetek és ugyanazon érdeklődésű vagy foglalkozású emberek munkacsoportjainak egységes közösségei által. Jelenleg 26 vidéki szervezetünk és 12 országos jellegű munkaközösségünk van.

A KÉSZ előtörténete tele van fiaszkókkal és gáncsokkal. Az alapító elnök ugyanis különböző közösgyalakítási lehetőségekkel kísérletezett már a 80-as évek első felében. Először a székesfehérvári egyházmegyében (lelkigyakorlatos és pihenő ház művészeknek és íróknak, kiállítások és összejövetelek szervezése, stb.) Szakos Gyula püspök segítségével, majd az Adalbertinum megépítésével (a mostani Szent Lukács Céh művészei és írói kiállításainak, összejöveteleinek szervezésével, egyházi célcsoportok kialakításával stb.). Ezeket a kísérleteket rendszerint elutasítások, házkutatás és „egyházügyi” fenyítések kísérték. Végül a rendszerváltás kibontakozásakor megnyílt az egyházi és világi szervezeteknek és mozgalmaknak a szabad útja. Jórészt néhány vezető személyiség értetlenségén és tájékozatlanságán múltott, hogy a KÉSZ

nem mint kifejezetten egyházi, hanem mint társadalmi (világi) szervezet lépett a nyilvánosság elé, az értelmiségi réteg önszerveződésének eredményeként, ugyanakkor vallási, erkölcsi, kulturális (tudományos és művészeti) célkitűzésekkel, amelyeket az egyetemes keresztény evangelizációs törekvések tartanak össze.

A Szövetség célkitűzése ugyanis: a keresztény világiak tanúságtételének tudatos („elkötelezett”) vállalása: a tanúságtevő lelkiség egyéni kimunkálása, a keresztény értékek és igazságok védelme és terjesztése az élet minden területén (spiritualitás, tudomány, irodalom, művészet, erkölcs és jog, orvos-egészségügy, család és iskola, karitatív és szociális munka stb.), ahogy az alakulás idején megjelent *Christifideles laici* tárgyalja és ajánlja. Ezt a tanúságtételt szolgálja eszközszerűen a sajtó (JEL és ARANYÁG folyóiratok felnőtteknek és gyermekeknek), a könyvkiadás, az információ, a kiállítások, az előadások és vitaestek megrendezése, iskolák vállalása, karitatív intézmények alapítása, alapítványok létrehozása stb.). A bajai szervezet iskolák fenntartását szorgalmazza (a még nem létező középiskolát is), a debreceni szervezet lelki gyakorlatos házat épít a Székelyföldön, a szegedi az ottani kulturális élet jelentős mozgatója, a győri a dunántúli kulturális élet egyik centruma, a zalaegerszegi a Mindszenty-alapítvány záloga stb.

A KÉSZ tagja lehet minden hívő keresztény, aki hitével és életével tudatosan vállalja a krisztusi tanúságtétel evangéliumi parancsát. Nem szükséges tehát a tagsághoz a felsőfokú végzettség (diploma), kell azonban az *értelmes és értékes* életvitel és munka vállalása. (A keresztény teológia szerint az imádság is *tett*, ugyanígy a *szenvedés* is! Ezért, aki semmi mást nem tud tenni, „csak” imádkozni vagy szenvedését felajánlani krisztusi tanúságtételként, az is tagja lehet a KÉSZ-nek.) A létminimum alatt élő tagoknak nincs tagdíjfizetési kötelezettsége, illetve tetszés szerint járulnak hozzá a KÉSZ anyagi fenntartásához. Aki pedig egyelőre nem meri vagy nem akarja vállalni a tudatos tanúságtétel feladatát, tartozhat a KÉSZ szimpatizáns köréhez, esetleg „pártoló tagként”.

A KÉSZ az ország egész területén együtt akar működni az egyházközségekkel, a lelkészekkel és püspökökkel, és minden olyan mozgalommal és szervezettel, amely a nemzeti és keresztény értékeket becsüli. A KÉSZ részt akar venni a közélet és a társadalom megújításában, de távol tartja magát a párthatalmi törekvésektől. A KÉSZ önközményesen nyitott szervezet, tehát szívesen fogadja minden keresztény hívő jelentkezését, aki vállalni tudja Krisztus egyetemes, kötelező parancsát: „Tegyetek rólam tanúságot...”

Csanád Béla

A Magyar Piarista Diákszövetség

„Én társaságot kívánok helyette...”
(*Madách*)

A 80-as évek végére kínzóvá váló erkölcsi-politikai-gazdasági válság nemcsak a politikai elkötelezettséggel bíró, a jobbító szándékot aktív közéleti szerepléssel párosítani képes vagy akaró egyéneket tömörítette valamiféle, többé-kevésbé szabatos programmal, tevékenységi céllal induló társasággá (párttá); feltört a vágy olyan közösségek után is, melyek stabilitásukkal, melegségükkel s az összetartozás szerepelteljes légkörének ígéretével tagjaiknak az élet harcaiban biztonságot és bátorítást kínálnak.

Ne csodálkozzunk, hogy igen sokan (s nemcsak a megfáradt idősök s a társadalmi küzdelmekre úgymond alkalmatlanok) talán a legegyszerűbb, mégis a legtermészetesebb formáját találták meg (vagy vélték megtalálni) összetartozásuk kifejezésére: visszanyúlni neveltetésük színteréhez, az alma materhez, mely, mint a szocializáció talán legdöntőbb tényezője, az egyén értékrendjére és érzelmvilágára a legjobban

hat(ott). Az ilyen indíttatású diákszervezetek között jelentős számban vannak a katolikus (s azon belül a szerzetesi) iskolák öregdiákjai által létrehozott egyesületek, melyek szerepe az átalakulás idején azonnal fel is értékelődött.

Az egyesületi élet általában itt is jogi személyiséggel rendelkező, azaz hivatalosan bejegyzett országos jellegű egyesületek keretén belül folyik, melyek rendelkeznek alapszabállyal, szervezeti és működési szabályzattal, pénzkezelési utasítással s elengedhetetlenül szükséges hasonló adminisztrációs kellékekkel. A Magyar Piarista Diákszövetség a legnépesebb ilyen testület, céljai elérése érdekében többretegű tevékenységet fejt ki. Az évente 8-10 alkalommal sorra kerülő összejövetelek magját olyan előadások képezik, melyek keresztény szempontból világítanak meg egy-egy, többnyire társadalmilag is aktuális témát (a gazdasági-pénzügyi élet erkölcstana; hivatás, érvényesülés, családi élet, népszaporulat, születésszabályozás), de vannak például természettudományos vagy mezőgazdasági témájú előadások éppúgy, mint az iskolai emlékeket és a nagy tanáregyeniségeket felidéző megemlékezések. Immár hagyományosnak mondható a közös nagybőjti rekollekció s a rend egykori illetőleg újrainduló iskoláinak a helyszínén (Vácott, Szegeden és Tatán) rendezett egész napos évadzáró kirándulás. Ilyenkor, a veszprémiek által meghatározott hűséggel évről évre rendezett Kalazanci-megemlékezéseken vagy a kecskeméti család összejövetelein érezhető igazán a piarista család melege. Kiemelkedő esemény volt a diákszövetség részvétele a rend Kárpát-medencében (az akkori Magyarországon) való megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából rendezett podolini zárandoklaton, hiszen a szlovák és a lengyel (rend)társakkal, a rend generálisával és a kolozsvári öregdiákok képviselőivel együtt mondott közös ima, a közös mise s az ez alkalommal felállított latin nyelvű emléktábla — híven a piarista hagyományokhoz — a nemzetek megbékélését is szolgálta. De emléktábla került a Duna-parti kápolna lépcsőházába és Teleki Pál halálának 50 éves évfordulóján a budapesti rendházba is. A diákszövetség azóta minden évben a Teleki Pál Emlékérem adományozásával fejezi ki háláját az áldozatos szerepet vállaló kiemelkedő közéleti személyiségeknek. A kiemelkedő piarista diákok és tanárok életművének, a rend oktatási hagyományának a bemutatására s a mai nemzedék előtti megismertetésére különböző pályázatok kerülnek kiírásra, melyeken a jelenlegi „állami” utódgimnáziumok tanulói is részt vehetnek. Megvan a lehetőség, hogy a szegényebb diákok szerény anyagi támogatásban részesüljenek. Ezekhez a forrást a tagdíjak, a Piarista Alapítványba befizetett összegek s újabban a társadalmi szervezetek által igényelhető állami alapok adják. Jut energia az idős és beteg diáktársak felkeresésére és gyógykezelésük segítésére s a részvétnyilvánítások gyakori elküldését jelentő szomorú kötelesség teljesítésére.

Jóval több s főleg hatékonyabb munka, a „hivatalos egyház” munkájába való aktívabb részvétel nemigen várható el ezektől a szervezetektől, hiszen tagjaik számára a hivatásuk megélésében és a köznapi gondok leküzdésében e szervezetek „csak” katalizátorként jöhetnek számításba. Különben is oktalanság lenne az idealizmus vagy a konzervatív voluntarizmus hibájába esve e szervezetek gyengeségeit s működésük nehézségeit elhallgatni. Hiszen, mint minden emberek alkotta társaság, ezek is esendő, rosszra hajlamos, ugyanakkor jóra vágyó, a megújulás reményével teli, de önálló — tanáraik által annak idején nagyra is tisztelt — személyiséggel rendelkező tagokból állnak, akiknek nemcsak a hazafiságról, a magyarságról, a pártok programjairól, a privatizáció gyors vagy lassú voltáról lehet eltérő véleményük, de az egyesületük hivatalos céljai közé sorolható témák némelyikéről is (a hitoktatás kötelező v. fakultatív volta, az egyházi ingatlanok ügye stb.). Bizony, az „azonos neveltetésük” körében is van türelmetlenség és generációs ellentét. Itt is kísért a szeparatizmus.

Nehéz harmóniába hozni a különböző motivációjú elképzeléseket, s a világi intézmény szegényes eszközeivel vigaszt adni a keserű (s szó szerint: fájdalmas) élettapasztalat következtében mozdíthatatlanná merevedett lelkeknek. Nehezen tudatosul, hogy a teljes társadalmi átalakulási folyamatnak még csak a minősítése is nem

diákszövetségi feladat, következésképp, hogy e szervezetek akkor szolgálják legjobban a közérdeket, ha azt a rész-feladatot látják el kifogástalanul, amire szerveződtek. Mily sok vita és keserű megtapasztalás vezette a bencés öregdiákokat annak elfogadásához, hogy a rend nem tud (és nem is akar) indítani olyan és annyi iskolát, mint „egykor” volt, s a renddel szemben táplált „érted haragszom” indíttatású elégedetlenségüket félretéve maguk kezdtek bencés szellemű iskola alapításába, türelemmel vállalva a nehézségeket s az esetleges távoli újrakezdés kockázatát.

Hitünk szerint mindenkori hivatásunk megélésében és újraértelmezésében a szűkebb és tágabb keresztény közösség erőt és buzdítást ad, nem utolsósorban a Szentírás tanításának segítségül hívásával. Így a hivatalos állami közigazgatási aktussal bejegyzett magyar keresztény szervezetek tiszteletbeli mennyei fővédnöküknek tekinthetik *Szent Pált*, s Magna Chartájuknak választhatják mondjuk az első korintusi levél első három fejezetét, de biztos vezérfonalat jelenthet a filippieknek írt intelme is: *Ha ér valamit a Krisztusban adott buzdítás, a szeretetből fakadó intelem, a lelki közösség, a bensőség és együttérzés, akkor tegyetek teljessé örömet azzal, hogy egyetértetek, ugyanúgy szerettek és közös lelkesedéssel ugyanarra törekedtek. Semmit se tegyetek vetélkedésből vagy hiú dicsőségvágyból. Inkább mindenki alázatosan a másikat tartsa magánál kiválóbbnak.*

Szende Ákos

A Zsinati Kör

A Zsinati Kör 1990 óta működik. Bár elődje nem volt, előzményei igen. Annak tekinthető a teológiát levelezőn végzők baráti köre, a Vigilia-kör és a Katolikus Koordinációs Tanács, amelynek tagjai közül többen szerepelnek ebben a körben is. Létrejöttének legfőbb elvi mozgatója a II. Vatikáni Zsinatnak a világiak feladatairól szóló üzenete, valamint az a tény, hogy a zsinat még a nyolcvanas évek végére sem jutott el igazából Magyarországra. Az aktuális mozgatók között ott szerepelt a püspökkari titkárság akkori vezetőjének nekünk címzett segítségkérése, a meginduló és a tervezett egyházmegyei zsinatok szakmai segítségének vágya, a közéletben részt venni kívánó katolikusok iránti felelősségérzet. Észre kellett vennünk, hogy a katolikus értelmiségnek egy nagy része nem találta meg helyét az akkortájt szerveződő katolikus és keresztény egyesületekben és társaságokban. Végül a fontos mozgatók egyike volt és maradt a katolikus-katolikus párbeszéd.

A Zsinati Kör nem egyházmegyei zsinati szerv, még csak nem is bejegyzett egyesület; ilyen értelemben még alig intézményesült szerveződés. Azzal a céllal gondolkodunk, vitatkozunk és munkálkodunk, hogy segítsük egyházunk megújulását a II. Vatikáni zsinat szellemében.

Ez a társaság 1991-ben és 1992-ben három ízben, három témakörben hozta nyilvánosságra *véleményét*: a nyolcvanas évekig üldözött vagy hátrányt szenvedő világi keresztények ügyében, a katolikus egyház és a médiák kapcsolatát illetően, valamint az augusztusi Csurka-írást követően a közéletben nyíltan megjelenő gyűlölet, a kirekesztés és a megfélemlítés ellen. A Zsinati Körben folyó műhelymunka keretében sor került tucatnyi elképzelés és írásmű megvitatására és néhány dolgozat elkészítésére. Ez utóbbiak között a három legjelentősebb egyházunk gazdálkodásával, az egyházmegyei és egyházközségi zsinatokkal, valamint a katolikus világiak helyzetével foglalkozott. Saját rendezvénye volt a két zsinati nap a városmajori kistemplomban, az első a civilek a zsinatért, a második a párbeszéd jegyében zajlott le, másfél száz-kétszáz résztvevővel. A harmadikat 1993 novemberében tervezzük A lelkiismeret szabadsága, társadalmi felelőssége, ízlése és etikája a politikai küzdelmekben címmel.

Időközben egyre többen jelezték, hogy a Zsinati Kör állandó, munkálkodó tagjai szeretnének lenni. Belőlük formáljuk kísérletképpen ez év novemberétől a Zsinati

Kör Klubot, amely egyszerre lehet fórum és műhely, a tájékozódás, a felelősségvállalás és a barátkozás hiteles helye.

Kamarás István

A pécsi Keresztény Értelmiségi Műhely

A pécsi Keresztény Értelmiségi Műhely 1989 nyarán alakult, mert érdekesnek és reménytelinek látszott létrehozni egy olyan műhelyt, amely (ökumenikus) keresztény, amely sajátos élet- és gondolkodásmódot jelent, amely nemcsak a magánszférában érvényesül morális tanításként, hanem az emberi élet minden más területén.

Nem csak önmagunkért vagyunk felelősek, hanem felebarátainkért is; amely felelősség mások felelősségéhez képest sokkal kevésbé hárítható el azon sajátos tudás következtében, amellyel a társadalom más rétegeihez és csoportjaihoz képest az értelmiségi rendelkezik.

E szervezet laikus, mert nem kívánja magát semmilyen egyházi intézmény alá rendelni;

Nem politizáló abban az értelemben, hogy nem kívánja magát semmiféle politikai szerveződés alá sem rendelni, noha egy másik értelemben a politikamentesség szinte alig megvalósítható igény.

E műhely eredményorientált, mert értelmét nem egyszerűen léteben kívánja látni, hanem tevékenységének mások számára is hozzáférhető, felmutatható intellektuális eredményeiben;

ezen kívül nyitott, mert bárkit papokat és világiakat, pécsieket és nem pécsieket egyaránt szívesen lát.

A Műhely ezen alapító nyilatkozatának megtétele óta több-kevesebb rendszerességgel működik. Végeredményben tevékenysége az eredeti szándékokkal részben ellentétesen évente átlagosan két konferencia rendezésében nyilvánul meg a következő témákban:

- a keresztény társadalmi tanítás;
- a keresztény műveltségműhely (1989);
- kereszténység és közélet (1990);
- keresztények a mai magyar társadalomban;
- egyház és gazdaság (1991); a másság a mai Magyarországon: keresztény alternatívák (1992).

A Műhely három konferenciájának anyagát a Vigilia Kiadóval közösen jelentette meg *Keresztény Szemmel* sorozatcím alatt.

Bukta Csaba

A keresztény értelmiség szerepéről

II. János Pál pápa emlékezetes magyarországi látogatásakor találkozott a tudomány és a művészet képviselőivel is. Ha megfigyeljük a Szentatya útjainak „szokásos” programpontjait, láthatjuk, hogy a meghatározott vallási és társadalmi csoportokkal szervezett találkozások közé többnyire beiktatják az értelmiség vezető képviselőivel történő párbeszédet is. Ilyenkor nemcsak gyakorló katolikusok kapnak meghívást, hanem különböző vallású, felfogású, világnézetű értelmiségiek is. Ahogyan a II. Vatikáni zsinat is külön üzenettel fordult a tudomány és a kultúra képviselőihez, úgy a Szentatya is ezt teszi. Arra szólítja fel őket — s velük minden jóakarátú embert —, hogy tevékenységükkel és az igazságra törekvésükkel szolgálják az emberiség javát és boldogulását. „A tudományok és a művészetek képviselői, akik különböző vallási és politikai meggyőződést vallanak, ma szabadon egyesülhetnek abban a közös erőfeszítésben, hogy az igazságot, a jóságot és a szépséget keressék és szolgálják, a kultúra és az emberiség igazi fejlődése javára, a Teremtő és Megváltó Isten szándékai szerint.” (A kultúra és a tudomány képviselőihez mondott beszédéből, 1991. augusztus 17.)

Hit és értelem szövetsége

A Szentatya a hívő emberek természetes szövetségesének tekinti az értelmiséget, s együttműködést sürget vele az emberiség javára. Kiemelten számít a keresztény értelmiség szolgálatára az egyházban és tanúságtételére az egyházat körülvevő társadalomban.

Az értelem természetes fölfedezése az, hogy — túl a közvetlen valóságon — figyel Istenre, a világmindenség alapjára is, amint ezt már az I. Vatikáni zsinat megfogalmazta. A hívő értelem azonban ennél jóval messzebbre juthat, hiszen Isten kinyilatkoztatását elfogadva ismeri meg Isten misztériumát s benne az ember életének titkát. „Ész és hit ugyanarra az őseredeti Igazságra törekszenek, amely nem mondhat ellent önmagának.” (A Szentatya már idézett beszédéből.) A kinyilatkoztatás, amit az egyház hirdet, „nem kisebbíti az embert: inkább világozást, életet és szabadságot ad a haladáshoz”.

Bár negatív események is előfordultak, mégis a keresztény teológia történetének legszebb lapjai arról tanúskodnak, hogy hit és értelem természetes szövetsége egymásnak. A hit megértésre vágyik, s az értelem segítségével képes rendszerezettebb, áttekinthetőbb tudáshoz eljutni, az értelmi megismerés, a világban való tájékozódás viszont a hitben találhatja meg kiteljesedését. Az értelemnek azonban nemcsak a hittudomány művelésében van szerepe, az értelmiség sajátos feladatot tölt be az emberi haladás történetében is.

A modern társadalomban az értelmiség a társadalom természetes vezetőrétege. Feladata nem csupán abban áll, hogy művelje a tudomány vagy a

művészet valamely ágát. Az értelmiség nemcsak magasabb iskolai végzettséget, foglalkozási kört jelent, hanem az egész embert átfogó életformát. Az értelmiségi ember gondolkodva, reflektálva él: figyel önmagára, figyel az őt körülvevő valóságra. Ez a szerepe főleg azokban a korokban válik különösen fontossá (és gyakran nehezzé), amikor a társadalom, a kultúra, a gondolkodás életében felgyorsulnak a változások: új eszmék, fölfedezések jelennek meg, új kérdések vetődnek fel, olyanok, amelyekre már elégtelenek az áthagyományozott, megszokott válaszok. (Természetesnek kell tartanunk, hogy az értelmiségi foglalkozást űzőknek csupán egyik, bizonyára kisebbik része alkalmas ilyen mélyebb és átfogóbb elemzésére önmagának, korának, világának.)

Az egyház nemcsak Krisztus Misztikus Teste, hanem Istennek a földön zarándokló népe is; nemcsak természetfölötti, kegyelmi valóság, hanem társadalomban élő, emberi közösség is, amely éppen úgy ki van téve a történelmi változásoknak, mint a körülötte élő emberek. A fentiek tehát éppen úgy érvényesek az egyház életére is: az egyháznak is szüksége van arra, hogy legyen — teológusokból és a legkülönbözőbb szaktudományok művelőiből álló — „értelmisége”: legyenek olyanok, akik értelmezni tudják az „idők jeleit”; akik az egyház tanítását le tudják fordítani koruk nyelvére; akik meg tudják fogalmazni a változó korokban fölvetődő új igényeket, elvárásokat, ellenvetéseket; akik az egyház élő hagyományára építve válaszolni tudnak e kérdésekre, „régit és újat hozva elő” kincseskamrájukból.

Átmeneti korunk válsága

Hazánk ma történelmének egyik legválságosabb és legreménytelibb időszakát éli át. Hányattatásokkal, sorsfordulókkal teli történelmünkben is kevés olyan kor akad, amelyben ennyire gyors és radikális változásokat kellett átélnie a társadalom egészének. Érvényüket veszítették régi ideológiák, csalhatatlannak kikiáltott eszmék, semmivé lettek megdönthetetlennek látszó hatalmak és rendszerek. Valójában mégsem romhalmazz tetején járunk, hanem olyan építési területen, amelyen sok minden meghatározott és meg nem változtatható adottság, ahol azonban a szabad (s az előzőnél jobb) tervezésnek, a választásnak, a mérlegelésnek és a felelős döntésnek igen nagy szerepe van. Akadnak talán, akik visszakíváncoznának a „biztonságosabb” múltba, sokak részéről tapasztalható tanácstalanság, félelem az átmeneti nehézségektől.

E korban megnövekedett a szó igazi, mély értelmében vett értelmiség szerepe: azoké, akik képesek helyzetünk világos elemzésére, az új és hiteles tájékozódásra, meg tudják tehát mutatni a helyes irányt a többieknek. A Szentatya is utalt erre beszédében, s rámutatott arra is, hogy az értelmiségnek különösen nagy a felelőssége abban, hogy ez a tájékozódás az igazsághoz és az erkölcsi értékekhez igazodva történjék. „A magyar társadalom az átmeneti kor mély válságát éli át. (...) Alapvető erkölcsi erényeket nemegyszer elhanyagolnak vagy egyenesen nevetségessé tesznek. A kultúra embereinek egyik első feladata az, hogy az újonnan megszerzett szabadság keretében az új társadalmat az olyan emberi erények alapjaira építsék, mint a becsületesség, az igazságosság, a kölcsönös tisztelet, a szolidaritás, az egyetértő együttműködés.”

Az értelmiség és az egyház

Új helyzetben találja magát az egyház is. Szüksége van tehát arra, hogy körültekintően tájékozódjék: megvizsgálja a kort, amelyben él, felülvizsgálja teendőit, módszereit, megjelölje feladatait s azok fontossági sorrendjét, megkeresse helyét a most bontakozó magyar társadalomban, megfogalmazza a katolikus-keresztény álláspontot jelenünk nagy sorskérdéseiben. Az egyház természetfeletti közösség, amelyben a legfőbb tanítói és lelkipásztori vezetés a püspökök testületére épül. A korunkban való tájékozódás azonban az egyház egész közösségének, azon belül pedig kiemelten a — papokat és civileket egyaránt magába foglaló — értelmiségnek a felelős szerepvállalását kívánja meg.

Ez a feladat mindnyájunk összefogását teszi szükségessé: igen fontos az, hogy mindenki átérezze a maga felelősségét, s érezze annak sürgetését: szakértelmével, hitével, emberségével neki is bele kell kapcsolódnia egyházunk közös nagy munkájába. Hasznosak a helyi, egyéni kezdeményezések, ha valóban a Krisztus-Test egészének építését, növekedését szolgálják, nem pedig az egyéni érdekek érvényesülését, a Test egészének vagy a többi tagoknak rovására. Meg kell ragadnunk a szabadságunkkal megkapott lehetőséget, s megteremteni azokat a fórumokat, intézményes, szervezett kereteket az egyházon belül, ahol e jövőt építő elemzések, kezdeményezések megkaphatják azt a nyilvánosságot, amely kiérlelésükhöz, értékelésükhöz, ha szükséges, korrekciójukhoz szükséges.

Mai valóságunk helyes evangéliumi elemzése, a korunk kihívásaira adandó keresztény válaszok, a tennivalók megfogalmazása, az iránykeresés tapogatózásai közben elhangozhatnak téves, egyoldalú nézetek, ki nem érlelt, továbbgondolást igénylő vélekedések is. Ezeket a közös gondolkodást érlelő vitákat az értelmiségi lét s a közös „műhelymunka” szerves tartozékainak kell tartanunk, s természetesen helyük lehet a keresztény értelmiség útkeresésében is. Akik ismerik az első keresztény évszázadok, az első egyetemes zsinatok és teológiai viták történetét, azok jól tudják, hogy mennyi küszködés, mennyi vita árán kristályosodtak ki azok a fogalmak, alapirányok, amelyek aztán alkalmasak voltak arra, hogy bennük hitelesen megfogalmazódhassék a kinyilatkoztatásra épülő keresztény hitvallás.

Az egyházon belül azonban négy szempontot mindig szem előtt kell tartanunk ahhoz, hogy ezek az eszmecserék, belső dialógusok valóban termékenyek lehessenek. Először is: az egyház a kinyilatkoztatott isteni igazság biztos talaján áll, ez az életereje, életének forrása és zsinórmértéke: a „hit szabálya”, „törvénye”, a tévedhetetlen egyház által elénk tárt igazságok rendszere sohasem képezheti vita tárgyát. Másodszer: csak azok véleményét lehet komolyan venni, akik valóban az egyház javát tartják szem előtt, nem pedig egyéni érdekeiket, akik a keresztény hagyományban gyökerező hitük alapján, valóban szakszerűen mondanak véleményt. Harmadszer: a különböző vélemények megfogalmazásakor, ütköztetésekor — az ősi keresztény életelv szerint — mindig ügyelni kell a testvéri szeretet megőrzésére. Végül: az eltérő nézetek ütköztetése, az érvek és ellenérvek felsorakoztatása után kiérlelt és megfogalmazott tételek sohasem állhatnak ellentétben az egyház hivatalos tanításával, a végleges szót mindig a tanítás tisztaságáért felelős püspöknek kell kimondania.

A helyi egyház egészét megmozgató tájékozási akciónak, a megyéspüspök döntéseit előkészítő tanácskozásnak az egyházjogban is megadott legalkalmasabb kerete az egyházmegyei zsinat. Az esztergomi egyházmegyében ennek meghirdetése már 1990-ben megtörtént. Az egyházmegyei határoknak ez évben történt módosítása miatt a zsinat megtartása halasztást szenvedett, ugyanakkor viszont fokozott jelentőségre tett szert, hiszen az újonnan kialakult Esztergom-Budapesti Főegyházmegye helyzetét és feladatait éppen a most folytatódó zsinati munka tudja a legalkalmasabban felmérni. A létrehozott munkabizottságok a számukra kijelölt szakterületen széleskörű tájékozódást, felmérést végeztek. Az általuk összegyűjtött adatoknak, szempontoknak feldolgozása jelenleg is folyik, s a zsinat megtartására a jövő évben sor kerülhet.

A zsinati folyamat dinamizmusa

Kívánatos lenne, hogy a zsinat ne fejeződjék be csupán ajánlásokkal, a megyéspüspök által hozott határozatokkal. Igazi eredménye az lesz, ha a zsinat véget nem érő folyamattá válik az egyház életében: ha minden hívő átérzi a maga felelősségét egyházáért és nemzetéért, a keresztény értelmiségiek pedig e felelősségüket elvállalva folyamatosan részt kérnek és kapnak az egyház tevékenységének, feladatainak elemzésében, sajátos szakterületükön mintegy a híd szerepét vállalva az egyház és a világ között. Ebben a munkában a civil értelmiség mellett, velük karöltve igen fontos a papság értelmiségi funkciója is: nemcsak abban, hogy lelkipásztori, hitoktatói vagy hivatásukkal járó egyéb feladataikat ellátják, hanem abban is, hogy helyzetüket és tevékenységüket lelkiismeretükben mindig újra végig gondolják, az egyház életét tapasztalataikon átszűrve, Krisztus Evangéliumának fényében elemzik, mindig nyitott szívvel keresve, „mit vár a Lélek az egyházaktól”.

A hívő értelem reflexiója azonban nemcsak a körülötte lévő valóság megismerésére irányul, hanem Isten misztériumának egyre mélyebb megsejtésére is. Csak az érti meg helyesen a világot, aki nemcsak a közvetlenül láthatót veszi észre benne, hanem Isten láthatatlan kegyelmének jelenlétét is, aki a valóság elemzésekor nemcsak a szaktudományok eredményeit veszi figyelembe, hanem az Evangélium valóságát is.

Az egyház nemcsak elvárja értelmiségi tagjainak segítségét, hanem fel is kínálja nekik a kinyilatkoztatás és az igazság sziklaszilárd talajára épített egyház támaszát. A történelem számos példát mutatott arra, hogy az értelmiségiek is könnyen áldozatul eshetnek ideológiáknak, divatos jelszavaknak, csábító eszméknek. Az egyház apostoli, egyetemes és egységes hite óvhatja meg a keresztény értelmiségit arról, hogy letérjen az igazság útjáról.

A Szentatya arra buzdított bennünket, hogy új erővel hirdessük az Evangéliumot korunk emberének. Az Evangéliumnak és korunknak egyre jobb megértésére, elemzésére van szükségünk ahhoz, hogy ezt a feladatot teljesíthessük. Meg kell találnunk, ismernünk, talán meg kell alkotnunk azt a nyelvet, amelyet a mai ember is megért, azt a nyelvet, amelyen beszélni tudunk egymással: meghallgathatjuk és átgondolhatjuk az ő gondjait, s átadhatjuk neki az Evangélium örök s mindig új Örömhírét.

BOROS LÁSZLÓ

A csend ünnepe

A karácsonyi ünnepek sok emberben felébresztik a csend és az elmélyülés vágyát. Lelkünk mély rétegei rezonálnak ezekre a napokra. Szívesen maradunk egyedül néhány percre, és — ha csak homályosan is — sok mindenre gondolunk, ami nem tartozik a hétköznaphoz. Az egyedülletnek ezt az idejét — esetleg csak néhány pillanatot — a legkevesebb ember tölti „elmélyült” meditációban vagy vallási gondolatokba merülve. Ebben az értelemben valamennyien meglehetősen „profán” módon ünnepeljük a karácsonyt. Inkább valamiféle elgondolkodó „hangulat” kerít hatalmába. Am gyakran épp ezekben a „profán gondolatokban” akar megközelíteni bennünket valami szent dolog. Hiszen ahol az ember lényé megnyílik, ott mindig feldereng az Isten titka. Az Istent talán a magától értetődő, közeli és egyszerű dolgokban lehet leginkább megtalálni; azt az Istent, aki közelebb van hozzánk, mint a saját szívünk. Ugyan miről gondolkodik el legszívesebben az „egyszerű ember” a karácsonyi csend pillanataiban?

Az ilyen pillanatokban többnyire emlékek törnek föl a lélek mélyéről. Minden emberi lény hordoz magában a valóság valamilyen vonatkozásában egy „félteve őrzött” titkot; olyasvalamit, amit óvni kell a hétköznapi tolatkodó támadásától. Lehet ez egy intenzíven megélt életszakasz, lehet csendben elszenvedett fájdalom, a boldogság vagy a szomorúság pillanatai, a gyengéd szerelem, a tartózkodó barátság vagy a félnék vágyakozás megtapasztalása, amelyekre az ember csak a megrendültség hangulataiban emlékezik. Egy emberi arc vagy egy meghalt barát gesztusa, egy szín, egy rég látott táj képe egyszer csak egészen közelivé válik. Az ember szívesen időzik ilyen emlékeknel, beléjük álmodja magát. Itt érezzük igazán otthon magunkat. Drága és szeretetreméltó dolgok újból itt vannak a jelenünkben. Megértjük, hogy az életünkben van valami egyszeri és kegyelemteljes. Rég elfeledett belátások is hirtelen „evidenssé” válnak ilyen pillanatokban, olyan belátások, amelyek a mindennapi evidenciák keménységén sokszor megtörnek, de amelyek fontosabbak és drágábbak számunkra, mint a világ összes felületés összefüggése együttvéve. Mint például, hogy jó dolog önzetlennek lenni, szomorkodni a szomorúakkal, éhezni és szomjazni az igazságot, tiszta szívűnek lenni, irgalmasságot gyakorolni, békességet szerezni szelídséggel és türelemmel. Mind ezt nem lehet „kikiáltani” a világba; de szívesen gondolunk rá, és lopva izlelgetjük titkos mélységeit. Minden egyéb, ami különben kitölti hétköznapijainkat, elvonatkoztatható a saját életünktől, mások ugyanúgy átélhetik és beleláthatnak, de nem így abba a belső, gyengéd és törekeny valamibe, ami az ilyen csendes pillanatokban önkéntelenül jelenvalóvá válik.

Boros László (1927–1981) filozófus *Megváltott lét* című könyve a Vigilia Kiadónál kapható.

Bármire is gondolunk ebben a hangulatban, az a csoda fényében jelenik meg előttünk, és feltár előttünk valami titokzatosot, amit különben nem szoktunk érzéklni. Ezért vette körül az ember a karácsonyt kezdettől fogva csodás történetek dicsfényével. Ezekben az a karácsonyi sejtés „ölt testet”, hogy az emberi lét minden sötétsége és zavarodottsága ellenére mélyebb, tartalmasabb, mint ahogy azt a hétköznapok alapján gondolni lehet. Az emberi vágyakozásnak épp a „csodavárás” a legkedvesebb gyermeke, és a vallásokban ez az, amit — némely filozófus és teológus legnagyobb sajnálatára — nem lehet egyszerűen babonának minősíteni. Ezzel ostromolja az emberi tudat a hiábavalóságot és a semmit. Hiszen az igazság, a „csodavárás” tartalma az egzisztenciális lét síkján az, hogy lehetséges az áttörés a szokásos dolgok világából a szokatlanokéba, és egyáltalán a felülmúlhatatlanba. Az ember nincs reménytelenül kiszolgáltatva világunk profán összefüggéseinek. Rossz tapasztalataink nem „merítik ki” azt, amik vagyunk és ami új és váratlan dolog még kinőhet az életünkéből. Minden szűkösége és szorongató volta ellenére van a mi világunkban valami rejtett üdvösség, ami váratlanul felszínre törhet. Ebben a „karácsonyi hangulatban” megnyilvánul valami fényes és tiszta, aminek semmi köze a babonához, sem az érzelmi túltengéshez: a felszín világának minden evidenciája ellenére vezet út a sötétségből a világosságra, létezik az „illuminatio noctis” (az éjszaka megvilágosodása). Ezért az egyszerű ember szívesen van együtt karácsony ünnepén gyermekekkel, és megsejt valamit a kicsinység titkából. Eközben persze kissé elszomorodik. Mit jelent ez a halk szomorúság, ami akkor fogja el a lelkünket, amikor saját gyermekkorunkra emlékezünk? Ilyenkor az az érzésünk, hogy valamit visszavonhatatlanul elvesztettünk, az élménynek azt a közvetlenségét, ami a gyermekség leglényegesebb ismérve. Akkor még lebilincseltek bennünket események, dolgok és érzések úgy, hogy nem reflektáltunk önmagunkra, hanem tekintetünk teljesen beleveszett abba, amire rácsodálkoztunk. Teljességünkben még egészen közel álltunk a teljességhez, osztatlanul, kettőzöttség nélkül. Nem ismertük a számítást, az önigazolást, az „indoklást”. Egyszerűen csak „jelen voltunk”, tágra nyitott szemmel, teljesen átadtuk magunkat egy lenyűgöző élménynek. Az ilyen emlékek sejttenünk engedik annak a gyakran felületes és szentimentális hasonlatnak a valóságos mélységét, hogy a gyermekek olyanok, mint az „angyalok”. Nem mintha az angyalok aranyos, csinos, megható lények lennének. Épp ellenkezőleg! Egy dologban mégis hasonlíthatnak egymásra az angyalok és a gyermekek: létüknek abban az intenzitásában, amit Rilke a maga költői módján úgy próbált kifejezni, hogy az angyalokban „elragadtatott érzések vihara dül”. Nemcsak átélük a végső „elragadtatást”, a lángoló önátadást, hanem létük lényege az elragadtatás, a megrendültség, az önfeléd átadás. Épp ebben hasonlítanak a gyermekek — főként játék közben — az angyalokhoz, és épp erre vágyik a felnőtt ember, akinek az életét és a tekintetét oly sok gond, baj, önzés és önérvényesítés, teljesítmény és feladat árnyékolja be.

Különös szeretettel és megbecsüléssel veszi körül az egyszerű ember karácsony táján az asszonyt, mint anyát. Mindenekelőtt a szeretetnek azokat a magasságait tiszteli benne, amelyeket megillet a gyöngédség elnevezés. Hiszen a gyöngédség nem az alacsonyabbrendűség vagy a gyengeség megnyilvánulása, hanem az odafordulásnak az a képessége, amely óvja a világban mindazt, ami szeretetreméltó, amely előkelően és tartózkodóan „bánni tud

vele". A nő közvetlenebbül belemerül az élet titkába, mint a férfi, könnyebben megérti az élet zavaros összefüggéseit, mégpedig nem annyira elmélettel és fogalmi megközelítéssel, hanem komplex és intuitív módon, az élet felől. De miért olyan fontos és nélkülözhetetlen a gyöngédség az élet számára? Az értékfilozófia egyik legfontosabb felismerése, hogy a magasabb érték az alacsonyabb értékek összefüggésében gyöngének, harcképtelennek és veszélyeztetettnek bizonyul. Milyen gyöngé is lehetett az élet annak idején, amikor a fejlődés folyamán először megjelent: véletlenekből létrejövő, véletlenektől veszélyeztetve, azoknak kitéve. Milyen védtelen lehetett az emberi szellem, amikor a szerves világból öntudatra ébredt: a keresés, a kétely és az alulmaradás egyben el is távolította az embert életének saját alapjaitól. Milyen esendők is ennek a szellemnek a magasabb felismerései a köznapi érintkezés világában (mint például, hogy a szelídség erősebb lehet minden hatalomnál): látszólag sikertelen, „éretlen” és „elmaradott”. Milyen elveszettnek érzi magát egy csendes ember fürgebeszédűek társaságában. Milyen törekeny a szépség a hasznosság világában. Milyen sérülékeny a remény, milyen bizonytalan és megingatható az egyéb, „kézzelfoghatóbb” erények világában. Milyen kevéssé tud „berendezkedni” az ember Krisztus „etikájával”, a hegyi beszéd szellemében, ennek a világnak a rideg valóságában. Milyen hamar kudarcot vall az „álmódzó ember” a hétköznapi tényeivel szemben. Milyen „együgyűnek” látszik egy ember, aki a szeretet belső parancsai szerint él, aki tehát igyekszik türelmesnek, barátságosnak és önzetlennek lenni, aki nem törtet, nem dicsekszik és nem fújja föl magát, aki nem keresi a maga előnyét, akinek nem lehet kedvét szegni, aki nem rója föl a rosszat, aki az igazságnak örül nem pedig a jogtalanságnak. Milyen idegennek látszik számkra egy ember, aki a lényeg leglényege, vagyis az ég felől próbálja meg megoldani az életét. És végül: mennyire tehetetlen, mennyire „nem létező” maga az Isten a teremtésben. Felvázoltuk az élet felfelé irányuló vonalát az élet ébredésétől annak kiteljesedéséig, és mindenütt ugyanazt az alapvető törvényt állapítottuk meg: a lét kibontakozása, az élet felemelkedése, a lényeg áttörése egyben a törekenység törekenyebbé válásának, a fenyegetettség fenyegetőbbé válásának, a kitaszítottság fokozódásának folyamatát is jelenti. A kereszt ebben az értelemben az élet kozmikus alaptörvényét jelenti; egy olyan törvényt, amely Krisztusban valósult meg legmagasabb fokon. A nő nagyszerű hivatása, hogy átérze az életnek ezt az alaptörvényét, hogy ezt saját létében, testében, lelkében újra és újra megtapasztalja, ő a világ oltalmazására rendeltetett. Ő az a lény, aki — bár maga is gyakran szerez sebeket — ki tud tartani az élet keresztje alatt, és aki rendíthetetlenül és csendben tud várni valamiféle feltámadásra.

Öreg emberekre is szívesen emlékezünk a „karácsonyi hangulatban”. Szívesen szerzünk nekik örömet, megajándékozunk és előnyben részesítjük őket. Meghatódunk az életüktől, és jók akarunk lenni hozzájuk. Ami az öreg embert még az élethez fűzi, az néhány egészen vékony szál és csekély erő. A végsőkig leegyszerűsödött benne minden, amiből egy ember még egyáltalán élni képes. Bizonyára ő maga is sokszor eltöpreng rajta, hogy milyen különös módon szálltak el az évek. Vajon álmodta-e az életet, vagy valóban így történt? Sok minden, ami egykor értékes volt számára, elvesztette a jelentőségét. Szinte csak elszivárgott az élet: elhatározások, amelyeket sosem váltott valóra, szépségek, amelyeket sosem sikerült kiélveznie, harcok és hó-

dítások, amikbe belevetette magát, hogy a látszat szerint olyasvalakivé legyen, aki valójában sosem volt. És most be van zárva egy véglegesült életbe! Soha többé nem lehet már mássá, mint akivé vált, és életének számos ígéretéből csak annyi valósult meg, amilyen ő most. Ami igazán megmaradt neki, az valójában igen kevés: az elviselt magányosság néhány pillanata, az őszinte önzetlenség pillanatai, olyan időszakok, amikor kitartott egy szeretett lény mellett, néhány jócselekedet, amelyeket valósággal kikényszerített a saját szívtől, a helytállás az életben, a hűség, a kudarcok közben mégiscsak megőrzött remény, egy jóságos kéz, egy segítő tekintet, az első szerelem — ennyi és nem több. És most épp az mutatkozik értékesnek, ami az életben szinte csak mellékesen történt. Valahogy így beszél magában csendesen a nélkülözéshez szokott öreg ember. S eközben felébred a szívében valami gyengéd szeretet minden hiábavalóság iránt, az eltékozolt, a fölösleges dolgok iránt, sőt a világ ostobasága iránt is. Szolidárisnak érzi magát a sikertelenséggel, a tökéletlenséggel, a félresikerült dolgokkal. Testvérükké vált a közös sorsban. Így őrzi az öreg ember a világ egyik legdrágább és legritkább kincsét, az elnéző türelmet. — A karácsonyi meghatottság pillanataiban az egyszerű ember így tudja átérezni az öreg ember tragikus-szép sorsát, így tud jó lenni hozzá, és evvel sok ingerlékenységet és türelmetlenséget jóvátesz.

A karácsonyi hangulatban az ember olyanokhoz is közel érzi magát, akik különösen megtapasztalták az életben a kiszolgáltatottságot: a magányosokhoz, akiket szeretne megajándékozni jelenlétével, a sikertelenekhez, akiknek szeretne új reményt nyújtani. Ilyenkor gondolunk a menekültekre, a foglyokra, a betegekre, halottakra, a „fagyoskodó” életre, és közben rádöbbenünk a saját létállapotunkra. Megemlékezünk azokról, akik szomorúságban, a kételkedés sötéttségében élnek, azokról, akik már nem hisznek, akik már nem tudnak kiszabadulni saját magányuk rabságából. Azok is megjelennek lelki szemünk előtt, akiknek — talán akaratlanul is — fájdalmat okoztunk, akik ellenséges érülettel viseltetnek irányunkban, vagy akik egyszerűen csak nem kedvelnek bennünket. Ebben a pillanatban mindannyiunkkal szeretnénk valami jót tenni, mindenkinek megbocsátani és mindenkitől bocsánatot kérni. Olyan emberekké szeretnénk válni, aki mindenkinek otthont tud nyújtani.

Mennyire „istenközeli” ez a karácsonyi vágyakozás! Egészen közel van a megváltó Isten szívéhez, aki kitaszítottságunkban magához ölel, aki befogadja a koldust, magához vonzza a pusztulásba süllyedőt, aki Istene az összes kudarcot vallott, megbélyegzett embernek, a csavargóknak, a félrevezetetteknek. Ahhoz az Istenhez, aki megáldja bennünk a végzetet is, aki alászállott a mi lelkünk mély bugyraiba, aki miérettünk megszabadult a halál árnyékából, aki felkeres bennünket kitaszítottságunk magányában, aki a legutolsó, a legreménytelenebbet szereti a leggyengédebben, aki a rendíthetetlen és ezért kérni is tudó szeretet Istene. Az egyszerű ember a karácsonyi csend ritka pillanataiban sok mindenre gondolhat, ami máskor csak felületesen érinti. Ezek nem „magasröptű” eszme-futtatások vagy „mély” gondolatok. Az a jelentőségük, hogy az odafordulás lelkiállapotában születnek. Az ember semmit sem akar „kezdeni” ezekkel a gondolatokkal, egyszerűen csak elidőzik náluk, nyugalommal és jóságosan tekint az életre, minden ámitás nélkül. Ha egy ilyen embernek megmondanánk, hogy ő ezekben a pillanatokban úgy gondolkodott, ahogyan Isten gondolkodik rólunk, akkor valószínűleg elcsodálkozna, és ijedten nézne ránk. Hogy ő sose merészelt volna arra gondolni,

hogy Isten gondolatai ilyen könnyűek, magától értetődőek és egyszerűek; hogy ilyen közel járnak ahhoz, ami emberi. Hiszen ő ezekben a pillanatokban egyáltalán nem is gondolt Istenre, nem is kereste, csak „engedte”, hogy a saját szíve vezesse. A „karácsonyi” hangulatban mégis eseményé vált számára az Isten, aki olyankor is, amikor éppen „nem keressük”, megajándékozhat bennünket a közelségével: „Hagytam, hogy közeledjenek, akik azelőtt nem kérdeztek; hogy megtaláljanak, akik nem kerestek. Íme, itt vagyok! Íme, itt vagyok! — így szóltam” (Iz 65,1–2). A Római levél is ezt a gondolatot fogalmazza meg a Deuteronomium szövegének (MTörv 30,11–14) megdöbentő értelmezésével: „Ne kérdezd magadban: 'Ki megy föl a mennybe?' — tudniillik, hogy Krisztust lehozza. Vagy: 'Ki száll le az alvilágba?' — tudniillik, hogy Krisztust felhozza a holtak országából. Mit is mond hát? 'Közel van hozzád az ige, ajkadon és szívedben van'" (Róm 10,6–7). Krisztus nem idegen számunkra. Ő az essenciája és a felmagasztosulása mindannak, ami a mi létünkben hamisítatlan, igaz, ajándékozó és segítőkész. A karácsonykor elcsendesedő ember megsejti őt, örök testvérét, emberi törekvéseinek értelmét és középpontját („a szívében” van), még akkor is, ha nem kifejezetten órá gondol, vagy ha úgy érzi, távol van Tőle.

Harmathné Szilágyi Anna fordítása

NAGY GÁSPÁR

Égi lábjegyzet

Vargha Kálmánnak, odaátira

*Amíg fölös ébrenléteimből telik
amíg csak a legfényesebb olvasólámpát:
a Napot lóbálják fölöttem
addig reményem nem apadhat
hogy járomba fogott szememmel
bár könnyezve is olykor
és bizton vakulva túljutok
égi lábjegyzetek rózsaderdején is
s el az Egész szívéig
halálom csöndes tisztásáig
hol belőlem mindig olvasó
hűséges sétatársamé: kutyámé
lesz az utolsó tiszta szó*

Előző számunkban Nagy Gáspár verse sajnálatos nyomdahibával jelent meg. Ezúton kérjük a költő és a tisztelt olvasók elnézését.

SOMMAIRE

Tihamér Tóth: Quand vous allumez les bougies de l'arbre del Noël

Dénes Farkasfalvy: Annotations à l'évangile de la nuit de Noël

Dino Buzzati: Une histoire de Noël

Les Intellectuels catholiques hongrois

Tamás Nyíri: L'Intellectuel et l'Église

Endre Nagy J.: Sociologie des Intellectuels chrétiens

Ferenc Gereben: Contribution à la sociographie des anciens élèves des Bénédictins

László Paskai: Rôle des Intellectuels chrétiens

László Boros: La Fête du Silence

INHALT

Tihamér Tóth: Wenn ihr die Kerzen auf dem Christbaum anzündet

Dénes Farkasfalvy: Bemerkungen zum Weihnachtsevangelium

Dino Buzzati: Eine Weihnachtsgeschichte

Über die ungarischen katholischen Intellektuellen

Tamás Nyíri: Der Intellektuelle und die Kirche

Endre Nagy J.: Zur Soziologie der christlichen Intellektuellen

Ferenc Gereben: Beiträge zur Soziographie der Altschüler der Benediktiner

László Paskai: Über die Rolle der christlichen Intellektuellen

László Boros: Fest der Stille

CONTENTS

Tihamér Tóth: When you light the candles on the Christmastree

Dénes Farkasfalvy: Notes on the Gospel of Christmas-eve

Dino Buzzati: A Christmas story

On the Hungarian Catholic intellectuals

Tamás Nyíri: The intellectuals and the Church

Endre Nagy J.: To the sociology of christian intellectuals

Ferenc Gereben: Contribution the sociography of the exalumni of Benedictine schools

László Paskai: On the role of the Christian intellectuals

László Boros: The celebration of silence

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, PARANCS JÁNOS,
POMOGÁTS BÉLA, RÓRAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, KISS SZEMÁN RÓBERT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Után át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámalszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 48,— Ft

VIGILIA

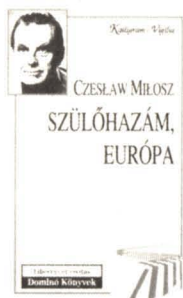
Karácsonyi könyvajánlataink

A. Rotzetter—W. C. van Dijk—T. Matura:
Assisi Szent Ferenc
(Szent Ferenc élete és művei,
valamint a ferences mozgalom
és lelkiség története)
267 oldal — 240 Ft

Hang szólít
(20. századi Isten-kereső versek
világirodalmi antológiája)
431 oldal — 272 Ft

Czeslaw Milosz:
Szülőházam, Európa
(A Nobel-díjas lengyel író
emigrációban született esszéi)
338 oldal — 220 Ft

XX. SZÁZADI KERESZTÉNY GONDOLKODÓK

**MEGVÁLTOTT
LÉT**

BOROS LÁSZLÓ

Boros László:
Megváltott lét
(A XX. századi keresztény
gondolkodók c. sorozat 3. kötete)
100 oldal — 140 Ft

Karácsonyi meglepetés!

Ajándékozzon barátainak egy éves előfizetést
a Vigiliára (540 Ft)!

Írja meg kiadóhivatalunknak a megajándékozott
nevét és címét, és karácsonyra díszes levélben értesítjük őt.

Vigilia Kiadóhivatala
1364 Budapest, Pf. 111